

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКРАЇНИ
«УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ ТА ПРАВА «КРОК»**

На правах рукопису

ДАЛЯВСЬКА ТЕТЯНА ПЕТРІВНА

УДК 321.013

**ФЕНОМЕН НЕВИЗНАНИХ ДЕРЖАВ:
ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ**

23.00.02 – політичні інститути та процеси

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Науковий керівник
Картунов Олексій Васильович
доктор політичних наук, професор

Київ – 2016

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ФЕНОМЕН НЕВИЗНАНИХ ДЕРЖАВ У ПОЛІТИЧНІЙ НАУЦІ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ...	13
1.1. Актуалізація та стан дослідження феномену невизнаних держав	13
1.2. Політологічний дискурс щодо дефініції «невизнана держава»	24
1.3. Теоретико-методологічні засади дослідження невизнаних держав.....	48
Висновки до першого розділу	73
РОЗДІЛ 2. ОСНОВНІ ПЕРЕДУМОВИ І ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ТА ВИЗНАННЯ/НЕВИЗНАННЯ НОВИХ ДЕРЖАВ/ДЕРЖАВОПОДІБНИХ УТВОРЕНЬ.....	77
2.1. Історичні передумови та причини народження і функціонування невизнаних держав	77
2.2. Політико-правова колізія як підстава для інституціонально-правового визнання/невизнання нових держав/державоподібних утворень	100
2.3. Роль міжнародного співтовариства в процесах визнання/невизнання нових держав/державоподібних утворень	125
Висновки до другого розділу	136
РОЗДІЛ 3. ВРЕГУЛЮВАННЯ ПРОБЛЕМ НЕВИЗНАНИХ ДЕРЖАВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ЗРОСТАЮЧОГО ВПЛИВУ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ	139
3.1. Роль ЗМІ в політичних процесах визнання/невизнання державності	139
3.2. Засоби, шляхи та методи врегулювання проблем, пов'язаних з визнанням/невизнанням державності	157
3.3. Західний досвід проведення референдумів щодо самовизначення	168
Висновки до третього розділу	189
ВИСНОВКИ	193
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	198
ДОДАТКИ.....	223

ВСТУП

Актуальність теми дослідження зумовлена передусім складними й невідворотними процесами глобалізації. Вони торкнулись багатьох сфер сучасного життя, зокрема етнополітичного та, як наслідок, можуть призводити до виникнення нових чи ескалації вже існуючих етнополітичних конфліктів. Окрім того, подібні процеси можуть навіть супроводжуватись народженням нових невизнаних держав/державоподібних утворень, переважна більшість з яких стають і на певний час залишаються невизнаними або частково визнаними державами. Однією з провідних мегатенденцій ХХІ століття стала поява низки нових невизнаних та частково визнаних держав. Ця мегатенденція набула нового поштовху, з одного боку, у зв'язку з дезінтеграцією СРСР, СФРЮ та деяких інших поліетнічних країн, послабленням «холодної війни», потужними, невідворотними та одночасними відцентровими та доцентровими процесами тощо, а з іншого – після часткового визнання деякими державами незалежності Косово, Абхазії та Південної Осетії. Тож, все це зумовлює необхідність ґрунтовного і всебічного наукового дослідження державотворчих процесів у сучасному світі.

Дискусійними також залишаються питання причин виникнення та визнання/невизнання нових невизнаних держав/державоподібних утворень. Мається на увазі, перш за все, колізія між принципом територіальної цілісності існуючих держав та правом на самовизначення народів.

Актуальність теми обумовлена ще й тим, що проблеми дослідження витоків появи та генезису феномену невизнаних держав в епоху глобалізації та ескалації інформаційних війн, зокрема інформаційна складова висвітлення процесів становлення зазначених держав, є надзвичайно важливими. Адже необ'єктивне інформування й однобічне тлумачення процесів фрагментації і особливо дезінтеграції багатонаціональних та поліетнічних країн може обернутися появою все нових чи загостренням вже існуючих етнополітичних конфліктів чи навіть етнічними війнами. До того ж, все більш очевидною стає

неефективність міжнародних політико-правових підходів щодо розв'язання етнополітичних конфліктів, пов'язаних з появою нових невизнаних держав/державоподібних утворень в умовах сучасних міжнародних відносин та необхідність уточнення і вдосконалення існуючих чи розробки відповідних міжнародно-правових норм та процедур визнання/невизнання новостворених держав/державоподібних утворень.

Додаткової актуальності темі даного дослідження надає той, на жаль, тепер вже реальний факт, що на теренах України з'явилися й існують дві тимчасово окуповані території – т.зв. «Донецька Народна Республіка» («ДНР») та «Луганська Народна Республіка» («ЛНР»).

Однак, досліджень з даної проблематики в Україні майже не проводилось, незважаючи на надзвичайний рівень актуальності теми феномену невизнаних держав. Отже, з науково-теоретичної точки зору актуальність та певною мірою і новизна теми даної дисертаційної роботи полягає в тому, що в ній чи не вперше у вітчизняній політичній науці здійснено спробу окремого спеціального дослідження державотворчих процесів, зокрема народження і становлення нових невизнаних держав та їх визнання/невизнання міжнародним співтовариством, з одночасним урахуванням основних особливостей сучасної епохи. Йдеться, по-перше, про поширення і поглиблення процесів глобалізації, які мають безпосередній вплив на феномен невизнаних держав, а, по-друге, про посилення ролі засобів масової інформації у визнанні/невизнанні міжнародним співтовариством новостворених держав/державоподібних утворень.

Ступінь наукової розробки даної проблеми тривалий час залишається недостатнім, а тема невизнаних держав малодослідженою. Дисертант вважає за потрібне підкреслити, що накопичений у вітчизняній політичній науці досвід досліджень формування невизнаних держав/державоподібних утворень досить не значний. Дана тематика активно почала розроблятися, починаючи з другої половини XX століття, що було зумовлено зростанням кількості етнополітичних конфліктів, пов'язаних з появою нових невизнаних

держав/державоподібних утворень. Саме тому, значну частину джерельної бази даного дослідження становлять праці, присвячені проблематиці етнополітичних конфліктів. Помітну сторінку в історію розвитку досліджень етнополітичних конфліктів вписали вітчизняні дослідники – О.В. Антонюк, С.А. Асланов, І.М. Варзар, В.В. Дівак, В.Б. Євтух, М.М. Їжа, О.В. Картунов, В.О. Котигоренко, В.Г. Кремінь, І.О. Кресіна, І.Ф. Курас, О.М. Майборода, О.О. Маруховська, І.Г. Оніщенко, Г.М. Перепелиця, В.П. Трощинський, Ю.О. Чугаєнко, Д.С. Шелест та ін.

Проте, лише поодинокі вітчизняні та зарубіжні науковці займались дослідженням проблематики саме невизнаних держав. Зокрема, досить ґрунтовний аналіз проблем невизнаних держав в контексті міжнародно-правового визнання/невизнання здійснила вітчизняний дослідник В.В. Дівак. Серед зарубіжних науковців заслуговують уваги праці Г. Ганума, Д. Гелденх'юса, Р. Джексона, Н. Касперсен, П. Колсто та ін. Зокрема, Г. Ганум, який проаналізував історію права на самовизначення народів; Д. Гелденх'юс, котрий здійснив суттєвий внесок у розвиток понятійно-категоріального апарату державоподібних утворень з невизначеним статусом; Н. Касперсен, яка дослідила генезис і фактори, що спричиняють виникнення та визначають ймовірні майбутні траєкторії розвитку невизнаних держав.

Значну роль у створенні теоретичної бази досліджень інституту визнання/невизнання нових держав/державоподібних утворень відіграли російські вчені С.С. Алексєєв, С.П. Караганов, М.А. Колеров, С.М. Маркедонов, а також такі західні вчені, як: Р. Джексон, Т. де Ваал, Ч. Кінг, Дж. Крауфорд, К. Мацузато, С. Пег, Т. Сіск та багато інших. Важливий внесок належить також вітчизняним вченим. У ґрунтовних працях таких вчених, як: О.В. Бабкіна, В.П. Горбатенко, О.В. Картунов, В.О. Котигоренко, І.Ф. Курас, І.О. Кресіна, О.М. Майборода, та інших, безпосередньо чи опосередковано висвітлюються аспекти державотворчих процесів та етнополітичних конфліктів, зокрема в невизнаних державах.

Проблеми інформаційних впливів, зокрема роль ЗМІ у висвітленні етнополітичних конфліктів, пов'язаних з появою нових держав/державоподібних утворень, аналізували: західні дослідники С. Болл-Рокич, Д. Браун, М. Гельман, Г. Декоуетт, П. Робінсон, Дж. Сімпсон, Б. Хоффман; російські фахівці М. Вершинін, А. Подберьозкін, С. Стреляєв, В. Устинов, Є. Шестерніна, В. Хачтен, Я. Яструбов; вітчизняні теоретики і практики, насамперед В. Крутов, М. Ожеван, Г. Почепцов, В. Циганов та ін.

Проте, ґрунтовних спеціальних праць, присвячених аналізу процесів народження нових невизнаних держав/державоподібних утворень в умовах глобалізації й ескалації інформаційних війн та дослідженню їх впливів на визнання/невизнання міжнародним співтовариством у вітчизняній науці, наскільки нам відомо, поки що немає.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах науково-дослідницької тематики кафедри суспільних наук Університету економіки та права «КРОК» «Теоретико-концептуальні засади дослідження етнополітичних процесів у поліетнічних країнах в інформаційну добу» (реєстраційний номер 0115U005590). Тема дисертації затверджена Вченою радою Університету економіки та права «КРОК» 17 квітня 2014 р. (протокол № 7).

Мета і завдання дослідження – здійснити політологічний аналіз основних тенденцій та характерних рис державотворчих процесів у сучасному світі, розкрити причини, що зумовлюють виникнення нових невизнаних держав/державоподібних утворень та проблеми і перспективи їх існування, зокрема визнання/невизнання міжнародним співтовариством. Поставлена мета вимагає виконання наступних дослідницьких завдань:

– здійснити аналіз основних теоретико-методологічних засад дослідження проблем невизнаних держав як особливого політичного феномену сучасних міжнародних відносин;

– дослідити науковий дискурс щодо дефініцій «невизнана держава», «самопроголошена держава», «квазідержава», «де-факто держава» та запропонувати авторське розуміння і тлумачення зазначених термінів з урахуванням політико-правових аспектів їх генезису;

– уточнити існуючі закономірності та виявити нові тенденції актуалізації феномену невизнаних держав, а також дослідити історичні передумови та причини його зародження;

– з'ясувати сутність міжнародно-правового підходу до визнання/невизнання нових держав, його позитиви та негативи;

– проаналізувати сучасні тренди стосовно врегулювання етнополітичних конфліктів, пов'язаних з появою та визнанням/невизнанням світовим співтовариством нових держав/державоподібних утворень;

– дослідити роль засобів масової інформації (ЗМІ) у формуванні суспільно-політичної думки на рівні міжнародного співтовариства стосовно нових держав/державоподібних утворень та їх (ЗМІ) інформаційний вплив на процеси визнання/невизнання цих утворень;

– проаналізувати західний досвід проведення референдумів щодо самовизначення народів та окремих територій з метою виявлення основних причин ініціювання таких референдумів та їх можливих позитивних і негативних наслідків;

– сформулювати рекомендації, спрямовані на запобігання ескалації етнополітичних конфліктів та процесів, пов'язаних з проведенням нелегітимних референдумів щодо самовизначення, результати яких можуть стати підставою для створення нових невизнаних держав/державоподібних утворень.

Об'єктом дослідження є державотворчі процеси в контексті міжнародних відносин.

Предметом дослідження є феномен невизнаних держав та причини виникнення й наслідки їх визнання/невизнання міжнародним співтовариством.

Методи дослідження. У процесі даного дослідження було використано низку загальнонаукових, філософських та спеціальних методів пізнання.

В основу методології аналізу процесів народження нових держав/державоподібних утворень та їх визнання/невизнання міжнародним співтовариством покладено загальнонаукові методи аналізу, синтезу, класифікації та узагальнення, які застосовувались для досягнення максимально об'єктивного, всебічного та ґрунтовного дослідження.

За допомогою історичного методу було проаналізовано причини та еволюцію появи феномену невизнаних держав. Компаративний метод було використано для виявлення закономірностей та протиріч у висвітленні світовими новинними ЗМІ конфліктних ситуацій з питань визнання/невизнання нових держав/державоподібних утворень.

Застосування методу світ-системного аналізу (*world-system analysis*), розробленого І. Уоллерстайном, як найкраще сприяло аналізу процесів глобалізації. Даний метод дав змогу дослідити причини виникнення й ескалації численних етнополітичних конфліктів, пов'язаних з появою нових невизнаних держав/державоподібних утворень та проаналізувати реакцію на них міжнародного співтовариства.

Методами, які найбільш активно використовувались в процесі дослідження були: політологічний аналіз, політико-правовий, інституціональний, біхевіористський тощо. Порівняльно-політологічний метод застосовано для співставлення рис становлення нових невизнаних держав/державоподібних утворень та особливостей їх визнання/невизнання.

Завдяки структурно-функціональному та формально-юридичному методам, було виявлено, що колізія між принципом територіальної цілісності держав та правом на самовизначення народів може слугувати приводом для визнання/невизнання нових держав у залежності від геополітичних інтересів провідних держав світу. Моніторинг та метод контент-аналізу було використано при дослідженні джерел зарубіжних та вітчизняних ЗМІ. Метод

кейс-стаді (*case-study*) було застосовано для аналізу конкретних прикладів невизнаних держав/державоподібних утворень.

З метою емпіричної експлікації феномену невизнаних держав у дослідженні застосовувались також порівняльний аналіз публіцистичних джерел, зокрема кількох документальних фільмів. Дисертантом була здійснена спроба дослідження позитивних та негативних аспектів, а також можливостей і загроз, як для держави-метрополії, так і для самої невизнаної держави/державоподібного утворення за допомогою методу SWOT-аналізу. Комплексний підхід допоміг узагальнити всю сукупність факторів, що впливають на появу нових держав/державоподібних утворень, а також актуалізують нові тенденції проведення референдумів щодо самовизначення.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дане дисертаційне дослідження є першим у вітчизняній політичній науці спеціальним, комплексним, системним дослідженням феномену невизнаних держав. Йдеться про те, що, по-перше, здійснено спеціальний всебічний аналіз процесів народження нових держав/державоподібних утворень та їх визнання/невизнання міжнародним співтовариством в умовах глобалізації та інформаційних війн. По-друге, цей аналіз проведено з використанням деяких спеціальних дослідницьких методів, які досі в працях на дану тематику не застосовувалися. Маються на увазі такі з них, як: світ-системний аналіз, метод наукового плюралізму (*scientific pluralism*), SWOT-аналіз, контент-аналіз. По-третє, запропоновано низку рекомендацій щодо уникнення процесів, пов'язаних з проведенням нелегітимних референдумів щодо самовизначення, результати яких можуть стати підставою для створення нових невизнаних держав. У межах дослідження одержано результати, які визначаються науковою новизною і виносяться на захист.

Уперше:

– впроваджено авторське бачення поняття «невизнана держава» та введено у вітчизняну політичну науку термін «невизнане державоподібне

утворення»; а також обґрунтовано та диверсифіковано їх спільні й особливі риси. «Невизнана держава» визначається і трактується як держава, що пройшла повний процес свого становлення і володіє усіма її ознаками, окрім міжнародно-правового визнання; «невизнане державоподібне утворення» – це утворення, що пройшло етап самопроголошення, але володіє не усіма ознаками держави, а головне йому бракує міжнародно-правового визнання;

- виявлено дедалі міцніючу глобальну тенденцію народження нових невизнаних держав/державоподібних утворень та з'ясовано сутність і динаміку її розвитку. Доведено, що ця тенденція обумовлена, окрім всього іншого, і недостатнім рівнем дослідження й осмислення теоретичних проблем таких держав/державоподібних утворень та вивчення і застосування практичного досвіду їх врегулювання;

- здійснено всебічний аналіз причин народження нових держав/державоподібних утворень та з'ясовано умови і перспективи їх визнання/невизнання міжнародним співтовариством. Виявлено, що останнім часом спостерігається тенденція більш частого апелювання етнонаціональних меншин чи населення певних територій до прецеденту часткового визнання Косово як одного із основних аргументів для проголошення незалежності, ніж до права на самовизначення народів;

- досліджено і узагальнено міжнародний досвід застосування технологій врегулювання конфліктів, пов'язаних з процесами народження та визнання/невизнання невизнаних держав/державоподібних утворень. Доведено, що проведення вчасних і легітимних референдумів може бути і повинно стати потужним і ефективним засобом запобігання зростанню сецесійних настроїв та появи самопроголошених держав/державоподібних утворень.

Удосконалено:

- обґрунтування ідеї про те, що наявність прогалини у міжнародному праві щодо чітких і конкретних критеріїв визнання/невизнання нових

невизнаних держав/державоподібних утворень все частіше використовується як підстава для їх створення й існування;

– розуміння місця і ролі ЗМІ як одного із ключових інструментів інформаційних війн та потужного чинника, здатного суттєво впливати на процеси народження та визнання/невизнання нових держав/державоподібних утворень.

Набули подальшого розвитку:

– положення про те, що колізія між принципом територіальної цілісності держав та правом на самовизначення народів є підґрунтям та передумовою, що сприяє посиленню дезінтеграційних настроїв і процесів у поліетнічних країнах та появі нових невизнаних держав;

– концептуальне розуміння сутності етнополітичних конфліктів, частина яких може виступати поштовхом та першим етапом на шляху виникнення невизнаних держав/державоподібних утворень.

Теоретичне та практичне значення результатів даного дослідження.

Деякі матеріали, основні положення та висновки роботи можуть стати основою майбутніх теоретичних, емпіричних та практичних досліджень. Окрім того, при розробці таких навчальних дисциплін та спецкурсів, як: «Війни та збройні конфлікти в сучасному світі», «Регіональна конфліктологія», «Політична конфліктологія», «Світова політика та міжнародні відносини», «Етнополітологія», «Етнополітична конфліктологія». Щодо запропонованих рекомендацій, то деякі з них можуть бути враховані під час прийняття законодавчих актів щодо вдосконалення і впровадження етнонаціональної політики та політики етнополітичної безпеки України, а також при прийнятті управлінських рішень задля зниження рівня конфліктності як в Україні, так і поза її межами.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження апробовані на 9 міжнародних і вітчизняних наукових та науково-практичних конференціях, зокрема: науково-практичній

студентській конференції «Україна як суб'єкт міжнародних відносин» (Київ, 10 квітня 2008 р.; тези опубліковано); науково-практичній студентській конференції «Міжнародні відносини в глобалізованому світі» (Київ, 8 квітня 2009 р.; тези опубліковано); Всеукраїнській науковій конференції «Освіта і наука в Україні» (Дніпропетровськ, 3 червня 2013 р.; тези опубліковано); III Всеукраїнській науковій конференції з міжнародною участю (Дніпропетровськ, 20 грудня 2013 р.; тези опубліковано); міжнародній науково-практичній конференції «Політика і духовність в умовах глобальних викликів» (Київ, 2-3 квітня 2014 р.; опубліковано статтю); III Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Науковий діалог «Схід-Захід» (Кам'янець-Подільський, 7 червня 2014 р.; тези опубліковано); міжнародній науковій конференції «Політичні кризи в державах та регіонах Європи: внутрішні передумови та зовнішні виклики у XX – на початку XXI століття» (Ужгород, 14 жовтня 2014 р.; опубліковано статтю); науково-практичній конференції молодих учених «Актуальні проблеми сучасної наукової думки» (Київ, 14 листопада 2014 р.; тези опубліковано); науково-практичній конференції молодих учених «Еволюція наукової думки в контексті європейського вибору України» (Київ, 21 жовтня 2015 р.; тези опубліковано).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження викладені у 16 наукових публікаціях, з них 6 наукових статей у фахових виданнях з політичних наук, 3 інші наукові публікації, у тому числі 2 – у виданнях, які входять до міжнародних наукометричних баз, 7 тез доповідей на конференціях.

Опис структури роботи. Специфіка проблеми, що стала об'єктом дослідження даної дисертаційної роботи, зумовила її логіку та структуру, яка складається із вступу, трьох розділів, дев'яти підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг становить 229 сторінок, список використаних джерел кількістю 254 найменування.

РОЗДІЛ 1. ФЕНОМЕН НЕВИЗНАНИХ ДЕРЖАВ У ПОЛІТИЧНІЙ НАУЦІ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Актуалізація та стан дослідження феномену невизнаних держав

Загальновідомо, що майже кожна з двохсот існуючих сьогодні держав, не дивлячись на розміри її території та чисельність населення, є багатонаціональною чи поліетнічною. Зокрема, на їх теренах проживає близько п'яти тисяч етнонаціональних спільнот (націй, етнічних і національних груп, корінних народів, племен тощо), значна частина яких мріє чи навіть намагається втілювати в життя ідею створення «своєї власної держави» [150, 48]. Це засвідчує ймовірність появи низки нових невизнаних держав/державоподібних утворень в найближчому майбутньому. Враховуючи сучасні тенденції (глобалізація та загострення інформаційних війн) достатньо підстав стверджувати, що народження такої кількості нових невизнаних держав/державоподібних утворень безпосередньо чи опосередковано торкнеться майже всіх держав світу.

Вищезазначене може слугувати аргументацією, виявленої дисертантом наступної дедалі міцніючої тенденції: все більше і більше науковців та політологів займаються пошуками адекватних, теоретичних та методологічних підходів до аналізу феномена невизнаних держав. Про актуалізацію даного феномена і відповідно теми дослідження (під терміном «актуалізація» розуміється переведення в стан активності того, що існувало латентно) свідчить не лише поява значної кількості наукових досліджень (монографій, наукових статей, атласів [201]), або інформаційних повідомлень в ЗМІ [225, 226], а ще ціла низка спеціальних книг, відео-сюжетів та розроблених веб-сайтів з інформацією про те, як створити свою власну державу.

Неабияке теоретичне та практичне значення має також реактивація (від лат. «re» – префікс, який означає повторення дії та «activus» – дієвий; тобто, відновлення здатності функціонувати [209]) даної теми у вигляді низки конференцій, круглих столів та семінарів за останні більше ніж 5 років.

Зокрема, можна згадати деякі з них, а саме: про місце невизнаних держав в міжнародній системі йшла мова на семінарі «Осмислення невизнаних держав у міжнародній системі», в університеті Ланкастера, у липні 2009 року [254]. У лютому 2010 р. в паризькому Інституті політичних досліджень на колоквиумі «Самопроголошені та де-факто держави: політична економія та зв'язки з державами-патронами» («Self-Proclaimed and De Facto States: Political Economy and Relations with Tutor Powers») розглядалися проблеми політичної економіки невизнаних держав та їх відносин з державами-патронами (*tutor states/tutor powers*) [143]. Конференція під егідою Організації непрезентованих націй і народів аналізувала тему «Самовизначення в ХХІ столітті» в квітні 2014 року у Брюсселі [170], а також у Московському державному університеті ім. М.В. Ломоносова відбувся міжнародний науковий круглий стіл «Проблема невизнаних держав на пострадянському просторі: досвід Придністров'я» [17]. На жаль, доводиться констатувати, що в нашій державі наукові заходи, безпосередньо присвячені дослідженню й обговоренню проблем феномену невизнаних держав, майже відсутні. Винятком тут може бути Міжнародна наукова конференція «Політичні кризи в державах та регіонах Європи: внутрішні передумови та зовнішні виклики у ХХ – на початку ХХІ століття» 16-17 жовтня 2014 року в м. Ужгород, на якій хоч і частково, але все ж таки висвітлювалась тема невизнаних держав. Окрім того, зазначимо, що незважаючи на актуальність та необхідність пошуку нових можливих шляхів та методів врегулювання проблем визнання/невизнання нових держав, цим вкрай складним і суперечливим питанням займається досить обмежене коло вітчизняних вчених.

Аналіз відповідної наукової літератури засвідчує, що феномен невизнаних держав у міжнародно-політичній практиці постав досить давно, проте досліджувати його почали лише в другій половині ХХ століття. Більше того, є підстави стверджувати, що феномен невизнаних держав – це не просто нова тенденція, а історична закономірність. Підтвердженням цього можна

вважати численні факти, тепер вже дещо призабуті або спеціально не згадувані, про те, що майже всі сучасні держави пройшли складні й суперечливі процеси самовизначення, самопроголошення незалежності та визнання, а деякі з них – і тривалого невизнання. Типові й показові приклади: США проголосили свою незалежність в 1776 р., а були визнані лише 1783 р.; Нідерланди отримали юридичне визнання тільки в 1648 р., тобто через 70 років після здобуття фактичної незалежності. Вартує уваги і той факт, що станом на 1910 р. у світі існувало лише 15 держав нинішніх членів ООН. Майже всі інші держави-члени ООН пройшли через складну, суперечливу й інколи досить тривалу стадію формування державності: самопроголошення та отримання міжнародного визнання.

Першим імпульсом до виникнення феномену невизнаних держав можна вважати створення союзу кантонів (1291-1798 рр.), які прийняли згодом форму Швейцарської Конфедерації (1815-1848 рр.). Зокрема, починаючи з 1878 року, національно-державний сепаратизм був єдиною формою утворення нових держав. У Європі з 1815 року народження нової держави відбувалось трьома шляхами: перетворення (трансформація) держави, об'єднання держав та відокремлення держав (додаток А) [33, с. 33].

Дві світові війни теж стали значним поштовхом до актуалізації державотворчих процесів. Перша світова війна стимулювала появу цілої низки нових держав (нині визнаних міжнародним співтовариством), таких як: Афганістан, Єгипет, Ірак тощо. У часи Другої світової війни незалежність отримали В'єтнам, Ефіопія, Індонезія, Ісландія, Ліван, Сирія та ін.

Ще одним імпульсом актуалізації державотворчих процесів був антиколоніальний рух першої половини XX ст., який характеризувався принципом «одна нація – одна держава» і захищав інтереси пригноблених народів. Відповідно, у цілої низки народів «Третього світу» з'явилося прагнення до створення власної держави.

Відродження в середині 1980-х років етнонаціональної свідомості деяких народів, внаслідок лібералізації та демократизації частини Європи, призвело до миттєвого утворення нових держав, певна частина з яких так і не отримала міжнародного визнання. Загальновідомо, що лише розпад Радянського Союзу і т.зв. «парад суверенітетів», за відносно стислий час, призвели до утворення 19 нових держав (4 з яких так і не отримали, взагалі чи частково, міжнародного визнання – Абхазія, Нагірно-Карабаська Республіка, Південна Осетія, Придністровська Молдавська Республіка).

Аналізуючи історію та світовий досвід, дисертант дійшов висновку, що державотворчі процеси та поява невизнаних держав є синусоїдною закономірністю історичного розвитку людської цивілізації та розробив схематичне зображення хвилеподібного процесу актуалізації феномену невизнаних держав (рис. 1).

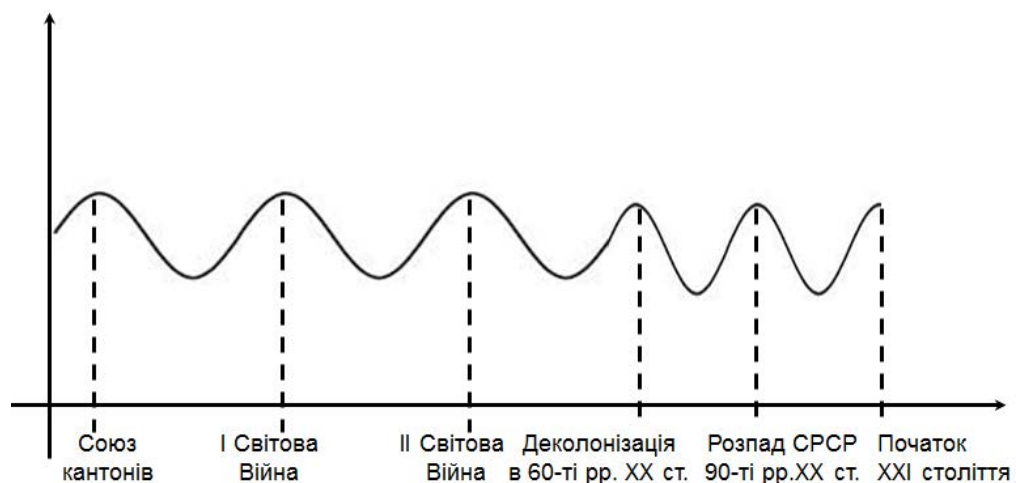

Рис. 1. Процес актуалізації феномену невизнаних держав (розробка дисертанта)

Запропоноване схематичне зображення дає підстави ще для одного цілком слушного висновку про те, що, не дивлячись на певні відмінності у кількісних показниках народження нових держав/державоподібних утворень, зростає інтенсивність їх появи, тобто поступово скорочується часова відстань між цими хвилями. Під «хвилями» розуміється складний і досить часто повторюваний процес народження нових невизнаних держав/державоподібних утворень. Інтенсивність появи нових невизнаних держав/державоподібних

утворень можна пояснити: 1) неефективністю політико-правових механізмів врегулювання конфліктів; 2) політикою «подвійних стандартів», яку проводить міжнародне співтовариство стосовно визнання/невизнання новостворених держав/державоподібних утворень; 3) використання права на самовизначення народів, а останнім часом і частковим визнанням Косово, як підставами для проголошення незалежності нової держави/державоподібного утворення тощо.

Окрім того, варто наголосити, що на сучасному етапі розвитку міжнародних відносин роль невизнаних держав помітно трансформувалась. Перш за все, зросла кількість та інтенсивність появи нових невизнаних держав/державоподібних утворень. З початку XXI століття вони все частіше й активніше виступають фактором регіональної нестабільності та/або фактором геополітичного протистояння провідних держав світу. Історичний досвід засвідчує, що міжнародне визнання деяких держав відбувалося в системі дво- і багатосторонніх відносин з іншими державами. Це дало можливість деяким державам, які вже пройшли стадії самопроголошення та визнання, вирішувати долю держав, які через ці стадії лише проходять [33, с.34].

Як вже зазначалось вище, феномен невизнаних держав з'явився давно і тим не менш варто наголосити, що невизнані держави – це водночас і нова невід'ємна риса сьогодення, яка вимагає ґрунтовного і всебічного аналізу. Однак, на сучасному етапі розвитку невизнаних держав дослідницький інтерес більше акцентований на дослідженні внутрішньополітичних процесів ніж на обставинах їх появи.

У цьому контексті слід визначити ще один із факторів актуалізації тенденції народження нових держав, у тому числі невизнаних – глобалізаційні процеси. Глобалізація, з одного боку, становить складне, комплексне, геокультурне, гео економічне та геополітичне явище, вплив якого відчувається у всіх сферах життя. Вона об'єднує, зумовлюючи такі процеси, як поширення іноземної культури, обмін інформацією, технологіями, окрім того, сприяє міграційним процесам, взаємозалежності економік тощо. Ще однією рисою

глобалізаційних процесів, з іншого боку, виступає загроза для низки етнічних спільнот втратити свою ідентичність, мову, культуру тощо. Таким чином, все більше етносів задля збереження своєї ідентичності вступають в суперечності з іншими етносами та народами, що часом призводить до етнополітичних конфліктів. Зі збільшенням темпів розвитку глобалізації питання становлення невизнаних держав постає все частіше і все більш гостро. Дисертантом було проаналізовано частоту появи невизнаних держав/державоподібних утворень у період з 1948 по 2013 роки. Результати даного дослідження представлені у вигляді нижченаведеної таблиці, в якій кожне десятиліття виділено різним відтінком (табл.1).

Табл.1 Кількість та рік появи невизнаних держав (розробка дисертанта)

Назва невизнаної держави	Рік проголошення незалежності
Ізраїль	1948
Тайвань (КР)	1949
Сіландія	1967
КНР	1971
Західна Сахара	1976
Кіскей	1981
Північний Кіпр	1983
Палестина	1988
ПМР	1990
Нагірний Карабах	1991
Південна Осетія	1991
Сомаліленд	1991
Абхазія	1992
Пунтленд	1998
Вазиристан	2006
Косово	2008
Азанія	2011
Азавад	2012
Республіка Мурраваррі	2013
Народна Республіка Еухлаї	2013
Республіка Банксаморо	2013
Сирійський Курдистан	2013

Глобалізація виявляється складним питанням не тільки для масової свідомості, а й для наукового аналізу багатьма теоретиками, проте це не впливає на актуальність її дослідження [29, с. 394]. Зокрема, у своїй праці «Глобалізація та суверенітет» західний дослідник Дж. Коен прогнозує

можливий майбутній світовий порядок. Він слушно акцентує увагу на зв'язку концепції суверенітету держав зі світовими процесами глобалізації та трансформованою політичною системою [142, с. 428].

Такої ж думки й вітчизняний дослідник В.В. Дівак, яка зазначає, що в глобальному аспекті, на сьогоднішній час, загострення етнополітичних проблем може стати реальною загрозою міжнародній безпеці. Аналізуючи це питання, вона переконливо доводить, що проблема збереження територіальної цілісності держав може виникнути в будь-якій державі, особливо в період політичної нестабільності та слабкості центральної влади [41, с. 4-5].

У зв'язку з вищевикладеним можна спрогнозувати, що до кінця ХХІ століття в світі може з'явитися значно більша кількість нових держав/державоподібних утворень (у тому числі – невизнаних), ніж існує сьогодні.

Американський вчений А. Б'юкенен прогнозував зростання кількості конфліктів, пов'язаних з появою нових невизнаних держав/державоподібних утворень в майбутньому у всьому світі. Він стверджував, що «будь-яка нація, що має свою культуру, має право на власну державу, це рецепт для роздмухування небезпечних і руйнівних етнополітичних конфліктів» [41, с. 35].

Глобалізація призводить до гострої конфронтації, коли під натиском глобалізаційних процесів народи та етноси прагнуть зберегти свою самобутність, свою культуру, історію, врешті-решт свою мову тощо. Відомий вчений С. Хантінгтон з цього приводу наголошував, що глобалізація становить собою підкорення більшістю меншості, вона веде до неминучих конфліктів – локальних, регіональних, навіть планетарних, по своїй суті все більше нагадуючи конфлікт цивілізацій [110].

Оскільки, нова система міжнародних відносин не піддається контролю, то стає порядком хаотизації світу, глобалізації страху та насилля і несе ще більшу небезпеку, ніж попередня «біполярна» система.

У зв'язку з планетарним характером глобалізаційних процесів у відповідній науковій літературі можна зустріти досить різноманітні підходи щодо їх дослідження, а також різні концепції, теорії та типи глобалізації. Зокрема, досить оригінальною є типологія глобалізації вітчизняного вченого О.В. Картунова, який стверджує, що її можна поділити на етнополітичну, ідеологічну, культурну, політичну, технологічну, фінансово-економічну тощо.

З точки зору вже згаданого вище вченого на даному етапі існують всі підстави заявляти про етнополітичну глобалізацію, як одну із порівняно нових і важливих форм глобалізації. Висуваючи концепцію етнополітичної глобалізації, О.В. Картунов пропонує слушне визначення: «Етнополітична глобалізація – це історичний об'єктивний процес розповсюдження по всій земній кулі етнічних, етнополітичних та національних ідей і концепцій, піднесення етнічного ренесансу, посилення політизації етнічності, вибуху націоналізму та етніцизму, поглиблення етнополітичної інтеграції та дезінтеграції тощо» [56, с. 173].

Аналізуючи історичні аспекти, можна простежити яким чином зароджувалась саме етнополітична глобалізація у світі. Перед Першою Світовою війною в світі налічувалось 62 незалежних держави. До кінця XX століття їх кількість зросла більше ніж удвічі, до 193 країн. Парадоксальним постає той факт, що у взаємозалежному, взаємопов'язаному світі, який набуває глобальної цілісності, однією із вищих цінностей стала самостійна державність.

За слушним твердженням російського дослідника В.Л. Іноземцева, маючи обмежені ресурси, уряди держав вимушені вирішувати цілий комплекс нових проблем: екологія, економічні біженці, могутні транснаціональні корпорації (ТНК), світові інформаційні центри, загроза втрати національної ідентичності. Уряди діють в агресивному конкурентному середовищі, де ціна помилки досить вагома. Глобалізація, зачіпаючи життєвоважливі інтереси будь-якої держави, викликає гострі суперечки і серйозні конфлікти різноманітних політичних сил [52, с. 30]. Окрім того, деякі вчені, як наприклад професор Вроцлавського

університету А. Нобіс у своїй статті «Чи доживе глобалізація до 2029?» стверджує, що глобалізація з часом може зазнати певних модифікацій. Вчений також наводить історичні етапи розвитку глобалізації за Т. Фрідманом. Згідно даної періодизації перший етап був у часи географічних відкриттів в Європі, другий тривав з початку XIX ст. до кінця XX століття, а третій, останній період розвитку глобалізації припадає на нинішні часи [205, с.46]. Можна прослідкувати наступну тенденцію: кожен із вищезазначених етапів розвитку глобалізації супроводжувався сплеском появи низки нових держав/державоподібних утворень.

Протилежним до глобалізаційних процесів виступає відцентровий процес глокалізації. Як відомо, глокалізація це напруга між локальними та глобальними культурами. Глокалізація, як процес, представляє собою глобалізацію локального та локалізацію глобального. Тобто, замість уніфікації виникають і набирають силу явища іншого напрямку: сецесія, загострення інтересу до локальних відмінностей, зростання інтересу до традицій глибокої давнини і відродження діалектів.

Дійсно, на думку вітчизняного дослідника О.Г. Рябеки, у культурних регіонах, які володіють значно меншими за площею територіями ніж сучасні держави виникає певна суперечливість. Вона з кожним роком проявляється чіткіше і виявляється у вигляді сецесійних рухів, у результаті яких деякі держави розпалися або продовжують розпадатися на інші держави/державоподібні утворення. В інших державах, які ще в процесі розпаду, активно діють угруповання, що виступають за відокремлення. Ці тенденції, як зазначає О.Г. Рябека тільки на перший погляд суперечать загальному прагненню до глобалізму. Насправді, дрібні регіони отримають «право на самовизначення» тільки в глобальній трансфедерації, в яку спочатку будуть входити держави, а потім просто регіони. Слушною є теза О.Г. Рябеки, що можливо, держава, як політичний інститут збережеться, але буде значно ослабленою з точки зору політичної ваги. Глокальне (глобальне плюс локальне)

людство в будь-якому випадку буде жити разом, але по-різному [99, с. 42]. Тобто, світове співтовариство, будучи об'єднаним не матиме універсальних єдиних законів. Це пов'язано з відсутністю універсальних норм міжнародного права, згідно з якими будь-яке державоподібне утворення було б «поза законом», з точки зору загальноприйнятих міжнародно-правових норм. Відомо, що концепція державності та самовизначення народів спирається на нормативні структури міжнародного законодавства. За свідченням професора міжнародного права університету Лінкольна Д. Френча, у праці «Державність та самовизначення...», процес самовизначення народів в контексті деколонізації вже давно закінчився і нині набрав нових рис [154]. Проте, його колізія з принципом територіальної цілісності держави, на думку дисертанта, так і залишилась неврегульованою.

На слушну думку британської вченої Н. Касперсен, політична траєкторія багатьох невизнаних держав може брати початок з геополітично-непередбачуваних обставин для територіального перегляду. А це в свою чергу може призвести до виникнення нових невизнаних держав шляхом сецесії. Проте, згодом подібна сецесія переходить в тривалий заморожений стан і, як результат, залишається далекою від будь-якого міжнародного визнання незалежного статусу [140, с. 20]. У зв'язку з низкою суперечностей та наукових дискурсів навколо колізії права на самовизначення народів та принципу територіальної цілісності держав, дисертантом було проведено їх ретельний аналіз, який винесено в окремий другий підпункт наступного розділу.

Актуалізація феномену невизнаних держав становить для міжнародного співтовариства глобальну проблему, врегулювання якої не завжди під силу навіть таким впливовим і могутнім організаціям, як ООН і НАТО. Тим більше, що для міжнародного визнання новоствореної держави недостатньо лише волевиявлення (наприклад, в ході референдуму) більшості населення відокремленої території. Згідно міжнародного досвіду останніх років, правові процедури (всенародні референдуми про незалежність або референдуми щодо

самовизначення, демократичні вибори, прийняття цивілізованих законів та ін.) є достатньо важливими для отримання визнання, але, домінуючим фактором у прийнятті рішення про визнання/невизнання залишаються геополітичні інтереси потужних держав чи їх об'єднань.

Окрім того, існують підстави вважати, що нині відносна стійкість феномену невизнаних держав, постійно присутніх на міжнародній арені, вимагає нових підходів для дослідження. Необхідно наголосити, що ґрунтовних спеціальних праць, присвячених аналізу процесів утворення нових невизнаних держав у сучасних умовах (а саме в умовах глобалізації, глокалізації та інформаційних війн), у вітчизняній науці, наскільки нам відомо, поки що немає.

Проведений дисертантом аналіз актуальності та стану дослідження феномену невизнаних держав, дає підстави стверджувати, що вивчати цей феномен вкрай необхідно, але займатись цим треба об'єктивно й неупереджено. Отже, в цілому можна зробити такі узагальнення та припущення. По-перше, процеси глобалізації захопили майже увесь світ і проникли у всі сфери суспільства. Як наслідок, збільшилась кількість етнополітичних конфліктів та озброєних зіткнень, пов'язаних з появою нових невизнаних держав.

По-друге, в наукових колах деякі вчені намагаються визначити місце невизнаних держав в сучасних міжнародних відносинах. Зокрема, зростає і продовжує зростати кількість статей, книг та монографій, а також конференцій та круглих столів з даної теми, що підтверджує її актуалізацію.

По-третє, було встановлено, що феномен невизнаних держав являє собою тривалий, суперечливий історичний процес, який вимагає об'єктивного та комплексного дослідження.

Доцільним також буде наголосити, що доки ведуться науково-теоретичні дискусії, актуалізація даного питання на практиці, тобто в сучасних реаліях, досягла свого апогею. Це засвідчує необхідність аналізу феномену невизнаних держав з метою запобігання подальшого виникнення нових конфліктів,

пов'язаних з невизнаними державами/державоподібними утвореннями, а також з метою формування рекомендацій щодо врегулювання проблем появи невизнаних держав та процесу їх визнання/невизнання міжнародним співтовариством.

1.2. Політологічний дискурс щодо дефініції «невизнана держава»

У даному підрозділі досліджується багатогранність понятійно-категоріального апарату та складний концептуальний ландшафт феномену невизнаних держав. Розробка термінологічного базису набуває особливо важливого значення для кращого розуміння теми даного дисертаційного дослідження та більш ґрунтовного аналізу його об'єкта і предмета. Адже, від чіткого розуміння та систематизації всіх дефініцій, категорій та їх визначень залежить об'єктивність, фундаментальність та коректність основних положень та висновків даної дисертаційної роботи.

Основна мета цього підрозділу полягає в тому, щоб проаналізувати вже існуючі наукові погляди з даної проблеми, систематизувати відповідні категорії й поняття та запропонувати їх авторське бачення і тлумачення.

Віддаючи належне західним та вітчизняним дослідникам, які займалися розробкою тематики невизнаних держав, мусимо зауважити про відсутність єдності з поміж них, щодо універсальної загальноприйнятої дефініції. Йдеться, зокрема, про те, що існує певна прогалина в систематизації та визначенні таких концептів, як: «невизнана держава», «самопроголошена держава», «де-факто держава», «квазідержава», «частково визнана держава» та ін.

Досить часто, ця прогалина заповнюється термінами і категоріями, які пропонують не спеціалісти у даній науковій галузі. Йдеться про те, що самовільне використання і присвоєння категорій та термінів журналістами або блогерами, наголошуємо не експертами в цій сфері, призводить певною мірою до ускладнень підміни понять та навіть дифмацій.

Проаналізувавши низку документів і резолюцій таких міжнародних організацій, як: Організація з Безпеки та Співробітництва Європи (ОБСЄ), Організація Об'єднаних Націй (ООН) та інших, дисертант виявив, що найпоширенішим терміном для позначення нових держав/державоподібних утворень, які не визнаються міжнародним співтовариством слугує термін «невизнана держава». Зокрема, представники місії ОБСЄ, ООН та інших міжнародних організацій під час своїх заяв та виступів використовують саме вищезазначений термін.

Як відомо, концепція феномену невизнаних держав почала формуватися на основі різноманітного емпіричного пояснення низки випадків за часів новітньої історії. Проте, зробити це в систематизованій площині, яка б привела до теоретичних основ та концептуального розуміння даного феномену (який з поміж того містив у собі і нові тенденції та реалії на місцях, де ці невизнані держави існують або існували), так і не вдалось. Цей понятійно-категоріальний вакуум існує й досі, причому по відношенню до значної частини невизнаних держав [140, с. 12].

Звертаючись безпосередньо до терміну «невизнана держава», дисертант вважає за потрібне підкреслити, що західні вчені вже давно вказують на невизначеність пов'язаних з ними понять та концептів. Вони також задаються низкою питань: який концепт правильніше використовувати «невизнані держави», «самопроголошені держави» чи можливо «квазідержави»? І чи існує т.зв. «термін-парасолька» (*«umbrella term»*), який включав би всі вищезазначені? Коли саме держава еволюціонує зі статусу «невизнаної» в «частково визнану»? Яку причинну роль відіграв стан фрагментації у створенні сучасних випадків невизнаних держав? Чи може невизнана держава існувати в умовах глобалізації міжнародної системи? Ці та інші питання залишаються без належної відповіді в значній мірі тому, що відповідні концептуальні дослідження в понятійно-категоріальній сфері феномену невизнаних держав так і не були здійснені. Подібна ситуація, наголошуємо,

перешкоджає об'єктивному розумінню сутності невизнаних держав. Йдеться про те, що тлумачення концептуально-неоднозначних і мета-теоретичних наслідків сецесії, яка може призводити до створення невизнаних держав, у багатьох випадках, стає учасником науково-аналітичного дискурсу.

Мала рацію сучасна британська дослідниця Н. Касперсен, зазначаючи, що досить часто проблеми, з якими зіштовхуються науковці під час процесу дослідження феномену невизнаних держав, вказують на рівень концептуальної неоднозначності, до якого рідко підходять з точки зору представлення реального набору абстракцій [140, с. 13].

Актуальність теми та інтерес до неї викликаний тим фактом, що наявне в політичній науці різноманіття дефініцій, що претендують на статус наукових категорій, дедалі зростає. За нашими підрахунками, їх вже нараховується більше трьох десятків. Отже, виникає необхідність оновлення класифікації, систематизації та уточнення зазначеного термінологічно-понятійного апарату.

Відповідні терміни і поняття, що існують в сучасній науковій літературі, на наш погляд, доцільно поділяти на дві основні групи: 1) усталені, широко використовувані та 2) відносно нові і менш поширені, або тотожні терміни. До першої групи можна віднести такі, як: «невизнана держава» (*«unrecognized state»*) [10, 77, 139], «самопроголошена держава» (*«self-proclaimed state»*) [76, с. 39], «невизнана квазі-держава» (*«unrecognized quasi-state»*) [186], «квазі-держава» (*«quasi-state»*) [184], «де-факто держава» (*«de facto state»*) [140] та ін. А до другої групи такі, як: «майже держави» (*«almost states»*) [140], «штучна держава» (*«artificial state»*) [124], «політичні утворення, що зароджуються» (*«incipient political entities»*) [218], «пара-держава» (*«para-state»*) [121, с.7], «держава-в-державі» (*«state-within-state»*) [182, 220], «нація в очікуванні» (*«nation in waiting»*) [131], складний для перекладу термін *«statelets»* (щось на зразок «державоньки») [252, с.11], «ізольовані держави» (*«isolated states»*) [158, с.7], «крихка держава» (*«fragile state»*) [136] і т.д. Візуальне уявлення про це розмаїття понять і термінів дає запропонований дисертантом рисунок 2.

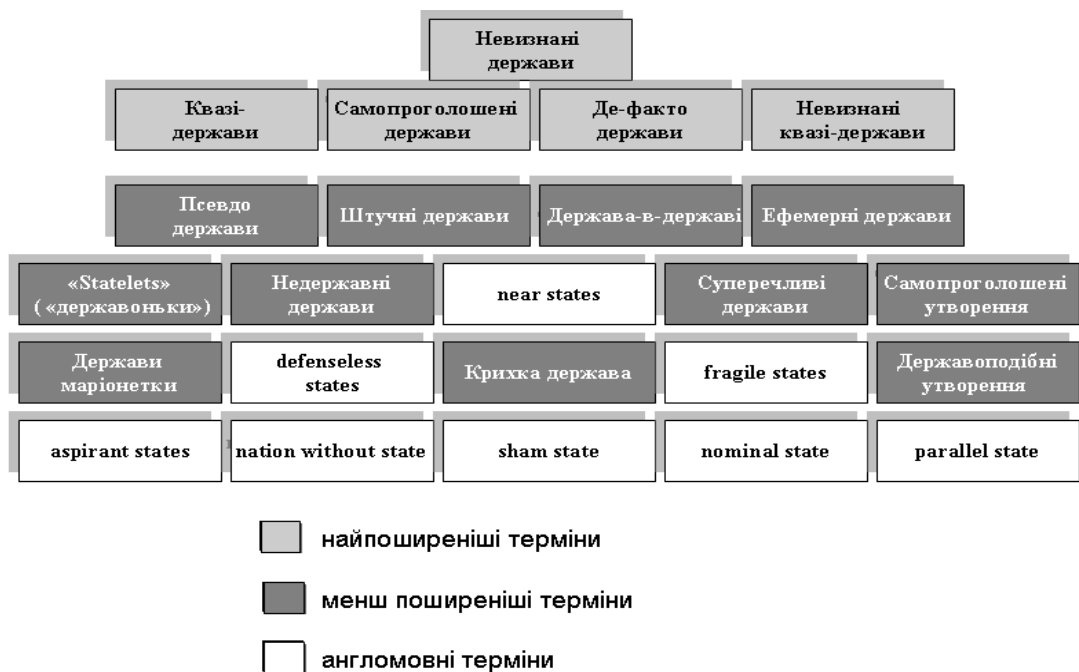

Рис.2. Багатоманітність термінології державоподібних утворень з невизначеним статусом (розробка дисертанта)

Тема спірних територій, народження нових держав та їх визнання/невизнання є настільки актуальною, складною й заплутаною і суперечливою, що спричиняє появу все більшої кількості нових термінів та понять. Зокрема, існують т.зв. «моделі країн» («*model countries*» або «*new country projects*»), а також просто «спірні території» («*territorial disputes*»), «неспроможні держави» («*failed states*»). «Спірні території» («*territorial disputes*») – це території, державна приналежність яких невизначена і виступає предметом дискусій конфлікту двох чи кількох держав [210, с. 659]. Мотивації для створення мікронацій включають теоретичне експериментування, політичний протест, художнє вираження і т.д. Мікронації можуть існувати в різних формах, у тому числі у фізичному світі (на суші, на морі і в космічному просторі), в Інтернеті, у свідомості їх творців, або якій-небудь комбінації. «Віртуальні невизнані держави» або мікронації («*micronations*»/«*model countries*» або «*new country projects*») проголосили себе незалежними «державами», але невизнані, як такими жодною іншою державою, або організацією, тому що останні навіть не знають про їх існування. Окрім того,

подібні «держави» по суті такими не є: зазвичай їх т.зв. «територія» становить кілька квадратних метрів і у них відсутні інші ознаки держави.

Певною мірою тотожним але не синонімом невизнаним державам є термін «неспроможні держави» (*«failed states»*) [97, с. 29]. Так, зазвичай, називають ті держави, які не змогли виконувати свої державні обов'язки. Хоч і не існує загального визначення, але більшість дослідників, в тому числі і британський вчений С. Патрік, виділяють такі риси неспроможних держав, а саме: втрата контролю над територією, деструкція державної влади, нездатність взаємодії з іншими державами [210, с. 645]. Наприклад, згідно щорічного індексу неспроможних держав (*Failed States Index*) за останній 2014 рік нещодавно створена держава Південний Судан (2011 р.) зайняла четверте місце серед найнеспроможніших держав світу [153].

Тут варто буде нагадати, що поняття «неспроможна держава» (*«failed state»*) було введено в науковий і політичний обіг на початку 1990-х років американськими дослідниками Д. Хельманном і С. Ратнером у їх праці «Правила анархії: збереження неспроможних держав» [169]. Незважаючи на критику цього терміну, він таки набув поширення та закріпився в політичній термінології. «Такі горе держави» згадані в якості однієї з нових загроз в Стратегіях національної безпеки США 2006 р. [236]. У доповіді Групи високого рівня з питань загроз, викликів і змін «Більш безпечний світ: наша спільна відповідальність» [46] в якості однієї з нових загроз вказується наявність «неспроможних держав». До проблем «неспроможних держав» також звернувся Генеральний Секретар ООН Кофі Аннан у своїй доповіді Генеральній Асамблеї ООН «При більшій свободі: до розвитку, безпеки і прав людини для всіх» [45].

Як слушно зазначає відомий американський дослідник Ф. Фукуяма «Після закінчення холодної війни «неспроможні» та «гинучі» держави залишились ймовірно важливою проблемою міжнародної системи» [156, с. 17].

Варто звернути увагу і на те, що останнім часом відбувається деталізація понять так чи інакше пов'язаних з феноменом «неспроможних держав» (*«failed*

states»). Окрім вже вказаних термінів і понять у сучасній науковій літературі все частіше використовуються й такі, як: «слабка» («*weak*»), «гинуча» («*falling*»), «зруйнована» («*collapsed*»), «крихка» («*fragile*»), «пошкоджена» («*traumatized*»), «ослаблена» («*diminished*») держава. Деякі з цих термінів наприклад, «*fragile*» («крихка») зазвичай використовують до держав, які нещодавно пережили кризу або вийшли з громадянської війни. Інші терміни характеризують різні ступені дисонансу держави [80, с. 48].

Загальновідомо, що сучасна політична карта світу включає не лише суверенні держави, як основні її об'єкти, а й низку політико-географічних об'єктів: «залежні, несамоврядні країни» (наприклад колонії (*colony*), «заморські території» («*outremer*») тощо, «безконтрольні або бездержавні території» («*ungoverned or statelessness territories*»), «сірі зони» («*gray areas*»), «повстанські держави» («*insurgent states*»), «псевдодержави» («*pseudo states*» або «*fake states*») та «самопроголошені держави» («*self-proclaimed states*»), які в науковій літературі ще вважають «квазідержавами» («*quasi-states*»), «де факто державами» («*de facto states*») або «невизнаними державами» («*non-recognized states*») [80, 191, 74]. Задля унаочнення та уникнення непорозумінь і неточностей дисертант згрупував деякі з вищеперерахованих назв до трьох груп, а саме: 1) території, 2) зони та 3) держави, які відобразив у власній авторській схемі (схема 1).

В цілому, і це треба особливо зауважити, проблема визнання новостворених державоподібних утворень залишається досить актуальною, складною і суперечливою, що частково може впливати на її неврегульованість.

Однак, незважаючи на різноманітність підходів, поглядів і оцінок є достатньо підстав вважати, що існування подібних термінів є об'єктивним явищем історії й сучасності.

Феномен невизнаних держав, а відповідно і сам термін «невизнана держава», з'явився наприкінці ХХ століття внаслідок конкретизації більш раннього політичного явища – «самопроголошена держава». На початку ХХІ

століття він набрав ще більшої актуальності [89, с. 24]. Проте, з прикрістю констатуємо, що у відповідній науковій літературі й досі бракує єдиної загальновизнаної дефініції зазначеного феномену.

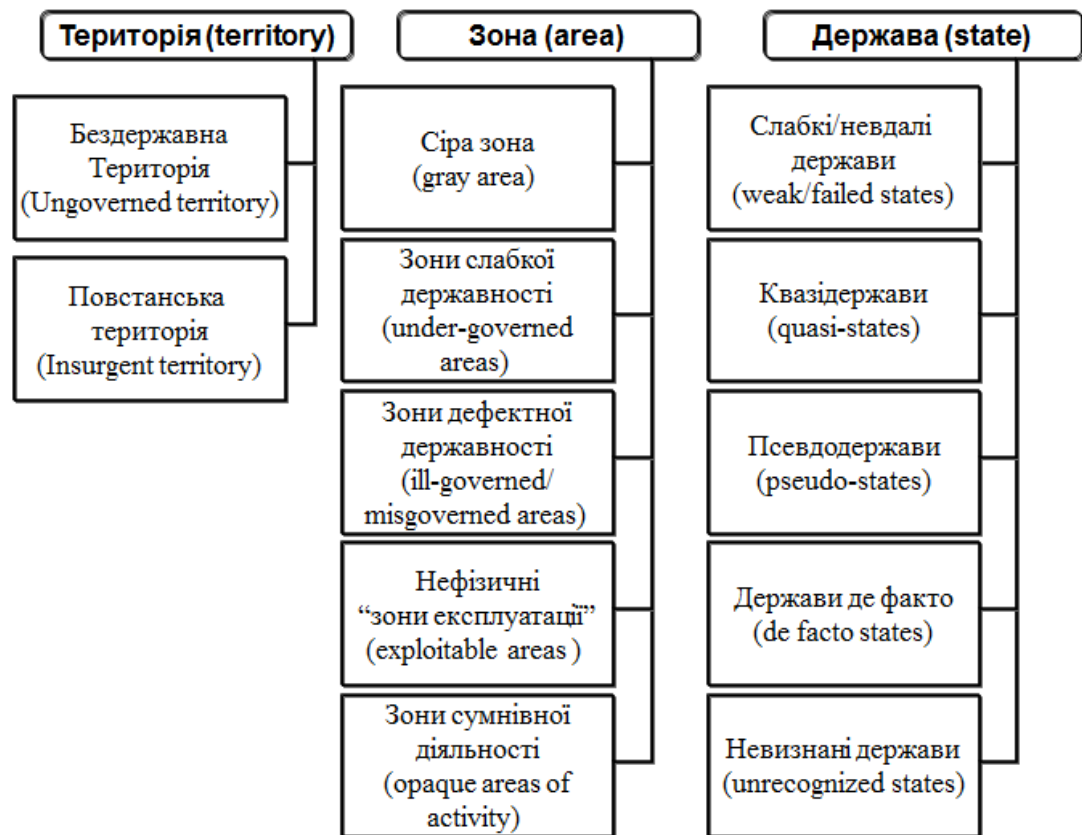

Схема. 1. Типологія назв політико-географічних утворень (розробка дисертанта)

Переважає більшість вчених, які займаються дослідженням цього питання використовують термін «самопроголошена» або «невизнана держава». Серед них можна назвати вітчизняного науковця Г.М.Перепелицю [93] та російського вченого А.Г.Большакова [9]. Водночас російські дослідники Л.О.Бердегулова [6], М.О.Колеров [60], В.А.Колосов [61] користуються терміном «квазідержави», С.А.Маркедонов [76] – «держави де-факто».

Заради об’єктивності зауважимо, що західні науковці використовують більш широку низку термінів і понять. Наприклад, термін «невизнані держави» («*nonrecognized/unrecognized states*») застосовує придністровський дослідник С.А.Осипова [89, с. 125], в свою чергу американський політолог Р. Лемб [191] – «бездержавні території» («*stateless territories*»). Слід

відзначити суттєвий внесок у розвиток понятійно-категоріального апарату державоподібних утворень з невизначеним статусом Д. Гелденх'юса, дослідника Йоганнесбурзького університету (ПАР). Він, зокрема, запропонував називати такі утворення «суперечливими державами» (*«contested states»*) [157, с. 7].

Такої ж думки дотримується ще один зарубіжний вчений, а саме професор Дж. Кер-Ліндсей. Він використовує термін «суперечливі держави» у своїй праці «Зовнішня політика зворотної сецесії: превентивне визнання суперечливих держав» [177, с. 122].

Дж. Робертс у своїх працях теж неодноразово використовує дещо схожий термін, зокрема, т.зв. «суперечлива земля» (*«contested land»*) [221, с. 75].

Західні вчені Т. Банчелі та Б. Бертманн використовують термін «де-факто держави», а також, у своїй праці «Де-факто держави: пошуки незалежності» вводять таке поняття, як «нація в очікуванні» (*«nation in waiting»*) [132, с. 196].

Американська дослідниця Н. Касперсен [139, 140 с. 9] та норвежський дослідник П. Колсто [185, 186] використовують термін «квазідержави» (*«quasi-states»*).

Все вищезазначене підтверджує той факт, що в науковій літературі не існує єдності з приводу термінології щодо держав/державоподібних утворень з невизначеним статусом.

В цілому існує низка і досить екзотичних дефініцій феномену невизнаних держав, серед яких можна зустріти навіть таку, як *«nonstate states»*, що в буквальному перекладі означає «недержавні держави». До деяких держав/державоподібних утворень з невизначеним статусом застосовується назва – «ефемерні держави». Вона використовується для позначення держав, що існували нетривалий час. Західний дослідник Х. Герарі до таких держав відносить Сомаліленд (26 червня – 1 липня 1960, 5 днів), Федерацію Малі (20 червня – 20 серпня 1960 р., 2 місяці), незалежний Занзібар (10 грудня 1963 – 26 квітень 1964 р., 4,5 місяця) і Республіку Танганьїка (9 грудня 1961 – 26 квітень

1964 р., 2,5 роки) до утворення Танзанії, Об'єднану Арабську Республіку (1 лютого 1958 р. – 28 вересень 1961 р., 2,5 роки) тощо [159, с. 419-432].

Наявність подібної сукупності термінів лише ускладнює дослідження та врегулювання проблем держав/державоподібних утворень з невизначеним статусом. Такої точки зору, зокрема, дотримується і відомий російський вчений А.Г. Большаков. На його думку, ситуація може вирішитись шляхом відбору невеликої кількості академічних термінів, які можуть бути імплементовані на практиці або в рамках академічних та емпіричних підходів [11, с.187].

Аналізуючи дане явище, перш за все, варто акцентувати увагу на тому, як правильно категоризувати політичні утворення з невизначеним статусом: «державні утворення», «держави» чи «країни»? Слід наголосити на тому, що тут не може йти мови про такі терміни, як «сецесійний регіон» («*secessionist region*»), «від'єднана територія» («*breakaway territory*»), «самопроголошене утворення» («*self-proclaimed entity*»), «сепаратистський режим» («*separatist regime*»), «сецесійна влада» («*secessionist authorities*»). Це викликано тим, що термінологія повинна виступати допоміжним інструментом, який акцентує увагу на основному векторі новостворених держав/державоподібних утворень, тобто на міжнародному визнанні повноцінними суб'єктами міжнародних відносин. Про це досить влучно висловився знавець проблем невизнаних держав, російський вчений М. Добронравін. Погоджуючись із багатьма положеннями, висловленими згаданим вченим, дисертант вважає, що вищеперераховані терміни підкреслюють лише незаконний характер таких утворень, а це вже є виявом необ'єктивності [44, с. 8]. Майже єдиними, хто трактує їх, як залежні території, є естонські політологи: Ейкі Берг та Рауль Тоомла, обґрунтовуючи доцільність введення терміну «суверенні, але залежні території» («*sovereign yet dependent territories*») [133, с. 29].

Використання подібного роду термінів, на нашу думку, є дещо суперечливим, і тому пропонуємо вдаватись до більш чіткого розмежування

понять «державне утворення» («*state entity*») та «держава» («*state*»), оскільки в цьому питанні немає єдності ані серед вітчизняних, ані серед зарубіжних вчених.

Як зазначено у тлумачному словнику: «державними утвореннями» називають певні території, які володіють особливими рисами і мають вищий статус ніж адміністративно-територіальна одиниця [105]. Іншими словами, вони володіють майже усіма ознаками держави за відсутності однієї чи кількох ознак, зокрема таких, як державна влада, законодавча база і т.д.

Звернемо увагу, що використання терміну «утворення» не завжди коректне у випадках, коли подібні державні утворення, що проголосили свою незалежність, володіють усіма ознаками держави (тобто вони є вищими на щабель за автономію, округ і т.п.). Таким чином, є всі підстави відносити до державних утворень ті об'єкти, які проголосили свою незалежність, але володіють не усіма ознаками держави. Проте, дисертант задля уникнення плутанини через будову слова (державне утворення – утворення, що виникло в державі і ним регулюється, зокрема державне підприємство) пропонує використовувати термін «державоподібні утворення». Він точно характеризує подібні утворення, як такі, що лише схожі на державу.

Варто також більш детально проаналізувати поняття «країна» та «держава», тому що їх іноді помилково вважають синонімами. Насправді, їх можна назвати близькими за значенням термінами, але ні в якому разі не синонімами. Термін «країна» (якщо розглядати його морфологічну будову) – від слова «край», тобто це територія з певними кордонами, на якій проживає населення, а також та, яка має економічну та політичну відокремленість. Хоча, інколи країна, маючи державний суверенітет, може перебувати під владою іншої держави. Сьогодні таких феноменів не існує, але в історії були подібні випадки. Одним з прикладів тут може бути колишня Австро-Угорська імперія, до складу якої входили десятки різних залежних країн.

Загальновизнано, що поняття «держава» є не стільки територією, скільки структурою управління населенням. Державу легко визначити за двома важливими ознаками: наявності спеціального механізму здійснення влади та системи законів і різних правових норм. Тобто країна може бути державою, маючи свій власний суверенітет, і перебуваючи під владою іншої держави. Зокрема, держава завжди суверенна та самостійна. Уточнюючи та розкриваючи сутність поняття «держава», зазначимо формальні ознаки суверенної держави, що були закріплені в конвенції Монтевідео (1933 р.). Згідно цієї конвенції, «держава повинна володіти:

- 1) постійним населенням;
- 2) певною територією;
- 3) мати уряд;
- 4) здатністю вступати у відносини з іншими державами» [144].

Таким чином, найкоректнішим позначенням новостворених держав, що вже проголосили незалежність і мають усі (дисертант наголошує усі) ознаки державності є держава.

На нашу думку, при дослідженні феномену невизнаних держав слід виходити з того, що найбільш точними тут виступають терміни: «самопроголошені держави», «де-факто держави», «квазідержави» та «невизнані держави». Зазначені поняття варті окремого спеціального аналізу.

Самопроголошена держава (за визначенням С.М. Маркедонова) – це держава, яка сама себе проголосила і змогла створити повноцінні інститути влади та організувати ефективний контроль над позначеною в якості «своїї» територією [76, с. 39].

З точки зору автора даного дисертаційного дослідження, самопроголошена держава – це політико-територіальне утворення, яке самостійно себе проголосило, але ще не встигло отримати визнання [29, с. 21]. Етап, коли державу вважають «самопроголошеною» пройшли всі незалежні, невизнані та частково визнані держави. На сучасному етапі не існує

прецеденту, коли незалежність була проголошена третьою стороною, а не новою державою/державоподібним утворенням. Подібне явище існувало і раніше, але, як таке, не використовувалось. Як приклад, самопроголошеними були колись Нідерланди (від проголошення незалежності в 1581 р. до визнання в 1648 р. минуло 77 років), США (проголосили незалежність в 1776 р., а були визнаними в 1783 р., тобто минуло 7 років) та інші. Тут, варто наголосити, що процес визнання був поступовим, зокрема США першими визнала Великобританія (1783 р.), через 12 років другою країною, що визнала США була Іспанія.

Показово, що значна частина революцій і переворотів супроводжувалася самопроголошенням нової держави в колишніх кордонах: так утворювалися Китайська Народна Республіка (1949 р.), Лівійська Арабська Республіка (1969), Кхмерська республіка (1970 р.), Демократична Кампучія (1975 р.) та Народна республіка Кампучія (1979 р.). Парадоксально, але в історії траплялися випадки, коли після проголошення незалежності, суттєвих дій на шляху до державотворення не відбувалось, наприклад Ісламська Республіка Вазиристан, Талиш-Муганська республіка тощо. У таких випадках це призводило або до зникнення нової держави/державоподібного утворення, або до її абсолютної ізоляції.

Поняття «самопроголошена держава» є досить загальним тому, що будь-яка держава сама себе проголошує суверенною, незалежною від інших держав. Аналізуючи вищенаведене, слід погодитись з визначенням С.М. Маркедонова і зробити висновок, що даним терміном коректніше позначати період, починаючи від проголошення державою незалежності, до того часу, доки її визнають або не визнають інші держави. Практично тут йдеться про те, що термін «самопроголошена держава» – це один з етапів, зокрема початковий етап державотворчого процесу.

Наприкінці 1990-х років, з'явилась ціла низка нових концептів стосовно феномену невизнаних держав. Одним із них є термін «де-факто держави»,

введений американським вченим С. Пеггом [211] у своїх дослідженнях Еритреї, проголошенні незалежностей Північного Кіпру, Сомаліленду та Таміл-Іламу.

Де-факто держави – це термін, яким позначають державу, яка має всі ознаки держави, прагне до конституційної незалежності, проте не має правового статусу на міжнародній арені. На думку російського вченого С.М. Маркедонова, для позначення державоподібних утворень з невизначеним статусом найбільш коректним є саме термін «держави де-факто» [76]. Цієї ж точки зору дотримується і професор С. Пегг. За словами останнього, держава де-факто – це утворення, яке з одного боку виникло в результаті фактичної сецесії і «здатне надавати повний спектр державних послуг населенню», а з іншого – «прагне до міжнародного визнання в якості суверенної держави, але не може його отримати і залишається нелегітимним в очах світового співтовариства» [213]. Цікавою особливістю визначення С. Пегга є його акцент на сецесії в якості основної динамічної причини, що передуює появі де-факто держави, а не критеріям статусу в міжнародному праві, які проходять паралельно в його аналізі, як підкріплення концепції «сецесіоністського утворення».

У своїй статті «Переваги етнічної війни: Розуміння невизнаних держав Євразії» британський вчений Ч. Кінг згадує: «невизнані держави», «де-факто держави», «незалежні державоподібні утворення», «невизнані режими», «таємне державне будівництво» та безліч інших концептуальних форм [180]. Аналіз здійснений Ч. Кінгом надає стислу основу для розуміння виникнення нових держав/державоподібних утворень, визнавши такі, як: континуумний стан слабкості, зовнішню підтримку, культурну легітимацію, міжнародних посередників, в якості потужної динаміки навколишньої еволюції невизнаних держав на пострадянському просторі [180, с. 535]. Погоджуючись із багатьма положеннями Ч. Кінга, дисертант вважає, що попри це, вчений все ж не ввів нових теоретичних і концептуальних абстракцій до поняття «невизнана

держава». Він лише підкреслив доцільні стратегії, переслідувані збройними угрупованнями та іншими суб'єктами, що діють в рамках цих утворень, а також «комплекс економічних стимулів» як такий [180, с. 524], який витримав конфлікт і, як наслідок, дав можливість державному будівництву та політичній економіці де-факто незалежності з'явитися у випадках Абхазії, Нагірного Карабаху, Південної Осетії та Придністров'я.

У праці Д. Лінча «Залучення євразійських сепаратистських держав» також зустрічаються терміни «де-факто держави» та «сепаратистські держави», які використовуються поперемінно [193, с. 13, с. 41]. Вчений дослідив широкий спектр екзистенціальних проблем відносно пострадянських невизнаних держав і конфліктів, із яких вони виникли, а також майбутнього діалогу, який вони можуть мати з міжнародним співтовариством.

Концепція де-факто держав набула ще більш високого рівня всезагальності, особливо після виходу праці дослідників Т. Бахчелі, В. Бертмана та Г. Сребміка під назвою «Держави де-факто: Пошуки незалежності». В ній представлені різноманітні матеріали щодо конкретних випадків невизнаних держав [131, с. 246].

Зауважимо, що у працях російських дослідників поняття «де-факто держав» використовується досить рідко. Згадки про «держави де-факто» можна зустріти лише в працях історика М.А. Колерова [60] та політолога М.В. Ільїна [51]. Тим часом, чи не єдиним дослідником, який активно пропагує впровадження даного терміна в науковий та побутовий лексикон, є вже згадуваний вчений С.М. Маркедонов [76].

Дещо іншої думки дотримується автор даного дисертаційного дослідження, який вважає, що термін «де-факто держави» або «держави де-факто» не повністю відображає всю сутність об'єктів, що не визнаються. У зв'язку з цим, приходимо до висновку, що він повинен слугувати додатковим терміном для позначення наявності чи відсутності дипломатичних відносин даного об'єкту з іншими державами.

Надзвичайно актуальним нині є термін *квазідержава*, яким позначають утворення, що має лише певні ознаки держави, але не є таким в загальному сенсі цього слова [89, с. 125]. Єдиного загальновизнаного визначення і тлумачення цього терміну (як і в попередніх випадках) не існує. Досить часто у сучасній науковій літературі об'єкти з невизначеним статусом називають «квазідержавами», тобто несправжніми державами. На слушну думку американського політолога Р. Джексона, квазідержава – це така держава, що визнана на міжнародному рівні, проте не контролює повністю своєї території. Він називає їх формально суверенними державами 3-го світу (маючи на увазі країни Африки) [173, с. 206]. Російський вчений Л.О. Бердегулова теж активно використовує термін «квазідержави», під яким визначає політично-територіальне утворення, яке, володіючи усіма ознаками державності, в той же час не має міжнародно-правового визнання [6, с. 8].

Російський дослідник В.А. Колосов у статті, написаній у співавторстві з американським географом Дж. О'Локліном, дає наступне визначення терміну «квазідержава» – «це утворення, що проголосило свою незалежність, має всі ознаки держави, проте має малі шанси на визнання». Крім того, він зазначає, що немає принципових відмінностей між «псевдодержавами» і «квазідержавами», але все ж це і не синонімічні поняття [184, с. 152].

На нашу думку, у випадках, що стосуються державоподібних утворень з невизначеним статусом, використання терміну «квазідержава» є цілком правомірним. З одного боку, в деяких випадках самопроголошені державоподібні утворення теж не контролюють свою територію або контроль встановлюється на нетривалий період. Однак, з іншого боку, даний термін не буде об'єктивним для тих об'єктів, що мають всі ознаки державності, тобто є повноцінною державою, а не державоподібним утворенням. Таким чином, коректність даного поняття дещо дуалістична.

Досить слушною є теза відомої британської вченої Н. Касперсен, про те, що існує багато рухів та імпульсів для створення нових держав і пов'язано це з

низкою етнополітичних рухів за відокремлення (і зацікавлених груп всередині цих рухів). Їм вдалося повністю повернути суверенний простір(тори), в рамках якого вони проживають, щоб створити нові де-юре суверенні батьківщини або повністю визнані держави [140, с. 15]. Дійсно, аргумент, що більшість нових держав, які утворилися за останні тридцять років були побічним продуктом фрагментації і більш широким процесом територіального перегляду в міжнародній системі, а не сецесією залишається переконливим, незалежно від імпульсу, який побудував т.зв. підхід «держави лише за назвою». Тут, варто навести слова колишнього генерального секретаря ООН Бутроса-Галі, який зауважив: «якщо кожна етнічна, релігійна чи мовна група бажатиме створити свою власну державу, то не буде меж процесам фрагментації, буде порушено міжнародну безпеку...» [212, с.18].

Стаття П. Колсто «Стійкість і майбутнє невизнаних квазідержав» вміло втілює в собі узгоджені спроби вирішити проблему понятійно-категоріального апарату. П. Колсто стверджує, що термін «квазідержави», який вперше був використаний американським вченим Р. Джексоном [172] для опису держав, які не змогли розробити необхідні інфраструктурні можливості для роботи в якості держав із міжнародним визнанням, повинно бути збережено. Його аналіз включає положення, про те, що «якщо будь-яке з невизнаних квазідержав в сучасному світі отримає міжнародне визнання, то більшість з них буде в кінцевому підсумку не, як «нормальні» або повноцінні держави, а замість того перетворяться на визнані квазідержави [186, с. 725].

Однак, залишається завдання знайти нові концептуальні засоби, з метою розуміння результатів інших, відмінних від державності, які змінюють існуючі про них поняття.

Невизнана держава – утворення, яке володіючи усіма ознаками держави (населення, контроль над територією, система права та управління, фактичний суверенітет), в той же час немає повного чи часткового дипломатичного

визнання і таким чином, не може де-юре виступати в якості суб'єкта міжнародних відносин.

Досить коректним, як з наукової, так і з юридичної точки зору, є формулювання запропоноване А.Г. Большаковим: «невизнаним може бути названо державне утворення, яке позбавлене міжнародної правосуб'єктності, але володіє всіма іншими ознаками державності» [9, с. 83].

Термін «невизнана держава», найчастіше використовується в дослідженнях з міжнародного права. Зокрема, поняття «невизнана держава» в своїх працях використовують Камітака Мацузато [197] та Ніна Касперсен. У проекті Н. Касперсен, присвяченому невизнаним державам («*The Politics of Unrecognized States: Democratization, Self-Determination and Contested Identities*»), було запропоновано наступне визначення: «Невизнані держави – це місця (*places*), які не існують в міжнародних відносинах; вони досягли незалежності де-факто – досить часто військовим шляхом, – але не змогли досягти міжнародного визнання або їх визнають лише кілька держав» [139].

На думку дисертанта, невизнана держава – це держава, яка пройшла повний процес свого становлення і володіє усіма її ознаками, окрім міжнародно-правового визнання. Все вищезазначене свідчить про те, що саме термін «невизнана держава» є найбільш влучним та коректним щодо державоподібних утворень з невизначеним статусом. Але автор даного дисертаційного дослідження ще раз наголошує, що термін «невизнане державоподібне утворення» теж має право на існування, щоправда у випадках, коли йде мова про об'єкт, який немає кількох ознак державності, в тому числі і міжнародного визнання.

Поняття «невизнана держава», на нашу думку, є більш адекватним при позначенні реальних феноменів, ніж широко використовувані терміни: «квазідержава», «самопроголошена держава», «де факто держава». Останні мають, швидше, емоційне наповнення і вказують на одну із суттєвих ознак держави: подібність до держави («квазідержава»), самопроголошення

(«самопроголошена держава»), встановлення дипломатичних відносин («де факто держава»). Слід погодитись з позицією російського дослідника В.С. Овчинського, що термін «невизнані держави» свідчить про перебування території на перехідній стадії формування державності: отримання визнання або його відсутність [87].

Деякі дослідники цієї проблеми з Придністров'я, аналізуючи термінологічно-понятійний апарат, пропонують використовувати поняття «самовизначена держава» (рос. мовою – «самоопределившееся государство»). З одного боку, це поняття має право на існування, але з іншого боку – воно перефразовує давно існуючий – «самопроголошені держави» і те, що таке утворення самовизначилось не вказує на його головну рису: відсутність визнання міжнародною спільнотою.

Вартий згадки той факт, що переважна більшість науковців поділяють невизнані держави на кілька типів. Наведемо стислу типологію держав, запропоновану на інформаційно-аналітичному порталі «Геополітика» і представлену у вигляді схеми створеної дисертантом (схема 2) [19].

Схема.2. Типологія невизнаних держав з прикладами (розробка дисертанта на підставі [19])

У сучасній відповідній науковій літературі невизнані держави поділяються на три групи, а саме: 1) частково визнані держави, 2) невизнані держави та 3) частково невизнані держави. На думку дисертанта, ця типологія має право на існування, але все ж не ідеальна. Проте, вона чітко демонструє, що деякі держави (члени ООН) можуть з легкістю існувати і без визнання, що стосується, насамперед, Китайської Народної Республіки. Будучи лише частково визнаною та не визнаною деякими державами вона досить ефективно розвиває свою економіку та успішно продовжує свою міжнародну діяльність.

Отже, поява нових держав/державоподібних утворень викликана не стільки низкою загальновідомих причин (розпад західних імперій та СРСР) скільки неурегульованістю політико-правового поля визнання/невизнання новоутворених держав та проведення політики «подвійних стандартів» і «заморожування» конфліктів. Тут слід звернути увагу на те, що частина невизнаних держав постійно перестає існувати. Причинами цього процесу є, по-перше, отримання міжнародного визнання, а по-друге, через відсутність перспектив подальшого існування та припинення підтримки державою-патроном, що поступово призводить до їх забуття.

Існують підстави вважати, що міжнародне співтовариство лише зацікавлене у ще більшій появі нових невизнаних держав. Так, наприклад у 2010 році Міжнародний суд ООН в консультативному висновку щодо проголошення незалежності Косово заявив, що одностороннє проголошення незалежності не порушує міжнародного права. І, з одного боку, це правильне рішення, проте, з іншого, можна побачити всю абсурдність в ситуації коли, нібито виконуючи всі норми, можна провести референдум і проголосити створення нової держави.

Слушну думку з приводу парадоксальності деяких аспектів стосовно феномену невизнаних держав висловила Н. Касперсен, стверджуючи, що невизнані держави – це аномальні особливості міжнародної системи та міжнародного співтовариства [139, с. 11]. Йдеться, зокрема, про те, що вони є

досить незрозумілими і їх незрозумілість створює низку проблем для міжнародної системи і тих, хто її вивчає. Вони незрозумілі з точки зору їх самого існування, як просторових утворень у світі вже повністю поділеному на держави та впорядкованому міжнародними кордонами. Як зазначає Н. Касперсен, досить незрозумілим також є незручність зіставлення невизнаних держав разом, або якщо точніше висловитися, «над» чи «під» поняттями «визнані держави», у розумінні суверенітету. У визначенні поняття та теорії незалежних держав чітко з'ясовується «спеціально створена дволикість». Наприклад, це може призвести до ще більшого плюралізму типологій держав, зокрема, невизнаних держав. Нагадаємо, що в політичній та юридичній науках існує низка типологій держав. Це дало підстави деяким дослідникам вивести не лише умови для появи нової держави, а й, відповідно, визначити нові типи держав. Слід зауважити, що певна невизначеність та плутанина існує не лише з поміж тотожних термінів, а й в середині типологій та класифікацій невизнаних держав [139, с. 22]. Зокрема, британський вчений Ч. Тіллі виділив дві необхідні умови для виникнення нової держави: це «здатність держави відстежувати, обмежувати і контролювати ресурси (включаючи культурні) в межах власної території» та готовність інших держав погодитися з правом даної держави регулювати зазначені сфери [238, с. 132]. Іншими словами, держава має володіти спроможністю, яка характеризує внутрішній розвиток соціуму, і статусністю (міжнародне визнання), що дає можливість визначити місце цієї держави у міжнародній системі.

Серед дослідників, які займались систематизацією типів невизнаних держав, необхідно виокремити вже згадуваних естонських вчених Е. Берга і Р. Тоомла, російських – А.Г. Большакова, Д.Г. Ніколаєва, а також низки американських дослідників з програми картографування глобальних загроз («Mapping Global Insecurity»).

Суттєвий внесок у розвиток класифікації невизнаних держав зробив російський вчений Д.Г. Ніколаєв. Він пропонує поділяти невизнані держави на:

1) «держави, що не мають визнання і частково визнані»; 2) «держави, утворені шляхом реалізації права на самовизначення, утворені з інших підстав та утворені на території держав, що не відбулися» (схема 3) [85, с. 28].

Схема 3. Класифікація невизнаних держав за Ніколаєвим (розробка дисертанта на підставі [85])

Однією із найцікавіших з теоретичної точки зору типологій можна зазначити типологізацією А.Г. Большакова, ключовим критерієм якої виступає ступінь контролю над територією. Згідно з цим критерієм вчений виділяє чотири ідеальних типи невизнаних держав: 1) з повним контролем своєї території (Вазиристан, Придністров'я, Сомаліленд, Північний Кіпр); 2) з частковим контролем (Абхазія, Нагірний Карабах, Таміл Ілам, Південна Осетія); 3) під протекторатом міжнародного співтовариства (Косово); 4) «квазідержави, що контролюють анклав компактного розселення своєї етнічної групи» (Курдистан) (схема 4) [9, с. 83].

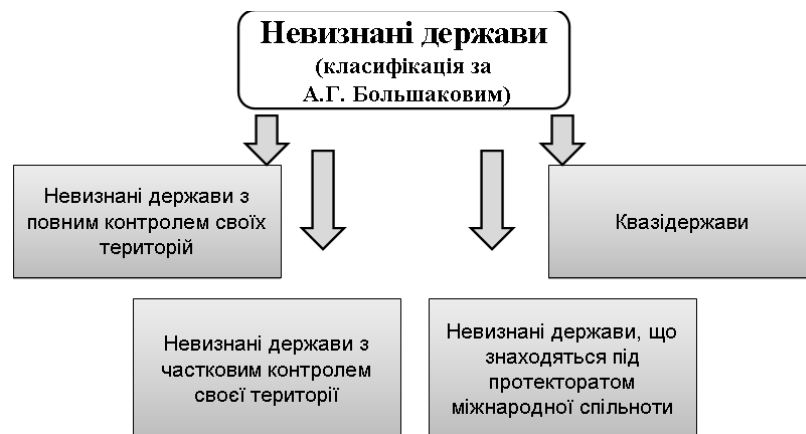

Схема 4. Класифікація невизнаних держав за А.Г. Большаковим (розробка дисертанта на підставі [9])

На наш погляд більш зручну і оригінальну типологізацію запропонували естонські вчені Е. Берг і Р. Тоомла. Вони розміщують невизнані держави за шкалою рівня їх відкритості та інтеграції в міжнародне співтовариство, використовуючи запропонований ними «індекс нормалізації» («normalization index»). На основі даної типологізації було запропоновано авторську схему 5.

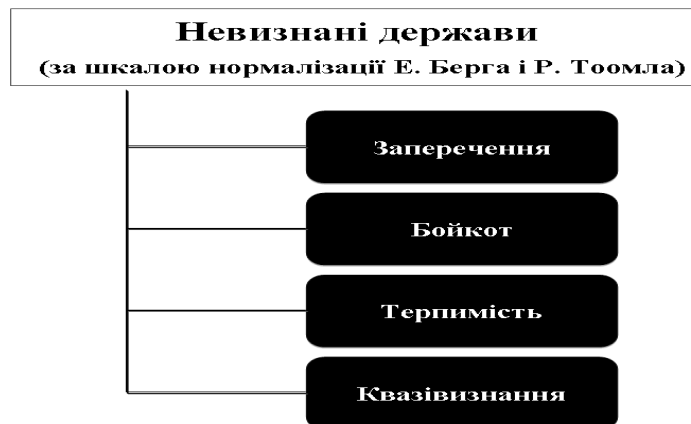

Схема 5. Класифікація невизнаних держав за Е. Бергом і Р. Тоомлою (розробка дисертанта на підставі [133])

Вчені виділяють такі типи: заперечення (*negation*), бойкот (*boycott*), терпимість (*toleration*) або квазівизнання (*quasi-recognition*). На думку цих вчених Тайвань і Косово, наприклад, перебувають на рівні «квазівизнання», Північний Кіпр – «терпимості», всі інші аналізовані ними випадки (Абхазія, Придністров'я, Сомаліленд, Нагірний Карабах) на рівні «бойкоту». Окрім того, жодна з досліджених невизнаних держав не знаходиться на рівні заперечення («*negation*») з точки зору міжнародного співтовариства [133, с. 35].

Заслуговує на увагу більш чітка типологія невизнаних держав та інших територій, яка була запропонована в рамках американської програми картографування глобальних загроз («*Mapping Global Insecurity*»). В ній систематизація обґрунтовується за ступенем контролю території (є/відсутність) та рівнем визнання (визнані/невизнані). При цьому найбільш небезпечні території були визначені, як «чорні плями» (*black spots*). За визначенням дослідника Б. Станіславські, «чорні плями являють собою території (на яких діють і транснаціональна організована злочинність, і терористи), які часто перетворюються на кримінально-терористичні утворення («*criminal-terrorist*

entities»). Інші потенційно небезпечні території – це «типу держави» (*«as if states»*), утворення, які визнані, як держави міжнародним співтовариством і володіють зовнішніми ознаками держав, але по суті не мають ефективного внутрішнього контролю над територією». А також «майже держави» (*«almost states»*), «утворення, що не визнані як держави, але де-факто діють як держави і мають ефективний внутрішній контроль над територією» [29].

Отже, є всі підстави стверджувати, що багатоманітність категорій та типологій вимагають цілісної концептуалізації, уніфікації та систематизації. Погоджуючись із багатьма наведеними вище положеннями, дисертант звертає особливу увагу на можливі умовності запропонованих типологій (наприклад, деякі випадки невизнаних держав одразу можна віднести до кількох типів). Водночас слід зауважити, що жодна з них взята окремо не дає повного і всебічного уявлення про сутність та характер невизнаних держав.

Дисертант, виходячи з того факту, що нині у світі існує 195 визнаних держав, з них 193 – члени ООН, пропонує власну класифікацію невизнаних держав/державоподібних утворень:

- по-перше, для узагальненого позначення використовувати категорію, термін і поняття «державоподібні утворення з невизначеним статусом»;
- по-друге, щодо держави, яка щойно проголосила свою незалежність, використовувати термін і поняття «самопроголошена держава» (якщо вона володіє усіма ознаками державності) або «самопроголошене державоподібне утворення» (якщо відсутня хоча б одна ознака державності) до того часу доки якась інша визнана держава визнає/не визнає її;
- по-третє, називати «невизнаною державою» (якщо вона володіє усіма ознаками державності) або «невизнаним державоподібним утворенням» (якщо відсутня хоч одна ознака державності) державу, яка з моменту проголошення про відокремлення та незалежність отримала визнання менше ніж третиною від загальної кількості визнаних держав;

– по-четверте, державу, яку визнала більше ніж третина визнаних держав, вважати «частково визнаною», а державу, яка визнається більше ніж половиною визнаних держав, називати «повністю визнаною».

Задля унаочнення, проілюструємо це на конкретних прикладах у вигляді складеної дисертантом таблиці (додаток Б).

Дана спроба вирішення термінологічної плутанини, яка склалася в процесі вивчення феномену невизнаних держав, демонстративно збалансовувала численні існуючі умови, які раніше використовувалися для характеристики цього явища. Дослідження феномену невизнаних держав розвивається в основному в рамках вузької спеціалізації, переходячи від одного випадку до іншого, так і не пропонуючи понятійно-категоріального консенсусу, спрямованого на фільтрацію (або стандартизацію) дефініцій, які виникли в науковій літературі. Дійсно, проблема дещо глибша, ніж просто використання низки неточних термінів. Концептуалізм, що міститься в науковій літературі, здається, працював поступово, далеко від стандартних позначень, в результаті чого масштаб термінологічної плутанини зберігся до теперішнього часу. Одне з двох, або цей результат відбиває дисциплінарну відстань, або відсутність дискусії і дебатів між фахівцями-практиками, які займаються вивченням проблем невизнаних держав.

Підбиваючи підсумок проведеного у даному підпункті дослідження, на думку дисертанта, слід ще раз наголосити на актуальності аналізу даної проблематики та зазначити, що: по-перше, на жаль у вітчизняній та західній політичній науці відсутня єдина загальновизнана дефініція щодо позначення новостворених держав/державоподібних утворень з невизначеним статусом. По-друге, варто зазначити, що на відміну від багатьох західних колег, російські фахівці підійшли до вивчення проблем невизнаних держав більш системно і комплексно, що засвідчує низка наукових праць, присвячених темі невизнаних держав та етнополітичних конфліктів навколо них. Однак, наявна кількість досліджень лише загострює політологічний дискурс щодо дефініції «невизнана

держава». Отже, залишається чимало проблем, пов'язаних з понятійно-категоріальним апаратом стосовно невизнаних держав/державоподібних утворень та їх класифікацій, які потребують подальших досліджень.

1.3. Теоретико-методологічні засади дослідження невизнаних держав

Одним із найскладніших та найгрунтовніших завдань будь-якої наукової діяльності, зокрема дисертаційного дослідження, є відбір та використання основних теорій, концепцій та методів. Незважаючи на те, що окремі аспекти феномену невизнаних держав неодноразово висвітлювались у вітчизняних засобах масової інформації (що засвідчує його надзвичайну актуальність), ґрунтовних наукових праць, а тим паче дисертаційних досліджень комплексного характеру недостатньо. Проте, проблематика феномену невизнаних держав всебічно висвітлювалась у дослідженнях західних вчених. Серед публікацій ціла низка статей, монографій та дисертаційних досліджень. Феномен невизнаних держав аналізували у своїх працях і російські вчені, але переважно в площині права. Досліджень спеціально і безпосередньо присвячених невизнаним державам в контексті політології значно менше. Слід також додати, що характерною рисою і західних, і російських колег є ґрунтовний аналіз конкретних випадків невизнаних та частково визнаних держав (Абхазії, Косово та ін.), тобто у руслі, т.зв. методу «case-study» або підходу «just-case approach» і значно менше наукових праць комплексного, теоретичного характеру. Отже, у вітчизняній політичній науці й досі не здійснювались спроби комплексного політологічного дослідження з даної проблематики. Саме тому, дисертантом здійснено спеціальний і комплексний аналіз проблем невизнаних держав, у тому числі і його теоретико-методологічних засад.

Одразу ж зазначимо, що ґрунтовне осмислення даної теми, так само, як і теоретико-методологічні підходи до її аналізу, у представників різних зарубіжних та вітчизняних політологічних шкіл, зазвичай, діаметрально

протилежні. Зокрема, це може бути пов'язано із проблемою абстракції, яка виникає під час вивчення феномену невизнаних держав. Тому, під час реалізації завдань дисертаційного дослідження, необхідно виходити із розробки нових специфічних методів та методологічних підходів.

Враховуючи сучасні процеси народження нових держав/державоподібних утворень шляхом відокремлення, тобто сецесії, феномен невизнаних держав постає одним із найактуальніших напрямків дослідження сучасних політичних наук. Саме тому, все більше і більше науковців займаються пошуками адекватних, теоретичних та методологічних підходів щодо аналізу даного явища. Перед науковою спільнотою постало завдання пошуку більш об'єктивних методологічних та ефективних теоретичних підходів щодо дослідження даного явища. З цього приводу слушно висловились американські вчені Дж. Марч та П. Холл, зазначаючи, що нині актуальною є розробка методів дослідження процесів виникнення, генезису, аналізу динаміки змін статусу нових держав/державоподібних утворень (визнаних/невизнаних), врегулювання збройних конфліктів навколо них та прогнозування їх майбутнього розвитку [195 с. 10, 165 с. 375].

Перш ніж розпочати дослідження основних та специфічних теоретико-методологічних засад, що використовуються для аналізу та опису об'єкта і предмета дослідження, необхідно більш детально і ґрунтовно розкрити сутність самого поняття «невизнані держави».

Спершу, зазначимо, що у навчальному енциклопедичному словнику довіднику з політології «невизнані держави» визначаються, як: «держави, які володіють усіма державними ознаками, але не отримали визнання іншими державами і не виступають офіційно суб'єктами міжнародних відносин» [27, с. 421]. Варто наголосити на існуванні досить значної кількості дискусійних термінів та категорій феномену невизнаних держав, які зумовлюють суперечності та складнощі при його дослідженні. Все це вимагає окремого спеціального і поглибленого їх вивчення.

Дослідження феномену невизнаних держав, на думку дисертанта, слід починати з властивостей, які можуть бути проаналізовані через призму особливостей континуумного існування держав у системі міжнародних відносин. Окрім того, це слід робити за допомогою аналізу динаміки процесів визнання/невизнання, територіальних конфліктів та тривалої правової двозначності (т.зв. «політики подвійних стандартів»). Адже нові держави/державоподібні утворення становлять парадоксальний виклик концепціям державності та суверенітету, які вимагають, щоб до феномену невизнаних держав ставились, як до прикладів чогось унікального і специфічного. З одного боку, вони розцінюються як держави, хоча і невизнані в політико-правовому аспекті. Проте, з іншого боку, теоретичний, концептуальний та категоріальний простір вже зайнятий таким явищем, як «суверенні держави» і таким чином, це перешкоджає включенню до них нового концепту, а саме – «невизнані держави/державоподібні утворення».

Підкреслюючи незворотність вищезазначеного процесу, деякі вчені стверджують, що нові держави/державоподібні утворення (переважна більшість з яких еволюціонують в невизнані держави) варто розглядати в контексті аналізу етнополітичних конфліктів. Дисертант погоджується з таким твердженням вчених і пропонує авторське схематичне відображення появи невизнаної держави/державоподібного утворення з етнополітичного конфлікту (схема 6).

Доцільним буде також підкреслити, що процеси формування та розвитку нових держав набагато складніші, ніж перехід від одного суспільного устрою до іншого. Тут варто враховувати, що вони зачіпають, зокрема, досить неоднозначні питання права самовизначення народів, державотворчих процесів (*state building*) та інтересів глобальних політичних акторів. Не випадково проблема невизнаних держав останнім часом набуває поширення в політологічних дослідженнях, які висвітлюють різні аспекти міжнародної безпеки та етнополітичних конфліктів.

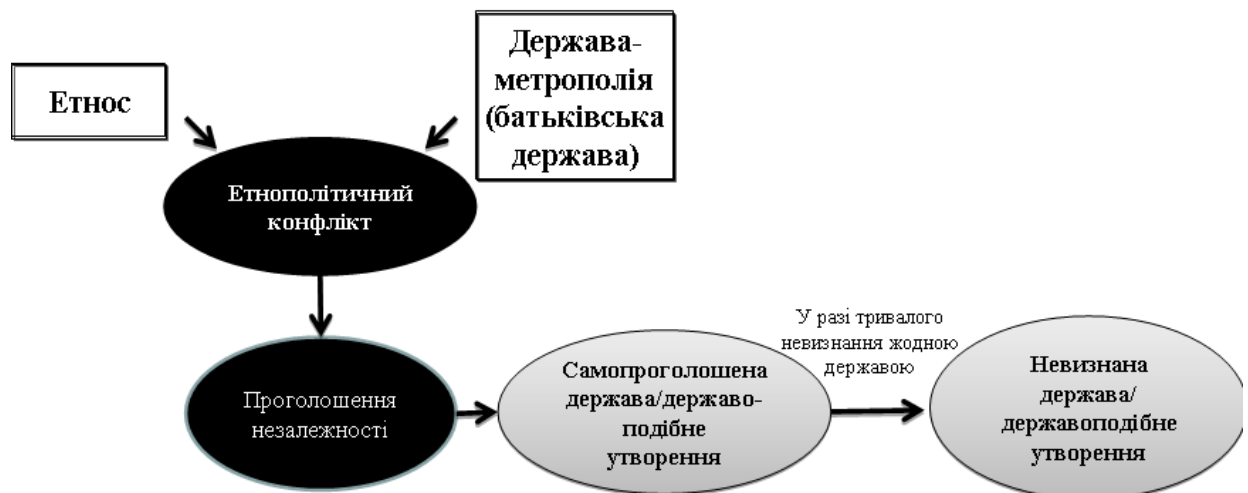

Схема 6. Схематичне відображення появи невизнаної держави/державоподібного утворення з етнополітичного конфлікту (розробка дисертанта)

Доцільним буде наголосити на необхідності дослідження цього феномену не лише у зв'язку з етнополітичними конфліктами, а й у площині геополітичній, міжнародного права, інформаційних війн, що дисертант і намагався зобразити на запропонованому ним рисунку (рис. 3).

Рис. 3. Основні причини виникнення нових держав/державоподібних утворень (розробка дисертанта)

Це спричинено низкою чинників або факторів, що сприяють появі феномену невизнаних держав. Серед них, на нашу думку, можна зазначити такі:

по-перше, колізію права на самовизначення народів та принципу територіальної цілісності держав, по-друге, вакуум щодо критеріїв визнання/невизнання нових держав/державоподібних утворень, по-третє, глобалізаційні процеси.

Феномен невизнаних держав постає все частіше і все більш гостро зі збільшенням темпів розвитку глобалізації. Згідно з точкою зору відомого вітчизняного вченого О.В. Картунова, існує ціла низка причин т.зв. «етнічного ренесансу» і «політизації етнічності», відповідно, появи нових етнополітичних конфліктів та невизнаних держав [56, с. 192]. Цієї ж думки дотримується і російський вчений А.Г. Большаков зазначаючи, що глобалізація спричинила додаткові можливості для континуумного існування феномену невизнаних держав без їх формального визнання/невизнання міжнародним співтовариством [9, с. 83].

До загальних причин виникнення етнополітичних конфліктів та, відповідно, невизнаних держав О.В. Картунов також відносить і етнонаціональну політику поліетнічних країн. Досить актуальною сьогодні є його теза, про те, що будь-яка етнонаціональна політика – і демократична, і антидемократична – можуть призводити до етнічного відродження, щоправда з досить різними кінцевими наслідками [56, с. 193].

Справедливим буде зауважити, що, окрім зазначених причин народження нових держав, слід наголосити на ще одній не менш вагомій. Є підстави вважати, що саме зацікавленість «великих держав» у народженні та континуумному існуванні нових невизнаних держав/державоподібних утворень відіграє не менш важливу роль. Взаємодія між невизнаними та суверенними державами передбачає звернення до третіх держав, зокрема впливових держав-союзниць чи держав-покровителів («*kin-state*» [179], «*patron state*», «*eternal patron/sponsor*», «*tutor state*»). Їх підтримка відкриває для невизнаної держави два напрями: або боротьбу за суверенітет і отримання міжнародного визнання, або ірредентизм – прагнення приєднатися до держави-покровителя. Цікаво, що

саме звідси і походить назва деяких невизнаних держав першої половини ХХ ст. «*puppet states*» [215] – «маріонеткові держави» або «держави-маріонетки».

На особливу роль держави-покровителя (держави-патрона, антрепренера) в народженні нових держав/державоподібних утворень та існуванні невизнаних держав також звертає увагу західний дослідник з Центру Європейських політичних досліджень Н. Попеску [214].

Проте, дану позицію поділяють не всі дослідники. Це є цілком зрозумілим і логічним наслідком високої складності та суперечливості теми дослідження. Британська вчена Н. Касперсен, зокрема, констатує, що «образ маріонеток перебільшений; зовнішні покровителі часто відіграють вирішальну роль у створенні та тривалому існуванні таких утворень, але стосунки не є односторонніми і схильні до значних коливань, а часом і конфліктів...» [139]. Тут варто зауважити, що невизнана держава, навіть отримавши членство в деяких міжнародних організаціях, не може автоматично сподіватися на визнання з боку міжнародного співтовариства загалом.

Неабияке теоретичне та практичне значення для комплексного дослідження процесу появи, генезису та визнання/невизнання нових держав/державоподібних утворень мають джерела різного походження. Серед них варті уваги такі:

- 1) джерела, присвячені етнополітичним конфліктам (або конфліктологічні джерела);
- 2) джерела, що стосуються колізії між правом на самовизначення народів та принципом територіальної цілісності держав (або правові джерела);
- 3) джерела з теорії державотворення (або політологічні джерела);
- 4) вітчизняні та західні періодичні видання (періодичні джерела).

Зазначені джерела дисертант подає у вигляді складеної ним і наведеної нижче схеми (схема 7).

Джерела першої групи допомогли з'ясувати історію появи, причини та наслідки етнополітичних конфліктів, які безпосередньо виступають початковою стадією виникнення невизнаних держав.

Схема 7. Теоретична база дослідження (розробка дисертанта)

До джерел другої групи віднесені праці добре знаних західних та вітчизняних правознавців, які досліджували колізію права на самовизначення народів та принцип територіальної цілісності держав, правові аспекти визнання/невизнання новостворених держав/державоподібних утворень. Тут також можна зазначити різного роду юридичні документи, такі, як резолюції ООН та інших міжнародних організацій, декларації про незалежність, як визнаних, так і невизнаних держав.

Різносторонній аналіз політичних інститутів та процесів був би неможливий без третьої групи матеріалів, що стосуються державотворення, а також аналізу конкретних випадків невизнаних держав.

Як змістовне джерело для більшої об'єктивності та практичного аналізу було використано вітчизняні та західні періодичні видання. Засоби масової інформації, висвітлюючи події стосовно невизнаних держав, відіграють важливу роль, впливаючи на їх (цих держав) міжнародну оцінку. Це такі джерела, як BBC (British Broadcast Community), CNN (Cable News Network), Xinhua, Reuters та інші.

Як засвідчує аналіз джерельної бази, західні вчені зазвичай досліджують феномен невизнаних держав саме в контексті аналізу етнополітичних конфліктів [12, 140, 197, 147, 181]. Окрім того, у зв'язку із зростанням кількості невизнаних держав/державоподібних утворень у світі та їх відносною стійкістю, виникла необхідність нових наукових досліджень та оцінок.

Переважна більшість вчених і дослідників сходяться на думці, що досить вагоме значення для аналізу феномена невизнаних держав мають два підходи, а саме міжнародно-правовий та геополітичний. Перший підхід ще вважають формальним, а другий фактичним. Виходячи з міжнародно-правового підходу, жодних невизнаних держав для міжнародного співтовариства не існує, оскільки з точки зору сучасного міжнародного права вони не виступають суб'єктами міжнародно-правових відносин. Досить слушною з цього приводу є думка німецького вченого, професора А. Кірчнера, про те, що значна увага приділяється проблемам визнання/невизнання, виходячи з декларативної або конститутивної теорії [183]. З точки зору тієї чи іншої теорії та практики міжнародного права, розглядаються випадки коли невизнана держава користується тими ж правами та обов'язками, що і держава, яка отримала міжнародне визнання, наприклад, коли вона також іменується «іноземною державою». Доречним буде згадати і про тезу південно-африканського дослідника Г. Ерасмуса, що невизнані держави можуть бути позбавлені права участі в міжнародних конференціях, а їх правові акти можуть бути визнані недійсними в суді [151, с. 208]. Прихильники другого підходу, наприклад російський дослідник З.І. Чемурзієва, слушно і вірно відводять невизнаним державам роль активних учасників міжнародних відносин [114, с. 158].

Дисертант вважає за потрібне підкреслити, що накопичений у вітчизняній політичній науці досвід досліджень формування невизнаних держав/державоподібних утворень досить не значний. Дана тематика активно почала вивчатися починаючи з другої половини XX століття. Ціла низка порівняльних досліджень, присвячених конкретним випадкам невизнаних

держав/державоподібних утворень, які мають важливу концептуальну значимість, була розроблена на Заході. Йдеться, зокрема про те, що в низці наукових праць сформульовані принципи процесів появи та визнання/невизнання нових держав чи державоподібних утворень. Аналізом цієї проблематики займались лише поодинокі вітчизняні та зарубіжні науковці, до того ж досить опосередковано. Серед останніх на згадку заслуговують праці Г. Ганума [166], Г. Хесля [117] та деяких інших. Зокрема, Г. Ганум у монографії «Автономія, суверенітет і самовизначення» визначає, як змінювалось право на самовизначення принаймні тричі за останнє століття [166, с. 27]. У працях деяких інших поодиноких авторів різні аспекти формування держави і нації розглядалися крізь призму завдань емпіричного порівняльного аналізу цих процесів.

Аналіз поглядів вчених, які досліджували і досліджують причини зародження невизнаних держав, дає підстави для того, щоб поділити їх на три основні групи. Перша група дослідників віддає перевагу виключно матеріальним причинам, а саме боротьбі за ресурси, територію, контроль над економікою і т.п. Друга група дослідників – нематеріальним: політичним, історичним, релігійним, проблемам безпеки та ін. Третя ж група дотримується погляду, що етнополітичні конфлікти навколо невизнаних держав виникають в результаті дій еліт, з тих чи інших причин зацікавлених в забезпеченні собі привілейованого становища.

Варті згадки, на погляд дисертанта, причини зародження етнополітичних конфліктів (які, зазвичай, виникають навколо феномену невизнаних держав), серед яких виділяють дві теорії. Перша теорія британських дослідників Д. Лейка та Д. Ротчайлда, авторів книги «Коробка зі страхом: причини і управління етнічним конфліктом». Аналізуючи це питання, вони переконливо доводять, що етнополітичні конфлікти частіше виникають в географічно ізольованих регіонах. Дослідники стверджують, що конфлікт неминучий там,

де впродовж тривалого часу компактно проживає певна національна група, яка має досвід війн за незалежність або за владу у «великій» державі [190, с. 45].

Друга теорія, висунута Н. Самбанісом, співробітником Світового Банку і автором доповіді «Чи мають загальні причини етнічні та неетнічні громадянські війни?» [225]. Він дійшов висновку, що причиною загострення етнополітичного конфлікту може слугувати напружена атмосфера в сусідній державі. Мається на увазі, перш за все те, що ризик початку етнополітичного конфлікту зростає, якщо в сусідній державі спостерігається серйозний внутрішній конфлікт або йде війна. Однак, слушно зазначає він, чим більш демократичними і ліберальними є держави-сусіди, тим менше шансів для початку такого конфлікту [225, с. 16].

Втім, більшість дослідників цієї проблеми, у тому числі й автор даного дисертаційного дослідження, схильні вважати, що кожен конфлікт, пов'язаний з виникненням нової держави та її визнанням/невизнанням є унікальним і, відповідно, має унікальні передумови та причини виникнення й не завжди може мати подібні прецеденти в історії.

Принагідно зауважимо, що невизнані держави є загальносвітовим феноменом. Окрім того, деякі випадки на посткомуністичному просторі виділяються такими рисами, як одночасна поява (кінець XX століття), спільність низки причин свого генезису і часте заморожування процесу врегулювання. Варто згадати статті та аналітичні матеріали і таких зарубіжних та вітчизняних вчених, як Є. Бадеску, О. Булавченко, І. Буркута, А. Дирун, М. Ільїн, В. Колосов, М. Колеров, С. Маркедонов, О. Нантой, Г. Перепелиця, А. Язькова, присвячені конкретним випадкам невизнаних держав на пострадянському просторі.

Отже, вищеперераховані наукові праці та ціла низка дослідників, які займаються даною проблематикою дають підстави стверджувати, що тема етнополітичних конфліктів та породжуваних ними невизнаних держав достатньо вивчена в теоретико-методологічному плані. Помітну сторінку в

історію розвитку досліджень етнополітології та етнополітичних конфліктів, зокрема, вписали вітчизняні дослідники – О.В. Антонюк, І.М. Варзар, В.Б. Євтух, О.В. Картунов, В.О. Котигоренко, В.Г. Кремінь, І.О. Кресіна, Л.І. Лойко, О.М. Майборода, О.О. Маруховська, І.Г. Оніщенко, Г.М. Перепелиця, В.П. Трощинський, М.М. Розумний, Д.С. Шелест та ін.

Окрім того, ціла низка питань залишились дискусійними або недостатньо дослідженими. Зокрема, питання про найбільш ефективну форму врегулювання етнополітичного конфлікту, пов'язаного з появою нових невизнаних держав/державоподібних утворень. Тут йдеться про те, що не доопрацювання в практичній площині та невирішеність етнополітичних конфліктів можуть призводити до більшої появи нових спірних територій та невизнаних держав. Саме тому, досить слушним є наукове обґрунтування теоретичних засад феномену невизнаних держав та відповідно їх практична імплементація у врегулюванні конкретних конфліктних випадків. Як слушно з цього приводу зауважує відомий російський вчений А.Г. Большаков, багато «білих плям» і спірних моментів існує в теорії невизнаних держав, типології зон етнічних збройних конфліктів тощо [12, с. 9].

Проблематика інституціоналізації, визнання/невизнання нових держав/державоподібних утворень зачіпає не тільки і не стільки сферу міжнародного права, скільки онтологічні проблеми права на самовизначення народів, державного будівництва, інтересів національних та міжнародних спільнот тощо.

Концептуальні дослідження з філософії права, як це не прикро, не дають відповідей на актуалізовані ще у другій половині XX століття проблеми співвідношення прав людини і прав самовизначення народів, а також права держави на захист своїх громадян, які проживають поза її національними кордонами. Незважаючи на той факт, що політологи та дослідники досить давно ведуть обговорення можливих шляхів розвитку політичних концепцій становлення невизнаних держав, все одно існує дослідницька прогалина із

зазначеної проблематики. Такої ж думки і, вже згадуваний раніше, російський вчений А.Г. Большаков. Він стверджує, що багато в чому існуючі політичні практики спираються зовсім не на об'єктивні закони державного будівництва [12, с. 17]. Зазвичай, все залежить від політичної волі лідерів держав, за спиною яких стоять лобістські групи, а їх інтереси нерідко далекі від інтересів населення територій, які прагнуть незалежності. Такої ж думки й відомий вітчизняний вчений О.В. Картунов, який наголошує, що переважно етнічні антрепренери виступають рушійною силою сецесійних процесів, а посилення дезінтеграційних процесів та націоналізму у Східній Європі – переконливе тому свідчення [56, с. 216].

Для багатовекторного аналізу всіх аспектів феномену невизнаних держав особливе значення має проблематика трансформаційних процесів держави в епоху глобалізації (І. Валлерстайн, Е. Гідденс, М. Келструп, В.С. Малахов, Д. Хелд та ін.). У дисертації також дістали відображення сучасні концепції політичної трансформації Ф. Фукуями та С. Хантінгтона. Саме тому розуміння феномену влади і пов'язаного з ним поняття «держави», як форми організації політичного порядку, є актуальними для вирішення питання про правовий статус невизнаних держав.

Помітну сторінку в історію походження держави вписали такі класики, як Жан Боден, Гуго Гроцій, Джон Локк та Жан-Жак Руссо. Теорія договірної (суспільної) походження держави, лейтмотивом якої є ідея свободи, була створена і доповнена вищезгаданими вченими-філософами Гуго Гроцієм, Джоном Локком та Жан-Жаком Руссо. Дещо інших поглядів дотримувався Жан Боден. На його думку держава виникає не внаслідок добровільної угоди, а через завоювання та панування однієї групи над іншою [23, с. 86]. Важко переоцінити внесок Жана Бодена в розвиток теорії про походження держави та суверенітет. Беззаперечним залишається той факт, що саме Жан Боден започаткував теоретичне обґрунтування пріоритету держави, загальнодержавних інтересів, що перебувають вище релігійних дискусій. І лише згодом Н. Макіавеллі,

Ш.-Л. Монтеस्क'є, Дж. Локк та інші мислителі продовжили теорію Ж. Бодена у власних концепціях, але саме Ж. Боден був першим, хто застосував і пояснив концепцію суверенітету. Він узагальнив три способи походження держави:

- 1) Звичайний спосіб походження держави.
- 2) Суспільний договір.
- 3) Розпад великих держав.

Останній спосіб походження держави характерний для заключного періоду Стародавнього світу та для середньовічної роздробленості. З цього приводу Ж. Боден зазначав: «І ті, й інші держави утворюються за примусом сильніших чи в результаті згоди одних людей добровільно передати у підкорення інших людей всю свою свободу повністю, для того, щоб останні нею розпоряджались, спираючись на суверенну владу, чи без всяких законів, або на основі визначених законів та на визначених умовах» [134, с. 25]. Автор даного дисертаційного дослідження погоджується з теорією суспільного походження держави. Проте, нині дана теорія не є актуальною, оскільки частіше міжнародне співтовариство стикається з питаннями утворення нових держав шляхом розпаду вже існуючих держав.

Досліджуючи феномен невизнаних держав, дисертант вважає за необхідне підкреслити, що понятійно-категоріальний апарат сучасної теорії держави в значній своїй частині є результатом теоретичного осмислення цього феномена, здійсненого представниками політичної науки ще наприкінці ХІХ-поч. ХХ ст.

На думку дисертанта, серед праць, присвячених феномену державотворення, особливої уваги заслуговують праці С. Роккана, його колег і однодумців, а саме Ч. Тіллі, С. Бартолліні, Д. Карамані, Д. Френча тощо. Наприклад, досить цікавою і актуальною нині є праця вченого-юриста Д. Френча під назвою «Державність та самовизначення: традиційні та сучасні узгодження в міжнародному праві» [154]. В працях вищеперерахованих вчених представлена спроба сформулювати універсальну концептуальну логіку аналізу процесів формування держав. Зокрема, британський дослідник С. Бартолліні в

одній із своїх, на думку дисертанта, кращих праць «Реструктурування Європи», в розділі присвяченому державному будівництву пропонує розглядати формування будь-якої територіальної політії в термінах консолідації політичного центру, визначенні критеріїв політичного структурування. Такий підхід допоможе проаналізувати виникнення і розвиток держави в будь-якому регіоні світу, як процес, що передбачає територіальну консолідацію, формування інституційної структури політії і соціокультурні механізми об'єднання етнічної спільноти [132, с. 60]. Цей підхід допомагає пояснити не лише сам процес формування сучасних держав, але й їх сучасну трансформацію у зв'язку з глобалізацією, міжнародною інтеграцією, створенням наддержавних утворень тощо. Іншими словами, цей підхід може вирішувати актуальні дослідницькі проблеми.

Про це зокрема, висловились досить чітко й однозначно, вітчизняний вчений О.В. Бабкіна. За її словами, науковий аналіз трансформаційних процесів у нових незалежних державах посідає помітне місце в сучасній політичній науці. Розгляд варіантів формування політичного режиму в різних країнах, вибір форми правління, розбудови механізмів державного управління, суспільних відносин збагачує політичну науку, оновлює розуміння сутності та розвитку демократичних процесів у сучасному світі [5, с. 41].

Вплив статусності на становлення новостворених держав досліджував Чарльз Тіллі (участь у міжнародних системах, війнах та інші насильницькі конфлікти, як фактори формування) [239].

Важливий внесок належить також вітчизняним вченим. У ґрунтовних працях таких вчених, як О.В. Бабкіна, В.П. Горбатенко, О.В. Картунов, І.О. Кресіна, В.О. Котигоренко, І.Ф. Курас, О.М. Майборода, О.О. Маруховська та інших, безпосередньо чи опосередковано висвітлюються аспекти державотворчих процесів та етнополітичних конфліктів, зокрема частково і побіжно в контексті невизнаних держав.

У зв'язку з актуалізацією явища нових держав/державоподібних утворень та процесу їх визнання/невизнання, інтерес до феномену невизнаних держав особливо посилюється після розпаду СРСР і появи значної кількості нових незалежних держав. Нова політична ситуація вимагала ідентифікації новостворених держав, нових моделей форм держави, державного устрою, а також вивчення ролі міжнародних організацій у політичних процесах. Більша частина праць в зазначених напрямках була здійснена представниками юридичних наук. Окрім того, проведені дослідження не враховували реалій політичних практик і тому запропоновані ідеї та підходи, не отримали визнання в якості універсальних теоретичних моделей. На хвилі розпаду Радянського Союзу було створено низку невизнаних держав. Саме причини їх появи та еволюцію розвитку аналізує в своїй праці американський дослідник Д. Лінч. Окрім внутрішніх чинників, які спричинили появу цих держав він окреслює і зовнішні чинники: політичні, економічні, військові тощо. Важливими результатами проведеного аналізу Д. Лінча постають динаміка міждержавних та етнополітичних конфліктів за автономію та незалежність в Косово, Північному Кіпрі та Чечні [193, с. 23].

Суттєвий внесок, на погляд дисертанта, в розвиток ідей дослідження невизнаних держав/державоподібних утворень здійснив, згадуваний раніше, російський вчений А.Г. Большаков. Аналізуючи це питання, він переконливо довів, що при комплексному дослідженні феномена невизнаних держав, можна виділяти кілька його основних параметрів. Серед них варто перерахувати наступні:

1. Історія виникнення невизнаної держави, аналіз етнічного конфлікту і основних етапів його розвитку.
2. Ефективність переговорного процесу, планів мирного врегулювання.
3. Формування державності і господарського комплексу невизнаних держав.
4. Особливості політичного устрою, ступінь його демократичності.

5. Наявність або відсутність реальних можливостей для повернення невизнаної держави до складу держави, від якої вона відокремилася.

6. Шанси на існування, як незалежної держави.

7. Зацікавленість і можливість зовнішніх сил змінити або законсервувати статус невизнаної держави [9, с. 83].

Найбільшу значимість для ґрунтового та всебічного наукового дослідження феномену невизнаних держав, на думку дисертанта, має протистояння та взаємодія двох ідей – ідеї державного суверенітету та ідеї права на самовизначення народів. Тут йде мова про те, що враховуючи нерозривний зв'язок між появою та існуванням невизнаних держав, необхідно виділити аналітичні праці, присвячені реалізації права на самовизначення, таких авторів, як М.В. Александров, В.Н. Кудрявцев, І.І. Лукашук та інші. Крім того, слід згадати авторів, які приділяють особливу увагу принципу територіальної цілісності держав – М.В. Ільїна, Ю.А. Тихомирова, а також співвідношенню правових норм принципу територіальної цілісності держав та права на самовизначення народів – А.Г. Аксененок, А.С. Буханова, В.М. Казиминова, Д.Г. Ніколаєв, С.А. Осипова, Р.М. Тімашев та деякі інші.

Значний внесок у створення теоретичної бази досліджень сучасних проявів інституту держави та інституту визнання/невизнання нових держав зробили російські вчені С.С. Алексєєв, С.П. Караганов, М.А. Колеров, С.М. Маркедонов та інші.

Помітну сторінку стосовно розвитку теоретичних досліджень феномену невизнаних держав створили праці таких західних вчених, як: Д. Гелденх'юс, Р. Джексон, Т. де Ваал, Н. Касперсен, Ч. Кінг, П. Колсто, Дж. Крауфорд, К. Мацузато, С. Пег, Т. Сіск та багато інших.

Особливої уваги заслуговують праці британського вченого, професора Університету Ланкастер Н. Касперсен. За її слушним твердженням невизнані держави місця (*unrecognized state places*), (так вона називає невизнані держави) що так би мовити, не існують в міжнародній політиці, все ж таки є державними,

оскільки досягли фактичної незалежності, але не змогли отримати міжнародне визнання. Характеризуючи даний феномен, Н. Касперсен стверджувала в написаній у співавторстві з Г. Стенсфілдом праці «Невизнані держави в міжнародній системі», що вони залишаються предметом багатьох міфів і спрощених трактувань. На думку дисертанта дана праця надзвичайно цінна та являє собою всебічний аналіз невизнаних держав, спираючись на низку сучасних та історичних випадків, таких, як Нагірний Карабах, Сомаліленд і Тайвань тощо. Зокрема, Н. Касперсен досліджує їх генезис, фактори, що спричиняють їх виникнення та ймовірні майбутні траєкторії розвитку [140].

Помітне місце серед праць західних вчених посідає монографія професора Йоганнесбурзького університету Деона Гелденх'юса, «Спірні держави у світовій політиці». У ній він досить ретельно та обґрунтовано систематизує концепції, історію та сучасні реалії існування і генезису невизнаних держав. Перш ніж проаналізувати сучасні реалії стосовно невизнаних держав, автор даної монографії концептуально аналізує правові та політичні аспекти проблем невизнання, а також історичного досвіду існування невизнаних держав. Досить оригінальною була його ідея введення до понятійно-категоріального апарату терміну «спірні держави» («*contested states*»), яким він пропонує позначати всі державоподібні утворення, які прагнуть до визнання своєї незалежності але з різних причин не отримують його [157, с. 7].

Окрім Д. Гелденх'юса, термін «спірні держави» використовує зарубіжний вчений Дж. Робертс у своїй праці «Спірні землі, спірна пам'ять: ізраїльські євреї та араби і привид катастрофи» [157]. Цінним доповненням джерельної бази даного дисертаційного дослідження стала праця зі статистичними додатками, підготовлена британським вченим, професором Університету Кембрідж Джеймсом Крауфордом. У своїй фундаментальній праці «Побудова держави в міжнародному праві» він здійснив всебічний, комплексний аналіз такого складного і суперечливого процесу, як створення держави та її міжнародного визнання/невизнання [145].

Вітчизняні дослідники теж доклали певних зусиль для розкриття даної проблематики, зокрема, ними було написано низку статей. Наприклад, В. Кошелюк та Т. Гринюк підготували статтю на тему: «Самопроголошені держави як інструмент геополітичної стратегії провідних держав на Європейському континенті» [68].

Окрім того, значну частину наукових праць присвячено аналізу окремих конкретних випадків, зокрема косовському. Серед них варто згадати ґрунтовну працю російської дослідниці А. Язькової «Косовський конфлікт в балканському політичному контексті», де вона висвітлює теоретичні аспекти конфліктогенності Балканського регіону, історичне, етнокультурне, економічне підґрунтя косовського конфлікту та перспективи його розвитку [119].

Не залишилась непоміченою і проблема ще однієї невизнаної держави, зокрема Придністров'я, яка цікавить багатьох дослідників вже більше двадцяти років, а саме таких, як: А. Дирун, Г. Перепелиця, В. Кулик, В. Твердохліб, О. Булавченко, С. Терентьєва та інші. Варті уваги монографії: Г. Перепелиці «Конфлікт в Придністров'ї: причини, прогноз розвитку та проблеми врегулювання», А. Сафонова «Вплив Придністровського конфлікту на зовнішню політику Молдови» тощо. Підготовлено також і чимало наукових статей з метою аналізу даної проблеми, серед них: О. Неприцького «Придністровський конфлікт: спроби врегулювання на початку ХХІ ст.» та О. Кави «Причини виникнення придністровського конфлікту наприкінці 80-х років ХХ століття» тощо.

Аналізом проблем невизнаних держав Закавказзя займаються фахівці Центру стратегічного розвитку Російської Федерації, а саме І. Бочарников, А. Гушер, С. Маркедонов та ін.

Існує також чимало кейсових досліджень (*case-study*), присвячених вивченню подій в Абхазії, Косово та Південної Осетії, серед яких слід виділити праці таких авторів, як О. Антоненко, К. Барановський, В. Захаров, К. Зурхер, А. Крилов, А. Малащенко, Д. Макгері, А. Мігранян, Д. Наталі, Б. О'лері,

Н. Смірнова, Є. Степанова, Б. Рот, С. В. Петрова, Д. Тренін, Е. Убоїс, А.А. Язькова та багато ін. Під час проведення досліджень їх автори зосереджують увагу на: проблемах пов'язаних з децентралізацією держави; на нових тенденціях розвитку права щодо міжнародної правосуб'єктності нових держав/державоподібних утворень; на впливі етнополітичних конфліктів на процеси державного будівництва; на зміні співвідношення понять «держави» та «державне утворення» тощо.

За слушним твердженням західних вчених існує необхідність з'ясування підстав для міжнародного визнання нових держав/державоподібних утворень. До таких підстав (критеріїв), крім права на самовизначення народів, деякі вчені відносять, наприклад, неможливість спільного існування різних етнонаціональних спільнот, історичні умови в яких перебували території майбутніх невизнаних держав, етнічний склад населення країни, порушення прав і свобод людини тощо. Погоджуючись з такою думкою слід, тим не менш, зазначити, що деякі дослідники вказують на неспроможність існування чи функціонування невизнаних держав в економічному і політичному сенсі.

Дослідник з Нідерландів Д. Раїч пропонує такі досить чіткі й коректні, на наш погляд, критерії для визнання законними відокремлені території:

- грубе порушення прав національних меншин;
- пригнічення населення території центральним урядом;
- вичерпання всіх можливостей для внутрішнього самовизначення – тобто неможливість перебувати у складі держави в якості суб'єкта федерації або автономії [217, с. 54].

Є підстави вважати, що значної шкоди теоретичному осмисленню політичних процесів становлення невизнаних держав завдає надмірна заполітизованість та заідеологізованість наукових дискурсів. Наприклад, у багатьох публікаціях грузино-абхазький і грузино-осетинський конфлікти переводяться в площину виключно російсько-грузинського протиборства. При цьому Абхазія і Південна Осетія не розглядаються як окремі і тим більше як

самостійні, політичні актори, навіть незважаючи на їх часткове визнання [129, с. 57]. Варто зазначити, що після закінчення серпневої війни 2008 року стали з'являтися праці в яких упорядковується фактологічний матеріал про події, що відбувались в той період [12], робилися спроби проаналізувати наслідки зміни геополітичної картини світу [197]. Однак, комплексного політологічного аналізу з даної проблематики не проводилося, у зв'язку з чим утворилася дослідницька прогалина.

У процесі даного дисертаційного дослідження було опрацьовано значну частину наукового матеріалу. Зокрема, низка міжнародних і національних нормативних документів: Акт про державну незалежність Республіки Абхазія [1]; Акт проголошення незалежності Республіка Південна Осетія [3]; Декларація про неприпустимість інтервенції і втручання у внутрішні справи держави [35]; Декларація про надання незалежності колоніальним країнам і народам [37]; Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй [38]; Декларація про незалежність Косово [34]; Декларація про незалежність Придністровської Молдавської Республіки (ПМР) [36]; Декларація про незалежність США [148]; Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі (Гельсінські угоди) [49]; Статут Організації Об'єднаних Націй [103], [141] та інші.

Неабияке теоретичне та практичне значення мають питання дослідження проблем інформаційних впливів, зокрема ролі ЗМІ у висвітленні етнополітичних конфліктів та проблем визнання/невизнання нових держав/державоподібних утворень. Аналізом цієї тематики займались західні дослідники С. Болл-Рокич, Д. Браун, М. Гельман, Г. Декоуетт П. Робінсон, Дж. Сімпсон, Б. Хоффман; російські фахівці М.С. Вершинін, А.І. Подберьозкін, С. П. Стреляєв, В.С. Устинов, Є.А. Шестерніна, В.А. Хачтен; вітчизняні теоретики і практики, насамперед В.В. Крутов, М.А. Ожеван, Г.Г. Почепцов, В.В. Циганов та ін.

Методологічну основу дослідження феномену невизнаних держав склало поєднання наукових підходів та принципів, які допомогли всебічно та комплексно дослідити предмет й об'єкт даного дисертаційного дослідження. Окрім того, предмет і об'єкт потребували застосування методологічних підходів таких наук, як: етнополітологія, етнополітична конфліктологія, міжнародні відносини, політологія, що обумовлено комплексним міждисциплінарним характером проблем феномену невизнаних держав. Важливою умовою даного дисертаційного дослідження було дотримання принципів об'єктивності, науковості, плюралізму та комплексності.

Ключовим методом дослідження став метод політологічного аналізу, який дав можливість з'ясувати політичні аспекти процесу становлення новостворених держав та визнання/невизнання міжнародним співтовариством.

Базовим теоретико-методологічним інструментом проведення дослідження став системний метод, який у поєднанні з діалектичним методом дав змогу виявити проблеми феномену невизнаних держав в розмаїтті виникаючих глибинних політичних відносин, а також в рамках інституціональної теорії. Окрім того, системний метод допоміг проаналізувати феномен невизнаних держав/державоподібних утворень, як надзвичайно складне цілісне явище та забезпечив виявлення його базових позитивних і негативних рис.

Метод світ-системного аналізу (*world-system analysis*), розроблений Іммануїлом Валлерстайном, як найкраще підійшов для аналізу впливу глобалізаційних процесів, оскільки нині світ являє собою систему взаємопов'язаних і взаємозалежних держав. Зокрема, даний метод допоміг виявити й узагальнити основні тенденції появи невизнаних держав/державоподібних утворень, а також проаналізувати ставлення та реакцію на їх появу міжнародного співтовариства.

За допомогою методу кейс-стаді («*case-study*») невизнаних держав/державоподібних утворень було здійснено дослідження причин

виникнення та генезис окремих невизнаних держав/державоподібних утворень, оскільки кожна держава/державоподібне утворення поряд із загальними рисами має свої специфічні особливості. У свою чергу, це дало змогу більш глибокого розуміння природи явища невизнаних держав/державоподібних утворень і сприяло більш обґрунтованій оцінці перспектив їх подальшого розвитку.

У процесі дослідження було використано низку загальнонаукових та спеціальних методів, що дозволило забезпечити ґрунтовність та достовірність отриманих наукових результатів.

За допомогою загальнонаукових методів, а саме: інституціональний метод, історичний метод, компаративний метод, контент-аналіз, критичний метод, метод дослідження конкретної події («*event-analysis*»), SWOT-аналіз, прогностичний метод, функціональний метод та інших. Було проаналізовано основні риси та закономірності розвитку феномену невизнаних держав, ступінь впливу засобів масової інформації на їх визнання/невизнання, зроблено певні узагальнення та висновки.

Загальнонаукові методи аналізу, синтезу, типології та узагальнення застосовувались для досягнення максимально об'єктивного та всебічного вивчення дослідження. Застосування історичного методу при дослідженні феномену невизнаних держав дало змогу виявити причини їх зародження та виокремити основні еволюційні етапи розвитку. Дослідження процесів становлення нових невизнаних держав/державоподібних утворень у більш глобальному масштабі та в історичній ретроспективі ґрунтуються на макроісторичному підході. З урахуванням характеру та спрямованості дисертаційного дослідження основний акцент було зроблено на даному методі.

Застосування прийомів дедукції, синтезу, індукції, узагальнення, класифікації, тлумачення, формально-логічного зіставлення, формально-юридичного дослідження та інших було обумовлено потребою порівняння різного роду підходів і напрямів об'єкта і предмета дослідження.

Порівняльно-політологічний метод було використано для співставлення рис становлення нових держав/державоподібних утворень та особливостей їх визнання/невизнання; виявлення закономірностей та протиріч у висвітленні світовими новинними ЗМІ конфліктних ситуацій з питань визнання/невизнання нових держав/державоподібних утворень. Цей метод також було застосовано в процесі аналізу основних тенденцій правового регулювання функціонування невизнаних держав і їх взаємин з іншими визнаними та невизнаними державами. Він дав змогу детально проаналізувати міжнародну законодавчу базу стосовно права на самовизначення народів та принципу територіальної цілісності держав у політичному контексті. Порівняльний метод допоміг співставити риси визнаних, частково визнаних і невизнаних держав/державоподібних утворень. У ході дослідження застосовувалося поєднання двох стратегій порівняльного аналізу: стратегія найбільшої схожості і стратегія найбільших відмінностей.

Термінологічний аналіз було застосовано в процесі аналізу понятійно-категоріального апарату. Необхідність використання даного методу була викликана дискурсом у наукових колах стосовно універсального терміну для позначення нових держав/державоподібних утворень з невизначеним статусом.

Моніторинг та метод контент-аналізу (*content-analysis*) матеріалів деяких світових засобів масової інформації (ЗМІ) було використано при дослідженні джерел зарубіжних та вітчизняних ЗМІ. Це в свою чергу дало можливість з'ясувати реакцію правлячих кіл окремих держав на проголошення незалежності новими державами/державоподібними утвореннями.

Прогностичний метод або футурологічний метод дав можливість, спираючись на праці таких знаних футурологів, як З. Бжезинський, С. Хантінгтон, А. Тофлер та інші, зрозуміти сутність та визначити перспективи розвитку подій стосовно визнання/невизнання нових держав/державоподібних утворень та їх наслідки для усього міжнародного

співтовариства, як для конкретних випадків невизнаних держав/державоподібних утворень, так і для всього світу.

Поставлена в дисертаційному дослідженні проблема також аналізувалась за допомогою таких спеціальних методів, як політологічний аналіз, метод «аналізу втрат та надбань» (*«cost and benefit analyses»*), метод «вільний від оціночних суджень» (*«value-free approach»*) та біхевіористський метод (*behavioral method*). Застосування вищеперерахованих методів дало змогу дещо детальніше врахувати позитивні та негативні наслідки визнання/невизнання нових держав/державоподібних утворень, а також їх переваги та потенційні небезпеки. Відповідно, це забезпечило максимальну об'єктивність та неупередженість певних положень дисертації.

Емпіричну базу дослідження склали міжнародно-правові акти; внутрішні нормативні правові акти окремих держав; результати соціологічних досліджень, опубліковані в наукових виданнях; фактичний матеріал, який знайшов відображення у засобах масової інформації, що стосується формування і діяльності невизнаних держав. Для емпіричної експлікації феномену невизнаних держав у дослідженні застосовано також аналіз публіцистично-літературних джерел, зокрема, новинних повідомлень світових інформаційних агентств та відео-матеріалів документального характеру.

Метод аналізу документів дав змогу проаналізувати Статут ООН, декларації та резолюції міжнародних організацій стосовно права на самовизначення народів та визнання/невизнання нових держав/державоподібних утворень.

Теоретичні, нормативні, соціологічні та прикладні джерела, взяті в сукупності, стали тією інформаційною базою, яка сприяла досягненню наукової обґрунтованості та достовірності сформульованих в дисертації положень.

Системно-порівняльний метод аналізу широкого комплексу інформації з різних, часом суперечливих джерел, при опорі на отримані факти і документи,

обумовив наукову достовірність, зроблених у дисертації висновків та узагальнень.

Підсумовуючи все вищевикладене, можна зробити висновок, що проблема феномену невизнаних держав є надзвичайно актуальною як у практичному, так і в науково-теоретичному плані. Проте, феномен невизнаних держав досліджувався у вітчизняній політичній науці досить фрагментарно і майже відсутні жодні комплексні дисертаційні дослідження з цієї теми. Дисертантом було визначено, що, по-перше, феномен невизнаних держав необхідно аналізувати в контексті етнополітичних конфліктів та колізії принципу територіальної цілісності держав та права на самовизначення народів, а також в контексті глобалізаційних процесів та ескалації інформаційних війн, які стали невід'ємними рисами сьогодення і, які справляють не менш значний вплив на даний феномен (рис. 3). По-друге, варто враховувати і можливу зацікавленість «великих держав» у створенні конфліктних, спірних територій і політику «заморожування» та «подвійних стандартів», яку вони, як правило, проводять. Таким чином, на думку дисертанта, все це у комплексі дало змогу скласти більш-менш об'єктивну картину подій, дало можливість дослідити унікальну природу деяких випадків народження нових невизнаних держав/державоподібних утворень.

Аналіз теоретико-методологічної бази дослідження феномену невизнаних держав дає змогу зробити наступний висновок, що теоретична база дослідження феномену невизнаних держав у вітчизняних джерелах, порівняно із західними напрацюваннями, представлена на недостатньо високому рівні. У вітчизняній політичній науці майже відсутні праці комплексного аналізу феномену невизнаних держав. Проте, західні вчені підійшли до цього питання більш ґрунтовно і системно про що свідчить ціла низка статей та монографій. Але і серед них не існує єдності у деяких аспектах стосовно феномену невизнаних держав, що призводить до низки теоретичних суперечностей і не сприяє формулюванню алгоритмів врегулювання етнополітичних конфліктів та

виробленню чітких критеріїв визнання/невизнання нових держав. Необхідно ще раз наголосити на тому, що комплексного аналізу з дослідженої проблематики у вітчизняній науці ще не проводилося, відповідно це і становить новизну даної дисертаційної роботи.

У процесі дослідження було використано низку загальнонаукових, філософських та спеціальних методів, що дозволило забезпечити ґрунтовність та достовірність отриманих наукових результатів.

Висновки до першого розділу

У першому розділі даного дисертаційного дослідження було проаналізовано рівень актуалізації, стан дослідження феномену невизнаних держав, його понятійно-категоріальний апарат та теоретико-методологічні засади у вітчизняній і західній науці, а також зроблено такі висновки та припущення.

По-перше, виявлено нові тенденції актуалізації феномену невизнаних держав, свідченням цього стало різке збільшення кількості нових (зазвичай невизнаних) держав/державоподібних утворень, обумовлених цілою низкою найрізноманітніших об'єктивних і суб'єктивних, зовнішніх і внутрішніх причин та чинників. Було також доведено, що актуальність даного феномену зростає саме через його теоретичну невивченість та низку прогалин, які впливають на практичну площину врегулювання. На основі проведеного аналізу історичного досвіду зроблено висновок, що феномен невизнаних держав є синусоїдною закономірністю історичного розвитку людської цивілізації. Дисертантом було розроблено схематичне зображення актуалізації цього хвилеподібного процесу, яке підводить до цілком слушного висновку про те, що, не дивлячись на певні відмінності у кількісних показниках народження нових невизнаних держав/державоподібних утворень, зростає інтенсивність їх появи, тобто поступово скорочується часова відстань між цими хвилями.

Дисертант погодився з твердженнями деяких вчених про необхідність дослідження нових держав/державоподібних утворень (переважна більшість з яких еволюціонують в невизнані держави) в контексті аналізу етнополітичних конфліктів і запропонував авторське схематичне відображення появи невизнаної держави/державоподібного утворення саме з етнополітичного конфлікту. Окрім того, дисертантом аргументовано необхідність дослідження феномену невизнаних держав також у площині геополітичній, міжнародного права, інформаційних війн, що дисертант і зобразив на запропонованому ним схематичному зображенні. Було підтверджено вплив глобалізаційних процесів на появу нових держав/державоподібних процесів, які на сучасному рівні вийшли з-під контролю розвинених держав і міжнародних організацій. А це, досить часто, може призводити до значної кількості етнополітичних конфліктів і збройних зіткнень в усьому світі.

По-друге, проаналізовано науковий дискурс щодо дефініцій «невизнана держава», «самопроголошена держава», «квазідержава» та «де-факто держава». У результаті чого встановлено, що поки що не існує загальновизнаного терміну щодо позначення феномену нових держав/державоподібних утворень з невизначеним статусом. З урахуванням політико-правових аспектів генезису феномену невизнаних держав було запропоновано авторське бачення універсального терміну. У даній дисертаційній роботі стосовно нових держав, які тривалий час не отримують міжнародного визнання застосовується термін «невизнана держава». Дисертантом було запропоновано наступне визначення: «невизнана держава» – це держава, яка пройшла повний процес свого становлення і володіє усіма її ознаками та міжнародно-правового визнання. У випадку відсутності кількох ознак держави, окрім визнання використовується термін «невизнане державоподібне утворення». А також визначено, що «невизнане державоподібне утворення» – це державоподібне утворення, яке пройшло етап самопроголошення але володіє не усіма ознаками держави і до того ж їй також бракує міжнародно-правового визнання. Було також

проаналізовано широкий спектр класифікацій невизнаних держав, здійснених вітчизняними та західними дослідниками. Запропоновано також авторську класифікацію, яка була обґрунтована за допомогою простих числових розрахунків та, яка вирішує проблему приналежності нових держав/державоподібних утворень до невизнаних, частково визнаних чи визнаних міжнародним співтовариством у цілому.

По-третє, здійснено аналіз основних теоретико-методологічних засад дослідження феномену невизнаних держав, як специфічного політико-правового інституту в сучасній політичній науці. При написанні дисертаційної роботи джерельною базою аналізу феномену невизнаних держав слугували праці, як західних, так і вітчизняних науковців. Аналіз наукової літератури засвідчив, що незважаючи на актуальність феномену невизнаних держав, у вітчизняній науці даній темі присвячена досить незначна кількість досліджень. На жаль, змушені констатувати, що цим вкрай складним і суперечливим питанням займається обмежене коло вітчизняних вчених.

На відміну від поодиноких вітчизняних вчених, які досліджують конкретні випадки феномену невизнаних держав (Абхазія, Південна Осетія, Косово, Придністров'я, Тайвань та ін.), західні колеги підійшли до вивчення проблем невизнаних держав більш системно і комплексно. В їх працях можна досить часто зустріти нові теорії, концепції, щодо пояснень сутності феномену невизнаних держав, причин їх виникнення тощо. Значна частина західних вчених досліджує місце невизнаних держав в сучасних міжнародних відносинах, як підтвердження цього низка статей, книг та монографій, а також конференцій та круглих столів. Російські вчені у своїх працях сформулювали спільне досить негативне ставлення до феномену невизнаних держав, особливо у випадку з Косово і в той же час нейтрально-позитивне стосовно інших випадків невизнаних держав пострадянського простору (Абхазія, Придністровська Молдавська Республіка, Південна Осетія). Тобто, на відмінну

від західних колег, вони виробили спільну позицію стосовно феномену невизнаних держав.

У процесі даного дисертаційного дослідження було проаналізовано низку наукових матеріалів, присвячених проблемам функціонування та розвитку політичних процесів, технологіям врегулювання етнополітичних конфліктів, написаних західними вченими та дослідниками. Фундаментальні праці таких західних вчених, як Н. Касперсен та Д. Гелденх'юс, присвячено дослідженню політико-правового аспекту легітимності невизнаних держав, внутрішнього генезису новонародженої невизнаної держави тощо.

У дисертаційній роботі неабияку теоретичну та практичну роль відіграли різноманітні джерела, зокрема конфліктологічні, правові, політичні та періодичні джерела. Дисертантом було проаналізовано значну кількість міжнародних та національних нормативних документів стосовно принципів територіальної цілісності та права на самовизначення народів. Незважаючи на окреслені рамки наукової розробленості теми невизнаних держав західними колегами, процеси виникнення й визнання/невизнання нових держав/державоподібних утворень та проблеми і перспективи їх існування ще не ставали предметом самостійного систематичного дослідження у вітчизняній науці, що відповідно робить актуальним і своєчасним дане дослідження.

Дисертантом визначено, що недостатній аналіз теоретичних засад феномену невизнаних держав призводить до низки прогалин та наукових дискурсів. З огляду на вищезазначене дисертант вважає за доцільне заповнити подібну прогалину, шляхом здійснення об'єктивного та ґрунтовного аналізу феномену невизнаних держав. Специфічність даного дослідження вимагала застосування таких методів аналізу, як світ-системний аналіз (*world-system analysis*), функціональний, метод наукового плюралізму (*scientific pluralism*), метод кейс-стаді (*case-study*), метод вільний від оціночних суджень (*value-free approach*) та інші.

РОЗДІЛ 2. ОСНОВНІ ПЕРЕДУМОВИ І ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ТА ВИЗНАННЯ/НЕВИЗНАННЯ НОВИХ ДЕРЖАВ/ДЕРЖАВОПОДІБНИХ УТВОРЕНЬ

2.1. Історичні передумови та причини народження і функціонування невизнаних держав

Досліджуючи в першому розділі даного дисертаційного дослідження актуальність феномену невизнаних держав, дисертант дійшов висновку, що прагнення тих чи інших народів до самовизначення та створення своєї власної держави можна спостерігати впродовж практично всієї історії людства. Окрім того, було встановлено, що подібні тенденції не є рідкістю і в наші дні, проте їм властиві дещо нові еволюційні риси.

Мета другого розділу дисертаційного дослідження – проаналізувати історичні передумови та суспільно-політичні причини виникнення нових держав/державоподібних утворень, які зазвичай трансформуються в невизнані держави, а також проаналізувати політико-правову колізію і роль міжнародного співтовариства в процесах визнання/невизнання таких утворень.

Перш за все, варто зауважити, що дисертант користується саме терміном «причини» появи невизнаних держав, а не їх «чинники», оскільки погоджується із розмежуванням цих двох термінів, запропонованим вітчизняним вченим В.О. Котигоренком у одній із його ґрунтовних праць щодо причин етнополітичних конфліктів. У дійсності кожен етнополітичний конфлікт виникає на підґрунті кількох причиноутворюючих чинників конфліктогенного характеру, як слушно зазначає вітчизняний вчений [63]. Саме тому, більш коректним буде використовувати термін «причини» появи невизнаних держав.

Серед низки як зарубіжних, так і вітчизняних науковців утвердилась думка, що однією із причин появи нових невизнаних держав/державоподібних утворень виступає активізація сецесійних рухів. Саме вони згодом із короткотривалого явища трансформуються в один із найактуальніших феноменів сучасної міжнародної системи у вигляді нової визнаної або

невизнаної держави/державоподібного утворення. Дисертант вважає за потрібне додати, що на відмінно від сепаратизму поняття «сецесія» більш визначене. Нагадаємо, що сепаратизм (етнічний) – це ідеологія та практика дій суспільно-політичного руху, які спрямовані на встановлення суверенітету етнічної спільноти на території її проживання в межах існуючої держави, відокремлення території і створення власної держави або її приєднання до іншої (іредентизм) [16, с. 660]. Окрім того, на різних етапах еволюції конфлікту сепаратизм та сецесія можуть трансформуватися один в одного. На жаль, у відповідній науковій літературі й досі бракує єдиної загальновизнаної дефініції поняття «сецесія». Деякі вчені стверджують, що сецесія – це створення нової держави на території, яка була частиною певного колоніального утворення чи на території існуючої держави [212, с.18]. На думку російського дослідника Ф. Попова, найчастіше термін «сецесія» трактується, як політичний рух, спрямований на відокремлення певної частини території від «батьківської» держави з метою утворення нової незалежної держави або приєднання до вже існуючої держави [95]. Варто також зауважити, що незважаючи на значний вплив сецесіонізму на формування політичної карти світу, існують підстави вважати, що він залишається все ще недостатньо дослідженим.

Загальновідомо, що саме сецесійні рухи стають однією з причин подальшого розвитку тенденції зростання кількості етнополітичних конфліктів. Саме тому, як вже зазначалось в першому розділі, доцільно досліджувати феномен невизнаних держав в контексті етнополітичних конфліктів, які зазвичай передують виникненню невизнаних держав або ж паралельно тривають певний час доки не буде врегульовано питання визнання/невизнання новоутворених держав/державоподібних утворень. Такий підхід може звести до мінімуму зусилля, пов'язані з аналізом перспектив розвитку об'єкту дисертаційного дослідження, зберігаючи контекст досліджуваного феномена [87]. На погляд дисертанта, аналізуючи етнополітичний конфлікт, породженням якого, зазвичай, стає та чи інша нова невизнана держава/державоподібне

утворення, виникає ймовірність виявлення унікальних особливостей кожного окремо взятого випадку (кейсу) та прогнозування перспектив зміни статусу нових держав/державоподібних утворень.

Досліджуючи основні причини виникнення невизнаних держав, дисертант вважав за потрібне з'ясувати процес їх зародження із початкової стадії. Йдеться, зокрема, про аналіз всього еволюційного шляху: процес появи, становлення та подальшої долі невизнаних держав, зокрема, їх визнання/невизнання світовим співтовариством.

Автором дисертаційної роботи було підготовлено схематичне зображення традиційної еволюції нових держав саме з етнополітичного конфлікту спочатку в самопроголошену, а потім вже у невизнану державу (схема 6. Розділ 1). Згідно даної схеми можна простежити можливі такі три варіанти розвитку подій стосовно невизнаної держави/державоподібного утворення: а) вона може залишитись ніким невизнаною державою/державоподібним утворенням; б) вона може стати частково визнаною державою; в) вона може отримати міжнародне визнання і трансформуватись в загальновизнану державу.

Аналізуючи процес появи феномену невизнаних держав/державоподібних утворень, необхідно враховувати, що існує ціла низка причин, які можуть зумовлювати процеси їх виникнення на території сучасних суверенних держав. Зокрема, можна назвати наступні: геополітичні, політичні, правові, етнокультурні та соціально-економічні причини, історичне підґрунтя тощо. На думку дисертанта, в свою чергу, їх можна класифікувати на т.зв. «перманентні причини» (тобто ті, які діють постійно і впливу яких не можна уникнути) та «змінні причини» (тобто ті, що виникають ситуативно і дію яких можна дещо зменшити або взагалі усунути). Зокрема, розташування певної частини території держави на межі зіткнення етнокультурних регіонів, або зовнішньополітичні інтереси «провідних» держав світу – все це можна зарахувати до геополітичних причин виникнення феномену невизнаних держав. Вони відносяться до перманентних причин, тобто тих, вплив яких не можна

нівелювати, а лише враховувати задля запобігання виникнення майбутніх конфліктів, пов'язаних з відокремленням окремих територій від держави-метрополії («батьківської» держави).

Під правовими причинами мається на увазі те, що проблема невизнаних держав – це один із проявів дефіциту легітимності державності в сучасних умовах глобального світу, який (дефіцит) носить політико-правовий характер. Міжнародне право не вирішує питання визнання/невизнання існуючих чи новоутворених держав/державоподібних утворень. Воно лише констатує й аналізує практику, яка фактично склалася у цій галузі впродовж двохсот останніх років. Незрозумілим також залишається питання: чи є прийняття держави до ООН актом її визнання всіма іншими державами-членами ООН? У статутах і базових документах ООН та інших міжнародних організацій не було виявлено положень, які б пов'язували факт невизнання нових держав й неможливість їх вступу до світових інституцій.

Проте, на думку дисертанта, знівелювати дію правових причин можна, формуючи чітко визначені критерії визнання/невизнання нової держави або, беручи до уваги існуючу колізію між правом на самовизначення народів та принципом територіальної цілісності держав.

Під соціально-економічними причинами розуміється рівень соціально-економічного розвитку території, яка прагне відокремлення. Окрім того, до них слід включити якість життя населення даних територій на фоні інших регіонів держави й порівняно з рівнем розвитку держави, де проживають родинні етноси. На жаль, змушені віднести дані причини до перманентних, оскільки, соціально-економічне благополуччя є відносним і економічна диференціація різних регіонів однієї держави завжди має місце.

Етнокультурні причини – це бажання кожної держави, як історичного явища, залишатися стійким політико-територіальним утворенням й існувати якнайдовше. Ефективність функціонування держави залежить від того чи усі групи населення держави погоджуються із територіальною організацією

держави, як політичної державної одиниці й розуміння своєї тотожності з нею. На думку дисертанта, такого роду причини можна зарахувати до перманентних, але їх дію можна дещо зменшити, впроваджуючи ефективну етнонаціональну політику в середині держави.

Історичне підґрунтя або пам'ять народу, а саме пам'ять про те, коли впродовж певного періоду цей народ мав незалежність, або автономію, проте згодом втратив її, може також слугувати причиною появи феномену невизнаних держав/державоподібних утворень. Такого роду причини можна зарахувати до перманентних. Необхідно зважати на історичні аспекти життя кожного народу з метою їх врахування під час врегулювання конфліктів, пов'язаних з народженням нових держав. Задля узагальнення всього вищезазначеного дисертантом було підготовлено схематичне зображення авторської класифікації причин появи нових держав/державоподібних утворень на перманентні та змінні причини (схема 8).

Схема 8. Причини появи нових держав/державоподібних утворень (розробка дисертанта)

Вказана схема відображає лише зазначені основні причини, які можуть зумовлювати процеси появи нових держав/державоподібних утворень, проте, кількість таких причин може бути значно більшою. До них, зокрема до змінних,

також можна віднести недемократичну, неконструктивну етнонаціональну політику, зростання націоналістичних настроїв тощо.

Відомий американський політолог С. Хантінгтон, у праці «Зіткнення цивілізацій» досить слушно стверджує, що найбільш масштабні конфлікти у сучасному світі відбуваються саме по культурних лініях (цивілізаційних) відмінностей між етнічними і релігійними групами. На його думку конфлікти запрограмовані у суспільствах, які об'єднують у своєму складі населення, що належить до різних цивілізацій. Наприклад, до таких цивілізацій, як ісламська і християнська, ісламська та іудейська, т. зв. цивілізацій «розколотого» типу [24, с. 145]. Такі прогнози вченого мають слугувати свого роду сигналами, попередженнями для всієї наукової спільноти та еліти провідних держав світу тощо. С. Хантінгтон вірно визначає, що після завершення «холодної війни» цивілізаційний чинник вплинув на світову політику, спричиняючи появу синдрому «братерських країн». Він пояснив його сутність орієнтованістю держав не на спільності ідеології та політичної системи у взаємовідносинах між собою, а на цивілізаційній близькості. Окрім того, як приклад реальності цивілізаційних відмінностей він пропонує дослідити основні конфлікти останніх років, які відбуваються на лініях розламу між цивілізаціями. До таких меж зіткнення цивілізаційних полів входять Балкани, Кавказ, Близький Схід тощо [110, с. 2].

Таким чином, С. Хантінгтон узагальнює, що однією з можливих причин виникнення невизнаних держав може бути їх поліетнічність. Проте, вітчизняний вчений В.О. Котигоренко зазначає, що поліетнічність, окрім того, має потужний інтегративний потенціал і саме вона створює для громадян та суспільства сприятливі можливості розвитку на основі взаємозбагачення інтелектуальними, генетичними, культурними та іншими ресурсами [57, с.86].

Дисертант, в свою чергу, вважає за потрібне наголосити, що поліетнічність країн слугує лиш підґрунтям до сецесії, але не її основною причиною. Зокрема, у світі зараз у складі 200 держав нараховується приблизно

5 тис. народів, майже 90% з них перебувають у складі багатонаціональних держав. Відомо, що більшість сучасних держав – поліетнічні. Наведемо лише кілька прикладів поліетнічних держав: в Індії проживає кілька сотень етнічних спільнот різного типу, в Індонезії нараховуються більше 150 спільнот, в Кенії більше 70 і т.п. Таким чином, від типу і характеру етнонаціональної політики в поліетнічних державах залежить як стабільність в середині самих держав, так і стабільність міжнародного порядку [150, с. 215].

Стосовно причин виникнення феномену невизнаних держав існує чимало теорій. Зокрема, британський дослідник, історик Д. Анделман у своїй праці «Розколотий світ: Версаль 1919 року і ціна, яку ми платимо сьогодні» наводить власну гіпотезу щодо виникнення проблем невизнаних держав. Він слушно стверджує, що низка проблем людства XX-XXI століть виникла у зв'язку з рішеннями, що були прийняті на Версальській мирній конференції. Вже у передмові він зазначає, що державні кордони, накреслені в 1919 році, стали причиною багатьох конфліктів, деякі з яких тривають і досі [128].

Як зазначають вчені Гейдельберзького інституту міжнародних досліджень конфліктів, в 2014 році у світі відбулось 414 конфліктів, що становить абсолютний рекорд з 1945 року, коли кількість конфліктів налічувала не більше трьох на рік [168]. Значна частина з цих конфліктів стосуються питань самовизначення народів та їх прагнень до створення власної держави.

На думку дисертанта, існує ще низка причин, які спонукають різні народи, етнічні спільноти та окремі території висувати подібні ідеї. Зазвичай, до них можна віднести расову, національну та регіональну розрізненість з глибокими історичними коренями. Згідно даних Женевського центру проблем безпеки, до 90 % конфліктів виникають саме з цих причин [235].

У праці «Сецесія та самовизначення» під редакцією західного професора С. Мацедо вже на початку звучить слушна теза про те, що процес сепаратизму та самовизначення почався досить давно. Варто лише згадати, як у 1860 році США пройшли сецесіоністську кризу, коли одинадцять штатів вийшли зі

складу федерації і, як наслідок, почалась Громадянська війна [194]. Ідеї сецесії в південних штатах були досить поширеними. Не зважаючи на таку досить тривалу історію, процес самовизначення народів триває і продовжує все більше набирати сили перетворюючись в мегатенденцію сучасного світу.

Ще в першій половині минулого століття міжнародне співтовариство було формально поділено на один конституційний рівень – суверенні держави [173, с.71-75]. Антиколоніальний рух цього періоду характеризувався принципом «один народ – одна держава». Розуміючи не реалістичність цього підходу у зв'язку із змішаним складом населення переважної більшості держав, а також нездатністю багатьох етнічних спільнот до самостійного державного існування, міжнародним співтовариством в особі ООН та низки інших міжнародних інституцій була здійснена спроба підготувати нові правові механізми з метою обмеження етнічного сепаратизму.

Визнаючи право на самовизначення народів, провідні міжнародні інститути цілком слушно виступають проти імплементації його у формі відокремлення, щоб не стимулювати сецесійні настрої. Зокрема, сучасна концепція ООН пропонує етнічним спільнотам досить широкий спектр можливостей для самовизначення без сецесії. Насамперед, у формі автономії – територіальної, а частіше національно-культурної, впроваджуючи загальну політику демократизації держави (коли права національних спільнот надійно захищаються законом і судом) тощо. Проте, це не завжди вирішує проблеми сецесійних настроїв, а досить часто поглиблює їх.

Нині проблеми феномену невизнаних держав набрали ще більшої масштабності. Наприкінці XX століття для представництв етнічних спільнот, які не мають державності, була створена в 1991 р. Організація Непредставлених Народів і Націй (ОННН або UNPO), в роботі якої беруть участь представники Абхазії, Гагаузії, Інгушетії, Чечні, Чувашії, Якутії, кримських татар, ассирійців, косовських албанців та ін. Дана організація має на меті утримати їх від створення власної державності [242]. Проте, як засвідчують нещодавні

статистичні показники щодо кількості новоутворених держав (зокрема невизнаних), свого завдання вона не виконала.

Слід підкреслити, що, незважаючи на всі міжнародні документи та дії міжнародних організацій, конституція жодної із зарубіжних держав не визнає права на відділення народів, які входять до її складу. Будь-яка спроба сецесійної діяльності та одностороннього виходу, особливо з використанням збройної боротьби, придушуються силою в тому числі і на основі спеціального законодавства. Так, наприклад, Французька республіка, не заперечуючи за Корсикою прав на територіальну автономію, прирівняла корсиканців, які борються за незалежність, до кримінальних угруповань і використовує проти них силові заходи [113]. Індія придушує за допомогою силових засобів рух за незалежність сикхів та мусульман у штатах Джамму і Кашмір [176]. Однак, як показує практика країн Заходу і ЄС, придушуючи сецесійні рухи на своїй території, вони одночасно підтримують сецесії там, де їм це вигідно. У цьому відношенні показовим прикладом є зовнішня політика Туреччини стосовно, з одного боку, підтримки Турецької Республіки Північного Кіпру (ТРПК) на шляху створення нею власної держави, а, з іншого боку, її (Туреччини) жорстоке ставлення до курдського населення (до 1991 р. турецька влада навіть не визнавала курдів самостійним етносом, забороняла їх мову, фольклор, пісні та ін. та збройною силою придушувала і придушує його боротьбу за створення власної держави чи навіть розширення автономних прав) [8]. До речі, це лише один з багатьох прикрих і ганебних прикладів «подвійних стандартів», тобто подвійних підходів великих держав, їх пануючих чи домінуючих націй до проблем підлеглих чи субординованих етнонаціональних спільнот.

Однією із найбільших вагомих складових забезпечення об'єктивного і всебічного дослідження, на думку дисертанта, є аналіз феномену невизнаних держав не лише у формально-правовому аспекті, а й у глобально-політичному контексті. Тут варто згадати т.зв. «концепцію партизана», розроблену німецьким політологом та геополітиком К. Шміттом. Сутність цієї концепції

полягає в акцентуації уваги на існуванні неоголошеної війни між континентальною цивілізацією (Європа, Азія) та атлантичними силами (США). К. Шмітт наголошує, що континентальна цивілізація веде боротьбу проти наступу на її територію, культуру і традиції атлантичних сил, в результаті чого деякі народи з метою збереження власної самобутності починають чинити спротив, створюючи, так би мовити, «партизанські» (сепаратистські) рухи. Зокрема, до такого роду «партизан» німецьким політологом було зараховано сербських та югославських лідерів 90-х рр., низку рухів в рамках мусульманського світу (від «Талібану» в Афганістані до лідерів Інтифади в Палестині), латиноамериканських партизанів (від колумбійських партизан до сепаратистів в Мексиці). Показово, що практично у всіх згаданих випадках йде мова про невизнані держави/державоподібні утворення, які протистоять т.зв. «новому світовому порядку» [117, с. 7]. Тож, є підстави вважати, що розвиток тенденцій до появи все більшої кількості нових конфліктів по лінії «дискримінованої периферії» проти т. зв. «глобального ядра» буде неминуче породжувати все нові конфлікти і розколи за конфесійними, етнічними та регіональними ознаками.

Ще одна концепція, висунута в 1950-ті роки американо-англійським професором Леопольдом Кором під назвою теорія «оптимальної держави». Під цим мається на увазі, що кожна країна повинна мати свою т.зв. «максимальну величину», тобто максимальну кількість населення. Такою максимальною кількістю вчений вважав країну в 10-12 млн. населення. Таким чином, Л. Кор пропонував роздібнити великі за територією держави на менші і в результаті чого громадяни цих новоутворень отримають більше шансів на самореалізацію своїх прав та свобод. За переконаннями вченого, саме держави-міста стануть зразками демократії [178]. Схожої позиції дотримуються і американські вчені А. Алесіна та Е. Сполоаре, які в одній із своїх праць висловили думку про співвідношення розміру держави та її переваг в умовах глобалізації: чим менша за розміром держава тим більше у неї переваг у різних сферах [125 с. 4].

Концепції, запропоновані К. Шміттом, Л. Кором, А. Алесіною та Е. Сполоаре, а також наявність низки прогалин в політико-правовій площині (мається на увазі колізія принципу територіальної цілісності та права на самовизначення народів) дають підстави вважати, що актуалізація феномену невизнаних держав була неминучою і світ очікували два сценарії розвитку: 1) шлях глобальної уніфікації або 2) глокальної дезінтеграції.

З'ясувавши першопричини, історію появи (імпульси появи) феномену невизнаних держав та їх трансформації в невизнану державу/державоподібне утворення, необхідно з'ясувати подальші процеси побудови самої держави. Адже після етапу проголошення незалежності починається наступний етап трансформаційного процесу, мається на увазі державне будівництво нової держави/державоподібного утворення [135, с.173].

Неабияке теоретичне й практичне значення тут мають дискусії щодо ролі війн та збройних конфліктів у процесах державотворення, а саме народження і становлення нових невизнаних держав. Деякі західні дослідники, зокрема, автор статті «Переваги етнічної війни: розуміння світової політики невизнаних держав Євразії» Ч. Кінг стверджував: «Війна це інструмент державного будівництва...» [180, с. 523]. Тут, дисертант, вважає за потрібне зробити невеликий, але важливий коментар. Війна дійсно може слугувати поштовхом, первинним етапом початку державотворення. Однак, в ХХІ столітті, в епоху інформаційного суспільства війна не є цивілізованим, а тим паче гуманним підходом і не повинна такою вважатися. Принагідно зазначимо, що деякі науковці застерігають про зростання кількості етнополітичних конфліктів та війн з метою створення нових держав. Так, американський дослідник М. Каплан прогнозував та уявляв світ ХХІ ст. на зразок «Великої Африки», яку роздирають численні етнічні конфлікти і війни [108, с. 70-75]. А колишній державний секретар США У. Крістофер свого часу слушно попереджав членів американського конгресу: «Якщо ми не знайдемо способу змусити різні етнічні групи жити в одній країні, то замість нинішньої сотні з лишком матимемо їх

500» [108, с. 70-75]. На думку дисертанта, міжнародне співтовариство повинно уникати застосування силових підходів задля примушування етнічних груп мирно співіснувати в межах однієї держави та повинно намагатись попереджати конфліктні ситуації правомірними та демократичними шляхами. Заради забезпечення об'єктивності дослідження, дисертантом була здійснена спроба за допомогою методу SWOT-аналіз виявити не лише негативні аспекти і загрози, а й гіпотетичні позитивні аспекти та можливості в процесі появи нової держави, як для держави-метрополії, так і для самої невизнаної держави/державоподібного утворення (Додаток В). У результаті цього аналізу було з'ясовано, що для держав-метрополій відокремлення певної території, окрім негативу та загроз, може принести кілька позитивних результатів та певні можливості. Зокрема, втрата території для «батьківської» держави може слугувати чимось на кшталт «скидання зайвого баласту» тощо.

Російський вчений М.А. Добронравін стверджує, що більшість невизнаних держав не мають шансів вийти із т.зв. «сірої зони» світової політики і трансформуватися в суверенні визнані держави. Залишається беззаперечним той факт, що кількість нових держав/державоподібних утворень (в переважній більшості невизнаних або частково визнаних) зростає. Окрім того, неврегульованість проблем стосовно їх виникнення та визнання/невизнання міжнародним співтовариством зменшує шанси на їх вихід із «сірої зони». Досить цікавими та слушними є, висловлені М.А. Добронравіним, три правила трансформації невизнаних держав в суверенну визнану державу.

Перше правило трансформації невизнаної держави/державоподібного утворення в суверенну визнану державу він сформулював, як негативне «правило відстрочки визнання», тобто якщо самопроголошена держава не отримала визнання відразу (впродовж 1-2 років), то різко зростає ймовірність відстрочки визнання. Таким чином, зберігається ризик військового придушення проблем з боку т.зв. «батьківської» держави. Зокрема, це було закріплено в полі

міжнародного права завдяки рішенням Міжнародного суду щодо проголошення суверенітету Косово [44, с. 51].

Друге правило або позитивне «правило визнання жертви» було визначено таким чином: більше шансів на міжнародне визнання у того, хто виглядає, як жертва держави-агресора [44, с. 51].

Третє правило трансформації невизнаної держави/державоподібного утворення Добронравін називає негативним «правилом невизнання злочинця». Маються на увазі відсутні або вкрай низькі шанси на міжнародне визнання у т.зв. «несправжніх» і «поганих» державоподібних утворень, які визнаються співтовариством, як реальні осередки транснаціональної злочинності та вогнища міжнародного тероризму [44, с. 53].

Спираючись на запропоновані М.А. Добронравіним правила трансформації невизнаних держав, дисертант узагальнив їх у вигляді схематичного зображення (схема 9). Як позначено на схемі, самопроголошена держава після етапу проголошення незалежності починає поступово трансформуватись у визнану суверенну державу трьома способами, після чого рано чи пізно настає етап часткового та повного її визнання міжнародною спільнотою або невизнання. Зокрема, якщо невизнана держава має вигляд жертви держави-агресора, то її шанси на швидку трансформацію у частково визнану, а згодом повністю визнану державу зростають. У випадку кількарічного невизнання жодною державою її визнання відтермінується на невизначений час. Третій спосіб трансформації характеризується відсутністю або вкрай низькими шансами на міжнародне визнання у т.зв. «несправжніх» і «поганих» державоподібних утворень.

Толерантно ставлячись до запропонованих правил, все ж дисертант вважає за потрібне наголосити на можливому розвитку й інших сценаріїв трансформації невизнаних держав у визнані суверенні держави, зокрема, тих сценаріях, які були запропоновані відомим норвезьким дослідником П. Колсто.

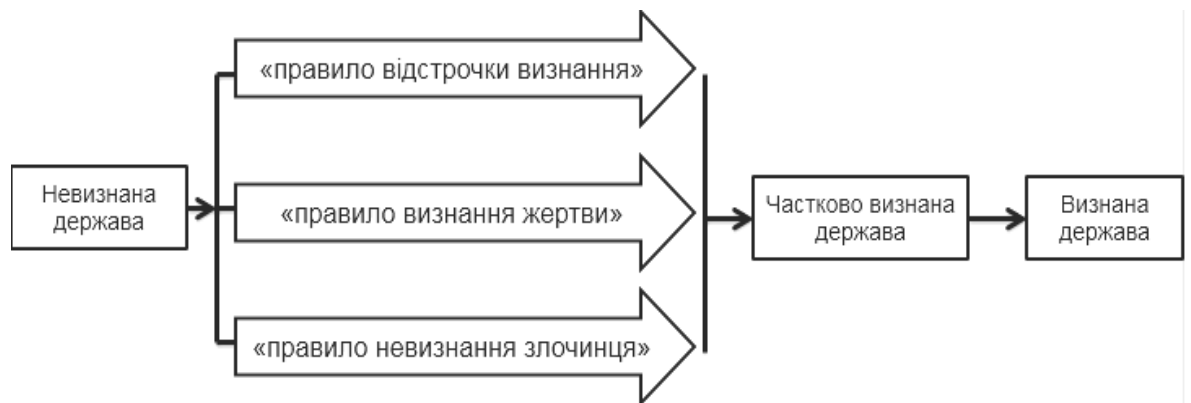

Схема 9. Три правила трансформації невизнаних держав у суверенну визнану державу (авторська схема на основі [44])

Існують різні варіанти еволюції нової держави/державоподібного утворення, включно з визнанням міжнародним співтовариством. Зокрема, П. Колсто визначає чотири можливі шляхи розвитку невизнаних держав:

1. включення до складу зовнішньої держави-покровителя;
2. поглинання метрополією;
3. повернення до складу держави-метрополії у вигляді автономії;
4. міжнародне визнання.

Найбільш вірогідний, на думку П. Колсто, третій сценарій, тобто повернення до складу держави-метрополії у вигляді окремого державного утворення. Найменш вірогідним виступає перший сценарій: включення до складу зовнішньої держави-покровителя [186, с. 738]. Щодо міжнародного визнання, то воно посідає лише третє місце за ступенем ймовірності. Дослідник обґрунтовує це тим, що міжнародне визнання автоматично не перетворить невизнані держави на функціональні, «нормальні» держави. Як слушно зазначає П. Колсто, якщо міжнародне визнання надається, як винагорода за завзятість у боротьбі за незалежність, чи, як суб'єктивна симпатія, то невизнані держави мають всі шанси стати т.зв. «*failed states*» (державами-невдахами, неспроможними державами або слабкими державами) [186]. Таким чином, невизнана держава не раз повинна буде доводити свою функціональність та здатність існувати [135, с. 173].

В процесі комплексного аналізу проблем розвитку невизнаних держав, дисертант досліджував їх не лише з точки зору зовнішньої підтримки та міжнародного визнання/невизнання, але і в форматі внутрішнього державотворення. Трансформуватися в суверенну визнану державу з усіма відповідними ознаками [144] нова держава/державоподібне утворення може, зокрема, впроваджуючи ефективні державотворчі процеси, які сприятимуть її міжнародну визнанню. Тут необхідно зазначити, що поряд з терміном «державне будівництво» вітчизняні науковці впроваджують в науковий обіг українізовані терміни, зокрема, такі: «державотворення» та «розбудова держави». Понятійно-категоріальний апарат деяких західних дослідників теж заслуговує на окрему згадку, а саме – «національне будівництво» («*nation building*»), «державне формування» («*state formation*») [126]. Проте, у 1980-1990-х роках між поняттями «державне будівництво», «державне формування» та «національне будівництво» відмінності зникли. Погоджуючись з цим, додамо тезу відомого вітчизняного вченого О.В. Картунова, одного із засновників етнополітології в Україні, який наголошує: «...і етнос, і нація можуть існувати без держави, держава може існувати без нації, але без етносу не може виникнути ні нація, ні держава...» [56, с. 155]. Інший відомий вітчизняний науковець, один із засновників політичної етнології, І.М. Варзар теж слушно зауважує, що саме народ-етнос виступає самодостатнім державотворчим суб'єктом [18].

Не можна не зважати і на те, що до ще більшого зростання інтенсивності сецесійних рухів у світі може призводити державна етнонаціональна політика, спрямована на силові придушення намагань етнічних груп та окремих територій створити свою автономію чи незалежну державу. Однак, переконливою і досить слушною є думка відомого вітчизняного дослідника І.О. Кресіної, про те, що не лише етнічна дискримінація провокує дестабілізацію етнополітичної ситуації в державах, окрім того, ще й невдоволення окремих етноспільнот своїм статусом, рівнем забезпечення прав

та інтересів, але також і економічні, політичні та соціальні протиріччя, що можуть призводити до дезінтеграції держав [69, с. 139].

Перш за все необхідно враховувати, що державне будівництво (*state building*) є однією із визначальних дослідницьких проблем сучасної світової політичної науки. Згідно твердження американського політолога і соціолога Ч. Тіллі, державне будівництво – це «процес появи спеціальних кадрів, контроль над спільною територією, лояльність і міцність політичних інститутів з централізованим та автономним становищем, які утримували б монополію на насильство по відношенню до населення даної держави» [239, с. 47].

У поняття «державне будівництво» суттєве уточнення вносить лаконічна дефініція, яку пропонують британські вчені А. Роча Менокал та В. Фрітц, а саме: «державне будівництво – це процес, завдяки якому держави покращують свою здатність до функціонування» [155, с. 13].

Одразу ж наголосимо, що переважна більшість вітчизняних та західних вчених і дослідників виокремлюють два теоретичних підходи до його дефініції, а саме «екзогенний» та «ендогенний» підходи. Перший визначає поняття «державне будівництво», як функцію, здійснювану зовнішніми суб'єктами та спрямовану на реконструкцію слабких політичних інститутів або держав, що перебувають в конфліктному чи постконфліктному статусі. Він також визначає державне будівництво, як діяльність однієї країни по відношенню до іншої, як правило, після тієї чи іншої форми втручання (наприклад, операції ООН з підтримання миру). Згідно з «екзогенним» підходом, основна увага щодо підтримки державного будівництва приділяється тим державам або ж автономіям, де спостерігаються деструктивні тенденції в розвитку політичних інститутів, економіки, навколишнього середовища, а також відбуваються процеси реінтеграції, етнічної чи релігійної роз'єднаності. Виходячи з тези, представленій в доповіді групи експертів Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), «ендогенний» підхід передбачає, що держави не можуть займатися державним будівництвом за межами своїх

власних кордонів. Зрозуміло, що тут йде мова про те, що вони лише можуть впливати, підтримувати чи перешкоджати таким процесам [207].

Неабияке теоретичне та практичне значення для аналізу політичного феномену появи та становлення невизнаних держав має також інституційний підхід. Він досить добре розроблений в політичній науці і його використання може забезпечити об'єктивне дослідження політичних процесів. На думку дисертанта, державне будівництво в широкому сенсі розуміється, як безперервний, тривалий і ендогенний процес встановлення та/або розробки легітимних та ефективних державних інститутів. Загальновідомо, що будь-яка держава, у тому числі невизнана, в період свого народження та формування потерпає від тимчасових труднощів в реалізації суверенних повноважень [26, с.349]. Відбуваються, говорячи словами вітчизняного вченого В.П. Горбатенка, відцентрові тенденції, пов'язані не лише з труднощами суспільного існування в рамках застарілих політичних систем, а й зі зростанням/піднесенням національної самосвідомості [21, с. 181].

Заохоченню етнонаціональних спільнот до побудови своєї «власної» держави сприяє національна свідомість і саме вона стає першочерговою причиною появи зростаючої кількості нових держав/державоподібних утворень. На кінець 2015 р. у світі загалом нараховувалося 195 визнаних держав, з яких 193 є членами ООН, ще 6 держав вважаються частково визнаними (Абхазія, Косово, Палестина, Південна Осетія, Тайвань та Турецька Республіка Північного Кіпру). До цього числа також необхідно віднести ще три невизнані держави – Придністровська Молдавська Республіка, Сомаліленд та Нагірний Карабах (хоча останню нещодавно визнав американський штат Каліфорнія). Таким чином, загальна кількість становить приблизно 204 держави, проте деякі політологи зазначають, що дана цифра не є точною і найближчим часом може зрости ще в кілька разів [109].

Державне будівництво невизнаної держави, в першу чергу, залежить від ефективності функціонування базових політичних інститутів. В умовах

численних загроз існуванню нової держави, створення інституційної бази визначається якістю влади нової держави та готовністю населення підтримати ідею незалежності. Особливістю державного будівництва в невизнаних державах (в порівнянні з визнаними державами), є підвищений вплив на політичні процеси в них суміжних держав і міждержавних структур, що впроваджують різного роду обмеження на політичні та економічні процеси становлення державності. Цих поглядів дотримуються і дослідники Інституту розвитку (м. Сассекс, Великобританія) Д. Леонард і М. Мур. Однак, при цьому вони слушно зазначають, що міжнародне співтовариство не має можливості повністю забезпечувати державотворчий процес в інших державах [243].

На погляд Ч. Тіллі, недоліком вже існуючих досліджень державотворчих процесів є дефіцит уваги до місця і ролі міжнародних чинників: «Більшість існуючих пояснень хибні (*fail*), оскільки ігнорують той факт, що різні типи держав ставали повноцінними державами на різних етапах європейської історії, а також тому, що різноманітність держав (*state-to-state variation*) визначають, скоріш за все, за їх індивідуальними характеристиками, ніж за відносинами між ними» [243, с. 11].

Такої ж думки В.П. Горбатенко, який зазначає, що необхідно досліджувати вплив міжнародного співтовариства на держави, а також переосмислити всю систему міжнародного права, оскільки воно може об'єктивно виступати гарантією міжнародної безпеки [20, с. 270].

Мала рацію також британський вчений А. Роча Менокал, стверджуючи, що у зв'язку з тим, що процес державного будівництва носить політичний характер, заходи щодо створення нових держав можуть посилювати міжнародну напруженість і викликати подальші конфлікти [223, с. 3]. Дійсно, як вже неодноразово наголошувалось, процеси, пов'язані з визнанням державності, досить складні й суперечливі.

Проте є підстави вважати, що підходи міжнародного співтовариства до врегулювання проблем невизнаних держав в значній мірі визначаються не

інтересами народів, які там проживають, а «подвійними політичними стандартами» провідних світових акторів. Адже загальновідомо, що США, Росія та деякі країни ЄС використовують існуючу регіональну нестабільність в своїх цілях. Вони не пропонують універсальних механізмів щодо проведення державотворення в невизнаних державах/державоподібних утвореннях. Основними рисами політики «великих держав» та більшої частини міжнародного співтовариства стають лише «заморожування» та міжнародне невизнання нових держав/державоподібних утворень.

Слід враховувати, що врегулювання етнополітичного конфлікту пов'язаного з утворенням нової невизнаної держави, зазвичай, можна охарактеризувати високим ступенем інтернаціоналізації. Загалом державне будівництво невизнаних держав, як правило, пов'язане із зусиллями з боку міжнародного співтовариства щодо імплементації миру і стабільності на (пост)конфліктних територіях. Зрозуміло, що тут йдеться про ще один термін, який в працях західних вчених досить часто використовується, а саме – «миробудівництво» (*peacebuilding*) [167]. Відповідно, досить часто державне будівництво, як правило, впроваджується для підтримки миробудівництва. В свою чергу успішне державне будівництво в новоутвореній державі підтримує консолідацію світу з низки питань. По-перше, воно підсилює механізми безпеки та, по-друге, стимулює врегулювання етнополітичних конфліктів, які пов'язані з утворенням нової держави та її міжнародним визнанням/невизнанням.

З іншого боку, як вже зазначалось, державне будівництво може сприяти подальшому загостренню конфлікту, пов'язаному з утворенням нової невизнаної держави. Якщо влада новоутвореної держави виступає учасником конфлікту, тоді зміцнення держави не буде сприяти зміцненню миру і може призвести до ще більшої ескалації конфлікту.

На слушну думку В.П. Горбатенка, це пов'язано з поширенням та утвердженням універсальної ідеології прав людини, що найчастіше ставиться

вище державних інтересів і слугує приводом до санкціонованого (з боку міжнародних структур) вторгнення в ці держави [20, с. 272]. А це, як засвідчує світовий досвід, не сприяє демократичному політичному розвитку, а лише стримує залучення інвестицій до них та негативно впливає на стан якості життя населення цих нових невизнаних державоподібних утворень.

Певний науковий інтерес і практичне значення тут мають рекомендації вченого Массачусетського технологічного інституту (США) Р. Матсузакі, який, зокрема, зазначає: «Ключем до успіху державотворчого процесу є створення ідеального набору правил та інновацій, які б заохочували політичну відкритість, ефективно пригнічували корупцію і пом'якшували б міжетнічну напруженість у постконфліктному середовищі» [196].

Доволі цікавий та конструктивний алгоритм державотворення запропонував відомий американський вчений Ф. Фукуяма у праці «Сильна держава: управління та світовий порядок в ХХІ столітті»:

1) «постконфліктна перебудова» встановлюється, коли держави виходять зі стану конфлікту, як, наприклад, Косово, де структура держави повністю зруйнована і потрібне її повне реформування;

2) «створення власних державних установ» на основі наявної стабільності;

3) «зміцнення державних інститутів» (дана стадія, на погляд Ф. Фукуями, найскладніша, тому що більшість слабких держав не може охопити такі сфери, як законодавча, податкова та освітня) [109, с. 57].

Досить логічним є і наступний алгоритм державного конструювання, запропонований російським вченим М.А. Добронравіним: проголошення незалежності – боротьба за незалежність (можливо з одночасним визнанням в якості воюючої сторони) – досягнення незалежності – отримання часткового міжнародного визнання – одержання повного міжнародного визнання. (Дисертант унаочнив цей алгоритм в рисунку 4) (рис. 4).

Погоджуючись з вищенаведеними пропозиціями, ще раз підкреслимо, що державне будівництво в невизнаних державах має досить вагоме значення,

оскільки рівень його ефективності впливає на їх міжнародне визнання/невизнання. Зокрема, німецький дослідник Д. Ісаченко у своїй праці «Побудова неформальних держав: державне будівництво на Північному Кіпрі та у Придністров'ї» теж стверджує, що державне будівництво не може бути повністю завершеним без повного визнання нових держав міжнародним співтовариством [171, с. 3].

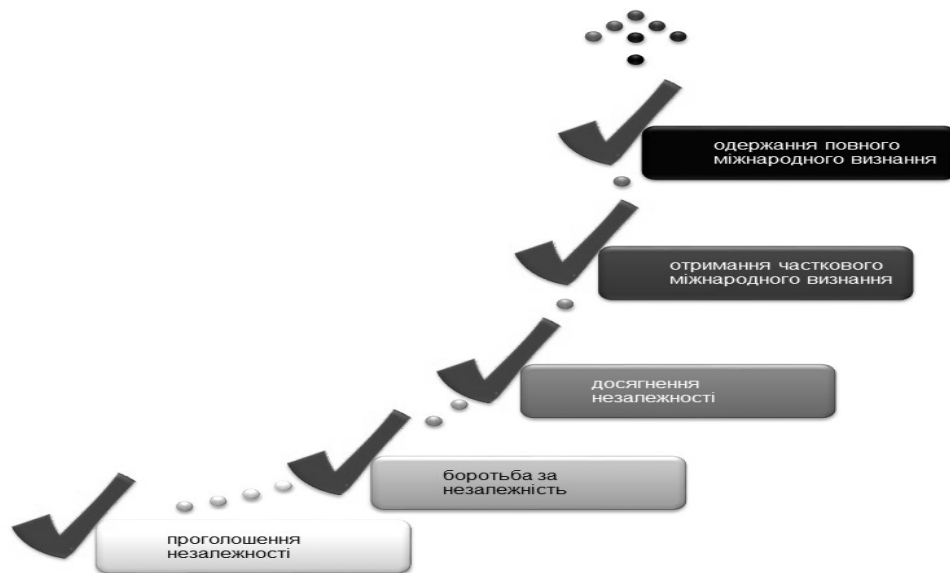

Рис. 4. Алгоритм державного будівництва нової держави (за М.Добронравіним)
(авторська розробка на основі [46])

Британський політолог Л. Броерс зауважив: «...невизнані держави регіону рідко розглядаються Заходом через призму понять перехідного періоду та демократизації, яка застосовується у відношенні до держав юридично. Замість того, щоб вбачати в цих утвореннях самостійне політичне утворення, невизнані держави сприймаються тільки в контексті їх взаємодії із зовнішніми гравцями у світових процесах» [13, с. 7]. Відтак, маємо підстави стверджувати, що питання міжнародного визнання стає своєрідним елементом маніпуляцій в геополітичних «іграх» великих держав.

Варті уваги прогнози найрадикальніших дослідників, які порушують питання про перспективи зникнення будь-яких форм державності. Так, наприклад, американські вчені Дж. і П. Міше вважають, що світовий порядок,

заснований на плюралізмі суверенітетів національних держав, є «гамівною сорочкою», що заважає подальшому розвитку людства в цілому [202, с. 192].

Аналізуючи історичні процеси утворення нових держав, можна спостерігати ситуацію, яка неодноразово постає перед міжнародним співтовариством стосовно державного будівництва та визнання/невизнання цих держав. Зокрема, проблема міжнародного визнання нових держав поставала в рамках Віденської системи (1815–1914). Проаналізуємо три найбільш значні спроби конструювання нових держав в північній Америці, а саме: боротьба за незалежність Мексики, революція в Техасі та Громадянська війна в США.

Мексика стала незалежною державою де-факто в 1821 році. Першими країнами, які визнали незалежність Мексики стали США (1822 р.) та Великобританія (1824 р.), хоча договір про визнання незалежності Мексики Іспанією (державою-метрополією) був підписаний 1821 року та міжнародне співтовариство не поспішало їх визнавати. Тобто, вже в ті часи питання визнання/невизнання поставало складною і суперечливою проблемою.

Революція в Техасі почалась в 1835 р., як боротьба проти деспоту центральної влади Мексики, до складу якої входив Техас. Після проголошення незалежності республіка Техас не була визнана Мексикою, проте отримала визнання від США (1837р.), Франції (1839 р.), Нідерландів (1840р.) та Бельгії (1841р.). Техас проіснував до 1845 р. доки не був анексований США [44, с. 167]. Подібні приклади визнання міжнародною спільнотою нових держав та невизнання державою-метрополією нерідкість і нині.

Приводом для громадянської війни в США стала сецесія південних рабовласницьких штатів наприкінці 1860-1861 року. Одинадцять бунтівних штатів створили власну державу Конфедеративні Штати Америки. Громадянська війна, яка для нової Конфедерації була війною за незалежність, а для федеральної влади США – боротьбою зі збройними бунтами, тривала чотири роки (1861-1865 рр.) і завершилась поразкою перших.

Мексика пройшла повний шлях від колоніальної залежності до незалежної держави з обмеженим міжнародно-правовим суверенітетом (спочатку в якості невизнаної, потім частково визнаної держави) до повноцінного міжнародного визнання, включно з визнанням колишньою державою-метрополією. Конфедеративні Штати Америки, навпаки, зуміли проголосити незалежність, але не домоглися її, обмежившись статусом квазідержавного територіального утворення впродовж чотирьох років свого існування.

Незалежність Республіки Техас стала результатом цілеспрямованих дій колоністів, які прибули зі Сполучених Штатів і намагалися приєднати його до складу своєї держави, незважаючи на формальну приналежність Мексиці. Незалежне існування Республіки Техас стало лише транзитним періодом між відокремленням від однієї держави і приєднанням до складу іншої держави, яка виступала в якості держави-патрона і «спонсора» техаської революції. Події в Техасі певною мірою можна розглядати в контексті територіальної експансії США, коли до складу Сполучених Штатів не лише увійшов Техас, а й були захоплені такі мексиканські території як Каліфорнія та Нова Мексика [81, с.169].

В історії існує ціла низка подібних випадків. Історичний аналіз засвідчує, що проблема визнання/невизнання існувала задовго до того часу, як стала сучасною мегатенденцією планетарного масштабу XXI століття. В одних випадках її основними причинами були певні, часом найменші, прояви дискримінації за етнічною, релігійною, мовною, культурною або якоюсь іншою ознакою. В других випадках це був нерівномірний розподіл економічних ресурсів, матеріальних благ, деяких привілеїв і т.п. У третіх випадках до появи нових невизнаних держав призвела швидка та всебічна демократизація всіх сфер суспільного життя, чим зуміла скористатися, часто з елементами спекуляцій та зловживання, еліта (антрепренери) деяких етнонаціональних меншин. Ще в деяких випадках боротьба за незалежність та створення своєї власної держави була викликана відродженням історичної пам'яті тих чи інших

меншин (народів) про те, що колись вони вже мали власну автономію чи навіть власну державу, або входили до складу якоїсь іншої держави, або зазнавали від пануючої/домінуючої етнонації жорстких репресій, переслідувань, геноциду тощо. Враховуючи сучасні умови, слід також додати загальносвітову тенденцію зростання націоналістичних поглядів, радикальних та екстремістських настроїв, а також відцентрових, дезінтеграційних тенденцій. Особливу увагу варто звернути на те, що живильним середовищем для появи нових невизнаних держав/державоподібних утворень досить часто слугувала поліетнічність, полікультурність або поліконфесійність населення країни.

Отже, при всій унікальності конкретних випадків, загальною і першочерговою причиною народження та функціонування нових невизнаних держав можна вважати державну етнонаціональну політику, якій, очевидно, бракувало належної гнучкості, виваженості, толерантності, транспарентності, креативності, демократичності, цивілізованості та інших подібних надзвичайно важливих рис. Проте, і неврегульованість даного питання в політико-правовій площині відіграє не менш важливу роль.

2.2. Політико-правова колізія як підстава для інституціонально-правового визнання/невизнання нових держав/державоподібних утворень

Будь-яка трансформація системи міжнародних відносин викликає зміни базових засад і принципів. В епоху глобалізації стає все більш очевидною прогалина між нормами міжнародного права та сучасними реаліями. Коригування загальновизнаних раніше принципів законності, їх тлумачення залежно від інтересів провідних світових акторів змушує по-різному розцінювати співвідношення таких міжнародно-правових норм, як принцип територіальної цілісності держав та право на самовизначення народів. Є підстави вважати, що залежно від тієї чи іншої регіональної ситуації та власної позиції щодо цієї ситуації провідні світові держави (Німеччина, Китай, США, РФ, Франція) готові характеризувати і тлумачити конфігурацію та дії базових

норм міжнародного права абсолютно по-різному. Міжнародне співтовариство, зазвичай, аргументує визнання новоутворених держав правом на самовизначення народів, а невизнання принципом територіальної цілісності держав наступними тезами: «дисбаланс» тих чи інших принципів сучасного міжнародного права, «конфлікт принципів», «колізія між принципом і правом», необхідність відмови від деяких з них, як «застарілих» тощо. Однак, використання подібних аргументів не виступає дієвим інструментарієм для врегулювання проблем процесу визнання/невизнання нових держав/державоподібних утворень.

Загальновідомо, що абсолютна більшість сучасних країн є поліетнічними, мультинаціональними та мультирелігійними. Звідси випливає, що існуюча на сьогодні система міжнародних відносин, не може гарантувати ні територіальної цілісності держав, ні права на самовизначення народів. Отже, виникає політико-правовий дискурс щодо необхідності вибору між принципом територіальної цілісності та правом на самовизначення народів. Доречним буде проаналізувати історичні передумови появи цих принципу та права, оскільки вони прямо чи опосередковано зумовили і впливали на появу феномену невизнаних держав.

Принцип територіальної цілісності держав був вперше затверджений в Статуті ООН 1945 року. У процесі аналізу документів щодо принципу територіальної цілісності держав автором даної дисертації було виявлено деяку невідповідність між його формулюваннями в українському, російському та англійському текстах Статуту ООН. Так, згідно із пунктом 4 статті 2 Статуту ООН (український варіант), «всі члени ООН утримуються у своїх міжнародних відносинах від загрози силою або її застосування, як проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави, так і яким-небудь іншим чином, несумісним з Цілями Об'єднаних Націй» [103]. Тобто, йдеться про «територіальну недоторканність». В англійському варіанті: «All Members shall refrain in their international relations from the threat or use of force

against the territorial integrity or political independence of any state, or in any other manner inconsistent with the Purposes of the United Nations» [141]. Проаналізувавши тексти також французькою та іспанською мовами, дисертант дійшов висновку, що в них було здійснено не зовсім точний переклад і використання словосполучення «принцип територіальної недоторканності кордонів» або «принцип непорушності кордонів» можуть призводити до підміни понять.

Під принципом територіальної недоторканності мається на увазі забезпечення від зазіхань ззовні. Що ж стосується поняття «територіальної цілісності», то, зокрема, російський дослідник Р.М. Кочкаров стверджує, що в рамках принципу до його розуміння необхідно підходити і з міждержавної, і внутрішньодержавної позицій, доктрин, що склалися на міжнародному та внутрішньодержавному рівнях [67, с. 13]. Відповідно, тут йдеться про «територіальну цілісність» («territorial integrity»). Отже, застосування термінів «принцип територіальної недоторканності кордонів» або «принцип непорушності кордонів» певною мірою не зовсім коректне. Принцип територіальної цілісності держав знайшов своє відображення і в Декларації про принципи міжнародного права 1970 р. [39]. Проте, більш детально даний принцип сформульований в Заключному акті ОБСЄ 1975 р. У цьому документі зазначено, що «держави-учасники будуть поважати територіальну цілісність кожної з держав-учасниць; відповідно до цього вони будуть утримуватися від будь-яких дій, несумісних з цілями і принципами Статуту Організації Об'єднаних Націй, проти територіальної цілісності, політичної незалежності або єдності будь-якої держави-учасниці і, зокрема, від будь-яких таких дій, що представляють собою застосування сили або загрозу силою» [49].

Щодо ідеї самовизначення, то вона з'явилась дещо раніше ніж принцип територіальної цілісності держав і була закріплена ще в Декларації незалежності США. А термін «самовизначення націй» вперше був проголошений в 1878 році на Берлінському конгресі. Таким чином, уявлення

про дане право народилося в XVI–XIX ст. в період національно-визвольних рухів у Європі та американських колоніях.

У своїй праці «Автономія, суверенітет і самовизначення» американський правознавець Герст Ганум зазначає, що погляди на концепцію «право націй на самовизначення» змінювалися кардинально, щонайменше, тричі за останнє століття [166, с. 28].

Перший період розпочався наприкінці XIX століття і закінчився приблизно в 1945 році. Саме в цей час значного впливу в світі набули різноманітні націоналістичні рухи. Г. Ганум стверджує, що в цю епоху принцип національного самовизначення перебував на периферії великої політики, ціллю якої була боротьба за мир [166, с. 29].

Згодом, ідея самовизначення була проголошена, як можлива норма післявоєнного устрою, висунута країнами Антанти та США ще наприкінці Першої світової війни. Як відомо, тоді і в ході наступних мирних переговорів президент США декларував це право на Версальській мирній конференції, темою якої було узагальнення підсумків Першої Світової війни. Відомо, що Версальська конференція призвела до того, що припинили своє існування чотири імперії – Австро-Угорська, Османська, Німецька і Російська. Зокрема, В. Вільсон висував ідею внутрішнього самовизначення, тобто право народу здійснювати політичний, економічний, соціальний та культурний розвиток в рамках існуючої держави. У «14 пунктах Вільсона» зазначалось, що основним суб'єктом влади виступає народ, який має право на самовизначення [253].

На погляд В. Вільсона проти майбутніх воєн універсальним рецептом було саме право на самовизначення народів. Проте, він не стверджував, що відокремлюватися повинні всі народи – В. Вільсон лише закликав до більшої автономії меншин та кращої якості державного управління, вважаючи формування нової держави можливим лише в крайньому випадку [253].

Другий період розпочався після утворення ООН – в 1945 році. Це відіграло важливу роль у розвитку концепції. Генеральна Асамблея ООН у 1960 році

прийняла Декларацію про надання незалежності колоніальним народам [38]. В Декларації були викладені критерії самовизначення, а саме де-факто державам заборонялося володіння віддаленими територіями, на яких жили особи неспорідненої національності, мови і культури. Фактично, право на самовизначення народів стало синонімом іншого поняття – «деколонізації». Тобто, не всі народи отримали право на незалежність, а лише колонії, які отримали право бути незалежними від метрополій, тобто бути державами.

Таким чином, могли користуватися правом на самовизначення не народи, а території. У результаті карликові держави наприклад, Монако, Бельгія та інші є постійними членами ООН, а 30-мільйонний курдський народ, який не має своєї держави – ні.

Слід додати, що за всю світову історію лише одна колоніальна держава намагалася якимось чином врахувати місцеві етнічні та історичні особливості: Великобританія розділила Індію на індуську (Індія) та мусульманську (Пакистан) частини. Хоча, як відомо, цей проект теж виявився неуспішним. Новоутворені держави відразу стали ворогами. Це в свою чергу призвело до воєн, етнічних чисток, відокремлення від Пакистану Бенгалії (вона перетворилася на незалежну державу Бангладеш) і конфлікту в Кашмірі. Отже, в котре підтвердилась коректність характеристики політики всіх імперій в їх поліетнічних колоніальних володіннях як політики «divide et impera» (розділяй та володарюй).

Як вже зазначалось, в 1945 р. ідея самовизначення була проголошена в Статуті ООН, але тут вона не стала «правом», а тільки «принципом» [211, с. 21]. Проте, в різних міжнародно-правових документах, зазвичай, зустрічаються дві основні версії терміну стосовно ідеї самовизначення, а саме: 1) право або 2) принцип. Доречним буде пояснити, що принцип самовизначення в 1955 році на Х сесії ГА ООН було вирішено включити до Пакту про права людини. Таким чином, з 1955 року з'явилося «право на самовизначення народів», яке вважається на порядок вищим за «принцип» [31, с. 376].

Отже, на думку дисертанта, стосовно питання народження нових невизнаних держав, більш коректним буде використання саме терміну «право на самовизначення». У наукових колах існують думки про те, що дане право отримало визнання в процесі розпаду колоніальної системи, що, власне, і відбулося в Декларації про надання незалежності колоніальним країнам і народам, прийнятої XV Генеральною Асамблеєю ООН від 14 грудня 1960 року, у наступних міжнародних пактах і деклараціях ООН [38].

Третій період розпочався наприкінці 1970-х років і триває досі. За цей час було здійснено численні спроби довести, що право на свою державу мають всі народи [166, с.37]. Таким чином, погляди міжнародного співтовариства щодо права на самовизначення необхідно було терміново наближати до реалій, які суттєво змінилися [91].

У зв'язку з тим, що ООН визначала право на самовизначення народів вибірково, в Раді Безпеки було досягнуто консенсусу. Згідно з цим консенсусом право на створення держави могли отримати тільки ті народи, які боролися за незалежність від колонізаторів – але не меншини в межах нових держав. Це призвело до початку численних війн в Африці та Азії (конфлікт в Суданському Дарфурі, де воюють переважно арабська Північ та темношкірий Південь, фактично був «сформований» конфлікт в 1960-і роки) [166, с. 31].

Слід також наголосити, що ні в Статуті ООН, ні в Заключному акті Організації з Безпеки та Співробітництва в Європі (ОБСЄ) [49] від 1 серпня 1975 року, ні в інших документах, не розкривається поняття «народу», за яким це право закріплюється. Окрім того, як зазначав британський дослідник П. Тхорнберрі, який критично ставився до права на самовизначення: «воно на перший погляд здається розумним, тому що вирішують народи. Проте, насправді, це безглуздо, тому що народ не може сам вирішувати, поки хтось не вирішить, хто є цей народ» [237, с. 28]. Мається на увазі, що відсутність уніфікованого поняття «народ» може призводити до неоднозначних тлумачень принципу. Секретаріат ООН коментує це наступним чином, «народами»

вважають групу людей, яка може утворювати (чи не утворювати) державу чи націю» [237, с. 15]. Дане визначення, на думку дисертанта, досить вірно та логічне. Справедливим буде також наголосити, що в Статуті ООН право на самовизначення народів закріплено за народами, а не за націями: «To develop friendly relations among nations based on respect for the principle of equal rights and self-determination of peoples...» [141].

Досліджуючи міжнародно-правові документи ООН, автор даного дисертаційного дослідження також зробив висновок, що в них чітко вказується на рівність народів та держав, незалежно від розмірів території, кількості населення, рівня розвитку (Статут ООН ст. 2. п.1.) [103]. Наприклад, рівноправно із Китаєм (площа – 9,6 млн. км. кв., кількість населення – 1200 млн. чол.) існують міні-держави такі, як Мальта (площа – 316 км. кв., кількість населення – 452 тис. чол.) і вони користуються рівними правами. Поряд з цим існують такі невизнані або частково визнані держави/державоподібні утворення, зокрема, Абхазія, Південна Осетія, Придністров'я тощо. Не дивлячись на приблизно однакову площу держав чи їх чисельність, їм це не надає право не тільки на отримання, але навіть на відновлення свого суверенітету чи автономії. Таким чином, спостерігається дещо суперечливий підхід до визначення, т.зв. «рівності» між державами. Виникає дилема: чому нібито рівні, згідно Статуту ООН, держави не можуть бути рівними за принципом територіальної цілісності або правом на самовизначення народів?

Однією із найактуальніших праць у міжнародному праві щодо процесів самовизначення можна назвати монографію К. Волтера та А. Унгерн-Стенберга «Самовизначення та сецесія в міжнародному праві». У ній розглядаються чотири конфлікти пострадянського простору, а саме: Абхазія, Нагірний Карабах, Південна Осетія та ПМР. А також проводиться порівняльний аналіз цих державоподібних утворень з Еритреєю, Західною Сахараю та Косово [250].

Американський вчений Г. Ганум стверджує, що право на самовизначення народів нині застосовується «скоріше емоційно», ніж свідомо і саме тому в XXI

столітті проблема самовизначення може стати однією з основних проблем міжнародного права [166, с. 22]. Підтвердженням цього є сучасні події в демократичних європейських державах, коли з'являються нові невизнані держави/державоподібні утворення.

На думку дисертанта, право на самовизначення народів потрібно застосовувати в чіткій відповідності з вимогами інших принципів міжнародного права, такими, як: добросовісне виконання обов'язків всіма суб'єктами міжнародних відносин, суверенна рівність держав, невтручання у внутрішні справи, невикористання сили чи загроза силою, мирне врегулювання суперечок, територіальна цілісність держав, повага до прав людини і основних свобод, співробітництво між державами згідно міжнародного права.

Цілком вірним є твердження професора Університету Лінкольна Д. Френча, про те, що концепція державності та самовизначення народів ґрунтується на нормативній структурі міжнародного законодавства. Більше того, у одній із своїх праць, а саме у частині першій «Державність та визнання», він стверджує, що процес самовизначення народів в контексті деколонізації вже давно закінчився і нині набув нових рис [154, с. 22].

У своїй статті «Реалізація права на самовизначення як причина регіональних конфліктів» російський дослідник Ф.А. Плєва досить слушно наголошує, що реалізація права на самовизначення народів не повинна ні за яких умов призводити до відокремлення від держави, якщо вона дотримується принципу рівноправ'я і права на самовизначення народів і, як наслідок, влада, надає рівність рас, віросповідання та кольору шкіри для всього народу, який проживає на території держави [94, с. 233].

У статті 1 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права та Міжнародному пакті про громадянські і політичні права від 19 грудня 1966 року зазначено: «Всі народи мають право на самовизначення. У силу цього права вони вільно встановлюють свій політичний статус ... Всі (народи) беруть

участь у цьому Пакті, ... повинні відповідно до положень Статуту ООН заохочувати здійснення права на самовизначення і поважати це право» [82].

Досить влучну тезу стосовно права на самовизначення народів висловив російський дослідник В.Т. Литвиненко. Він встановив, що враховуючи сукупність умов процесу національного самовизначення, у правовій державі саме право є основним фактором його здійснення, як найбільш ефективний регулятор суспільних відносин. Змістовна сторона права на самовизначення народів є результатом концептуалізації оцінок, цінностей, значень феномена національних відносин, культивованих суспільною свідомістю, в якості ідеї національного самовизначення [71, с. 85].

Досліджуючи політико-правову колізію підстав для інституціонально-правового визнання/невизнання нових держав, найбільший науковий інтерес становлять дещо дискусійні, але надзвичайно конструктивні підходи деяких вчених щодо аналізу міжнародного визнання/невизнання нових держав в контексті наявності/відсутності колізії між принципом і правом. Одна група західних та вітчизняних вчених підтверджує наявність колізії між правом на самовизначення народів та принципом територіальної цілісності держав, які можуть слугувати причиною до визнання/невизнання нових держав/державоподібних утворень. Друга група вчених засвідчує, що суперечностей між даними правом та принципом немає. Так, наприклад, досить оригінальним є твердження російського дослідника С.В. Чешко, який зазначає, що «по-перше, не існує доказів того, що право на самовизначення народів можна віднести до числа базових прав людини; по-друге, відсутні чіткі та однозначні міжнародно-правові норми, які б розтлумачували та реалізовували таке право; по-третє, немає чітких критеріїв, які б визначали суб'єктів, які мають право на етнополітичне самовизначення; по-четверте, немає безперечних, з точки зору демократичних принципів, процедур здійснення цього права, яке б дало можливість забезпечити саме самовизначення етнічних груп, як цілісних утворень; по-п'яте, немає способів спільних етнічних

самовизначень з іншими правовими нормами, покликаними забезпечити підтримку політичної світової безпеки та інтереси інших етносів. Замість того, щоб починати все нові й марні спроби реалізувати право на самовизначення народів на практиці, є, ймовірно, сенс задуматися, чи не є сам цей принцип помилковим» [41, с. 24]. Схожої думки дотримуються й британські дослідники Д. Муркенс та П. Джонс, які вважають, що даний принцип не дає права на відокремлення [204, с. 10]. Погоджуючись із деякими вищезазначеними положеннями, можна все ж визнавати їх дещо дискусійними і такими, які не врегульовують питання визнання/невизнання нових держав.

Дещо інших поглядів дотримується британський вчений Дж. Крауфорд, який вважає, що згідно права на самовизначення народів група людей має право на відокремлення від «батьківської» держави (держави-метрополії) [145, с. 87]. Проте, слід нагадати, що міжнародне публічне право не визнає новоутворені держави/державоподібні утворення. Доцільним буде підкреслити, що сам процес та критерії визнання нової держави ніде не зазначаються. Тому деякі науковці та експерти з міжнародного права наголошують, що саме на протипадає права на самовизначення народів був створений принцип територіальної цілісності держав, який не дає можливості визнавати новостворену державу. На слушну думку російського дослідника Ф.А. Плієвої, антагонізм принципу територіальної цілісності держави та права на самовизначення народів не зовсім коректний, оскільки, хоча вони і дотичні, юридично не протиставлені. Якщо б ці принципи взаємно виключали один одного, то нормативні акти не свідчили б про їх поєднання і взаємне доповнення, а дійсно встановили б між ними ієрархічне підкорення. Право на самовизначення народів унеможливило захоплення та утримання чужих територій всупереч волі їх населення. Території, що приєднані чи утримуються всупереч волі їх населення, тобто перебувають під іноземним пануванням чи окупацією, не можуть розглядатись, як складові частини території держав, які перешкоджають вільному самовизначенню народів, які їх населяють [94].

Досліджуючи політико-правову колізію підстав для інституціонально-правового визнання/невизнання нових держав, проаналізуємо поняття «міжнародного визнання/невизнання». Американський вчений Т.Д. Грант розкриває поняття визнання, як інститут міжнародного права, норми якого пов'язані з правовою діяльністю держав у міжнародних відносинах [161, с. 47]. Йдеться, насамперед, про відносини між державою, яка визнає/невизнає новоутворену державу/державоподібне утворення та цією державою/державоподібним утворенням. Згідно з теорією міжнародного права, визнання є одностороннім юридичним актом і воно повинно відповідати певним нормам міжнародного права. Дослідивши міжнародно-правову базу, можна стверджувати, що нині відсутні чітко визначені критерії, які б установлювали, коли саме, за яких умов нова держава може бути визнана або невизнана міжнародним співтовариством. За слушним твердженням вітчизняного дослідника В.В. Дівак складність питання міжнародного визнання може бути пов'язана із політичною складовою даного процесу, а саме геополітичною зацікавленістю певних світових держав [41, С.582].

Варто звернути увагу на одну з класифікацій визнання, запропоновану Д. Гелденх'юсом. Він виділяє такі види: «титульне визнання» («*titular recognition*»), «часткове визнання» («*partial recognition*»), яке в свою чергу поділяється на «незначне» («*paltry*») та «покровительське визнання» («*patron recognition*»), а також «нульове визнання» («*zero recognition*») [157, с. 21]. Спираючись на цю класифікацію, дисертантом запропоновано схематичне зображення видів міжнародного визнання (схема 10).

1. «Титульне визнання» («*title recognition*», від англ. *title* – назва) відноситься до формального виду визнання, коли державність визнається, як щось номінальне, тобто таке, що існує лише на папері (наприклад, Палестина та Західна Сахара).

Схема 10. Види міжнародного визнання (авторська схема на основі [157]).

2. «Часткове визнання» («*partial recognition*», від англ. *part* – частина) означає, що держава отримує визнання від частини існуючих у світі держав, але вона не є членом ООН. Прикладами тут можуть слугувати Косово і Тайвань.

- «Незначне визнання» («*paltry recognition*», від англ. *paltry* – незначний) – це, коли держава визнається тільки якоюсь однією державою, але не державою-покровителем.
- «Покровительське визнання» («*patron recognition*», від англ. *patron* – покровитель) означає, що держава офіційно визнається лише однією державою – своїм покровителем.

3. «Нульове визнання» («*zero recognition*», від англ. *zero* – нуль), коли держава не визнається жодною іншою державою. Нині такі випадки не зафіксовані.

Аналіз, проведений Д. Гелденх'юсом, підводить до цілком слушного висновку про те, що визнання тієї чи іншої новоствореної держави є актом, що базується насамперед на політичному розрахунку. І аж ніяк він не може базуватися на правових засадах чи моральних міркуваннях [157, с. 21]. Через різноманіття критеріїв, а також аргументів «*pro and contra*», існуюча універсальна процедура визнання стає практично нездійсненною.

Слід нагадати, що необхідні умови для визнання міжнародного суб'єкта, як держави (територія, населення, ефективний уряд і здатність вступати у

відносини з іншими державами) містяться в Конвенції про права та обов'язки держав, прийнятої в Монтевідео (Уругвай) 1933 р. [247, с. 23]. Окрім того, навіть виконання умов Конвенції Монтевідео не є гарантією визнання, яке може бути ускладнене факторами етичного та політичного характеру. Проте, британський дослідник Р. Мюлерсон у одній із своїх праць стверджує, що нові держави, які повністю відповідають вимогам Конвенції Монтевідео рано чи пізно стають визнаними [203, с.137].

Зауважимо, що згідно з Д. Гелденх'юсом повністю «невизнаних» держав у світовій політиці практично не існує: кожне з подібних утворень, що проіснували впродовж хоча б декількох років, має «покровителя» з числа визнаних держав або визнається такими ж невизнаними державами/державоподібними утвореннями [157, с. 21]. Зазвичай, «покровитель» надає міжнародно-правове визнання невизнаній державі, хоча в неї виникають складнощі з визнанням переважною більшістю інших членів міжнародного співтовариства.

Справедливим буде зауважити, що під час аналізу колізії між принципом територіальної цілісності держав та правом на самовизначення народів, а також аналізу визнання/невизнання нових держав/державоподібних утворень, слід враховувати ще одну не менш вагомий рису сучасної міжнародної системи. Є підстави вважати, що саме зацікавленість «великих держав» у народженні та континуумному існуванні нових невизнаних держав/державоподібних утворень відіграє не менш важливу роль. Взаємодія між суверенними та невизнаними державами передбачає звернення до третіх держав, зокрема потужних впливових держав-союзниць чи держав-покровителів. Підтримка третьої сторони, яка може мати різні назви, зокрема такі, як: (*«kin-state»* («державо-родич»)) [179], (*«patron state»* («державо покровитель»)), (*«eternal patron/sponsor»* («незмінний покровитель/спонсор»)), (*«tutor state»* («керуюча держава»)), відкриває для невизнаної держави два шляхи: або боротьбу за суверенітет і отримання міжнародного визнання, або ірредентизм – прагнення приєднатися

до держави-покровителя. Цікаво, що саме звідси і походить назва деяких невизнаних держав першої половини XX століття «*puppet states*» [215] – «маріонетки».

На особливу роль держави-покровителя, (держави-патрона або антрепренера) в народженні нових держав/державоподібних утворень та існуванні невизнаних держав також звертає увагу західний дослідник Н. Попеску [214]. Проте, таку позицію поділяють не всі вчені. Це є цілком зрозумілим і логічним наслідком високої складності та суперечливості теми дослідження. Британська вчена Н. Касперсен, зокрема, констатує, що «образ маріонеток перебільшений; зовнішні покровителі часто відіграють вирішальну роль у створенні й тривалому існуванні таких утворень, але стосунки не є односторонніми і схильні до значних коливань, а і часом конфліктів...» [134]. Тут варто враховувати, що невизнана держава, навіть отримавши членство в деяких міжнародних організаціях, не може автоматично розраховувати на визнання з боку всього міжнародного співтовариства.

За слушним твердженням британського вченого Дж. Крауфорда, право на самовизначення народів є загальновідомим та означає, що група людей має право на відокремлення від «батьківської» держави (держави-метрополії) до якої вона приєднана [145, с. 87].

Один із провідних міжнародних юридичних теоретиків М. Коскенніємі у своїй досить вагомій праці також зазначає, що «самовизначення народів», так чи інакше, передбачає відокремлення певної території від «батьківської» держави у зв'язку з чим виникає ціла низка дискусійних питань. Зазвичай, у деяких ситуаціях, наголошує М. Коскенніємі, повністю неприйнятним вважається «пряме створення держави» («*clearly established States*»), посиляючись лише на право на самовизначення [187, с. 247] в той час, як в інших ситуаціях цього обґрунтування цілком достатньо.

Тим не менш, зазначимо, що згідно Заключного акту Наради з безпеки і співробітництва в Європі (НБСЄ, Гельсінкі, 1975 р.), усі зафіксовані в ньому

принципи (у тому числі згадані раніше принцип територіальної цілісності держав та право на самовизначення народів) повинні «однаково і неухильно реалізовуватися з урахуванням інших принципів, зазначених в цьому акті» [49]. Тобто, мається на увазі той факт, що всі принципи викладені в Заключному акті мають однакову вагу і силу, проте реалізація одного принципу не повинна суперечити реалізації іншого.

На сьогоднішній день в двох найбільш важливих юридичних документах (Міжнародний пакт про громадянські і політичні права та Декларація про принципи міжнародного права, що стосується дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН), які інтерпретують право на самовизначення народів, відсутній деталізований опис правових механізмів його реалізації [78]. В останньому документі наприклад, лише зазначається, що «створення суверенної і незалежної держави, вільне приєднання до незалежної держави чи об'єднання з нею, або встановлення будь-якого іншого політичного статусу, вільно визначеного народом, є способами здійснення цим народом права на самовизначення» [39]. Окрім того, наприкінці Декларації зазначено, що кожна держава повинна утримуватися від будь-яких дій, спрямованих на часткове чи повне порушення національної єдності і територіальної цілісності будь-якої іншої держави чи країни» [39].

У Декларації про принципи міжнародного права (від 24 жовтня 1970 року) зазначається: «В силу принципу рівноправності і самовизначення народів, закріпленого в Статуті ООН, всі народи мають право вільно визначати без втручання ззовні свій політичний статус і здійснювати свій економічний, соціальний і культурний розвиток, і кожна держава зобов'язана поважати це право відповідно до положень Статуту» [39]. У цій же Декларації вказується, що способами здійснення права на самовизначення народів можуть бути «Створення суверенної і незалежної держави, вільне приєднання до незалежної держави або об'єднання з ним, або встановлення іншого політичного статусу,

вільно обраного народом, є формами здійснення цим народом права на самовизначення» [39].

На думку дисертанта, варто здійснити порівняльний політико-правовий аналіз декларацій та актів проголошення незалежності таких невизнаних та частково визнаних держав, як: Абхазія, Косово, Південна Осетія та Придністров'я, з метою виявлення найчастіше використовуваних ними аргументів та приводів для проголошення незалежності. Маються на увазі спроби з'ясувати як часто нові держави/державоподібні утворення апелювали до права на самовизначення?

У результаті проведеного дисертантом саме такого аналізу було встановлено, що дане право, як привід для проголошення незалежності, зустрічається в трьох документах з чотирьох. Зокрема, в Акті про незалежність Південної Осетії йде мова про те, що «виходячи з права на самовизначення, передбачене Статутом ООН та іншими міжнародно-правовими документами...проголошуємо незалежність Південної Осетії...» [3].

В Декларації про незалежність Придністров'я зазначається, що «Верховна Рада Придністровської Молдавської Республіки висловлюючи волю багатонаціонального населення Придністров'я, висловлену неодноразово в ході референдумів, сходів громадян та виборів народних депутатів Придністровської Молдавської Республіки; ... поважаючи і визнаючи незалежність, суверенність і самовизначення всіх народів» [37].

В Акті про державну незалежність Республіки Абхазія стверджується, що «... ми звертаємося до ООН, ОБСЄ, до всіх держав світу із закликом визнати незалежну державу, створену народом Абхазії на основі права націй на вільне самовизначення» [1]. Проте, подібного роду обґрунтування проголошення незалежності в Декларації про незалежність Республіки Косово не зазначається (мається на увазі відсутність посилання на право народів на самовизначення). У випадку з Косово це можна пояснити покровительством і суттєвою підтримкою державою-патроном США, яка посприяла косоварам і їх новостворену державу

(Косово) у формуванні образу народу-жертви та держави-жертви. При цьому, підставою для проголошення незалежності і визнання Косово слугувала заява США, деяких країн НАТО та підконтрольних їм ЗМІ про порушення прав людини та етноцид косовських албанців з боку сербів. Показово, що про зворотній етноцид, тобто з боку косоварів по відношенню до сербів, в тих же самих ЗМІ майже не згадувалося.

Після офіційного часткового визнання незалежності Косово намітилась така тенденція: ті держави, які змагаються за статус незалежних все частіше посиляються не на право на самовизначення народів, а на прецедент визнання Косово. Конкретним прикладом тут можуть слугувати самопроголошені державоподібні утворення, які нещодавно виникли на теренах України, зокрема т.зв. «ДНР» та «ЛНР».

Трагічний розвиток подій на Півдні та Сході України впродовж останніх років змусив дисертанта провести аналіз і т.зв. «Декларацій про незалежність» Криму, «ДНР» та «ЛНР». В «Акті проголошення державної самостійності» «Донецької Народної Республіки», зокрема зазначається, що його прийняття було вимушеним кроком і сформульовано воно таким чином: «висловлюючи величезну тривогу і стурбованість зростанням напруженості і нездоланих протиріч між різними частинами України, ґрунтуючись на волевиявленні народу Донецької області, підтверджуючи пріоритет загальнолюдських цінностей, прихильність загальновизнаним принципам і нормам міжнародного права...» [2]. При цьому під нормами та принципами тут малося на увазі право народів на самовизначення. Подібне формулювання прописано і в «Акті проголошення державної самостійності» «Луганської Народної Республіки».

Проте, якщо в двох попередніх випадках наголос робився саме на праві на самовизначення, то в «Декларації про незалежність Автономної Республіки Крим та м. Севастополя» більший акцент було зроблено вже на прецеденті Косово. Зокрема стверджувалося «...виходячи з положень Статуту Організації Об'єднаних Націй і цілого ряду інших міжнародних документів, що

закріплюють право народів на самовизначення, а також беручи до уваги підтвердження міжнародним судом ООН щодо Косово від 22 липня 2010 того факту, що одностороннє проголошення незалежності частиною держави не порушує будь-які норми міжнародного права, приймаємо спільно рішення...» [38].

Показово, що у всіх трьох випадках (і особливо в останньому зазначеному) у деклараціях самостійність обґрунтовується не лише правом народів на самовизначення, а й прецедентом, який було створено в процесі визнання незалежності Косово. Можна очікувати, що тенденція посилення на права народів на самовизначення і особливо на прецедент часткового визнання Косово в майбутньому лише посилюватиметься.

Доцільним буде зазначити, що 4 жовтня 2011 р. на засіданні Парламентської Асамблеї Ради Європи (ПАРЄ) в Страсбурзі була прийнята резолюція № 1832, згідно з якою «право етнічних меншин на самовизначення ... не передбачає автоматичного права на відділення [і] в першу чергу має бути реалізовано методом захисту прав меншин, як це визначено у Рамковій конвенції Ради Європи про захист національних меншин та в резолюції Асамблеї № 1334 (2003) про позитивний досвід автономних регіонів як стимулу для вирішення конфліктів у Європі» [84]. У такий спосіб міжнародне співтовариство намагається врегулювати давні суперечності між зазначеними принципами. Проте, 2014 рік продемонстрував певну недовіру і неефективність подібних юридичних документів, оскільки Європу «накрила» нова хвиля референдумів щодо самовизначення. Варто звернути увагу на те, що це відбувається практично кожного разу, коли нові міжнаціональні та міждержавні конфлікти висвітлюють нові протиріччя та аспекти процесу самовизначення народів [104, с. 54].

Окрім того, існує ціла низка інших питань стосовно колізії між принципом територіальної цілісності держав та правом на самовизначення народів. Зокрема, виникла дискусія з приводу того чи можна вважати економічні,

культурні та інші зв'язки розцінювати як офіційне визнання. На погляд дисертанта, дозвіл на встановлення представництва невизнаної держави, на початок з нею торгівельних, культурних та будь-яких інших зв'язків, свідчить про її автоматичне визнання. Адже, якщо держава оголосила, що не визнає іншу новостворену державу, то відповідно вона з нею і не співпрацюватиме. Таким чином, може бути припинена політика «подвійних стандартів», тобто ситуація, коли з невизнаними державами співпрацюють або допомагають, т.зв. «держави-патрони» (*«patron-states»*), офіційно не визнаючи їх. Одним з таких конкретних прикладів тут може слугувати покровительство але не визнання Росією Придністров'я.

Проте, дисертант схильний вважати, що держава існує не тому, що хтось визнає її існування, а тому, що вона здатна впродовж тривалого періоду ефективно здійснювати на своїй території державні функції без допомоги держав-покровителів. Тут, зокрема, варто уваги висновок, зроблений відомим російським правознавцем Н.М. Коркуновим: «держава існує, оскільки вона діє, панує, править» [65, с. 30]. Існування тієї чи іншої держави – це об'єктивний факт, який не залежить від її суб'єктивного визнання. Дійсно, третя стаття Конвенції «Про права і обов'язки держав» зазначає: «політичне існування держави не залежить від її визнання іншими державами» [144].

На думку дисертанта, досить оригінальною і влучною є теза, виголошена ще в далекому 1861 році, секретарем США Вільямом Севардом: «Визнання незалежності нової держави та можливість її включення до сім'ї націй є найвищим можливим проявом влади суверена, оскільки впливає на благоустрій щонайменше двох націй та зазвичай на мир у всьому світі» [152, с.1].

Досить часто незрозумілим залишається також питання про прийняття держави до складу ООН (чи будь-якої іншої міжнародної організації), як акту її визнання всіма іншими державами-членами ООН. Необхідно наголосити, що у статутах і базових документах ООН й інших міжнародних організацій немає положень, які б пов'язували факт визнання та членство або неможливість

вступу до них невизнаних держав. Окрім того, залишається також нез'ясованим факт, чи можна розцінювати наявність дипломатичних представництв новостворених держав на території інших держав, як міжнародне визнання? Сама Організація Об'єднаних Націй не дає чіткої відповіді на запитання чи виступає членство в організації ознакою визнання держави: «Визнання нової держави чи уряду – це акт, який можуть здійснювати чи відмовитись здійснити лише держави чи уряди. Зазвичай, це є свідченням готовності встановити дипломатичні відносини. Організація Об'єднаних Націй – це не держава і не уряд, а тому вона не володіє жодними повноваженнями визнавати ту чи іншу державу/державоподібне утворення» [102].

Слід вказати на ще один дуже показний факт. Ключовим обґрунтуванням неможливості визнання придністровської державності в доповіді глави Місії ОБСЄ в Молдові № 13 від 12 листопада 1993 року була зазначена теза про те, що нова держава буде недієздатною або неспроможною державою (*failed state*). А це в підсумку може спричинити серйозну загрозу політичної дестабілізації і прискореного економічного занепаду [146]. Проте, з моменту появи цієї доповіді минуло більше двадцяти років і, очевидно, що ми є свідками абсолютно протилежної тенденції. За деякими економічними показниками Придністров'я є більш успішним економічно ніж держава-метрополія, тобто Молдова. Подібна ситуація склалася і стосовно Китайської Республіки (Тайвань) та Китайської Народної Республіки (КНР). Хоча, два наведені приклади (ПМР і Тайвань) мають одну суттєву різницю, а саме: у випадку з ПМР її економічна перевага в деяких галузях пов'язана з підтримкою цієї невизнаної держави її державою-патроном (РФ); у той час, як Китайська Республіка досягла економічного успіху за рахунок розвитку інноваційних технологій та епізодичної підтримки США.

Справедливим також буде додати, що з приводу дієздатності нової держави у Декларації про надання незалежності колоніальним країнам та народам від 4 грудня 1960 року зазначається, «недостатня політична,

економічна та соціальна підготовленість чи недостатня підготовленість у сфері освіти ніколи не мають використовуватися, як привід для призупинення процесу у досягненні незалежності» [38].

Про те, що нові держави/державоподібні утворення не мають шансів на визнання наголошує російський вчений М. Добронравін. По-перше, він стверджує, що існує критерій т. зв. «поганої» невизнаної держави, яка постає в образі осередку терористичних угруповань та т.зв. «хорошої» невизнаної держави, яка виглядає в очах міжнародного співтовариства, як держава-жертва [44, с. 5]. Приклад Косово в цьому відношенні досить показовий. За рідкісним винятком, світове співтовариство сприйняло його, як жертву, тобто постраждалу сторону. По-друге, невизнаною державою бажано бути не дуже довго. Якщо держава долає цей стан швидко, то вона, як правило, входить до числа суверенних держав досить легко. Але якщо процес затягнувся, то згодом все залежить від зовсім випадкових обставин. У тому числі, від зовнішніх партнерів або т.зв. «спонсорів», зацікавлених у тому, щоб нове утворення стало суверенною державою. Якщо ж ніхто особливо не турбується про це, як, наприклад, трапилося з деякими невизнаними державами на території Сомалі, то їх визнання світовим співтовариством стає майже неможливим.

Також слід згадати фактор, який гальмує чи навіть призупиняє процес визнання нових держав/державоподібних утворень – це їх ставлення до тероризму, зокрема його застосування/незастосування.

Показово, що аналіз офіційних заяв Грузії та Азербайджану засвідчує, що в них Абхазія, Нагірний Карабах, Південна Осетія чи Придністровська Молдавська Республіка ніколи не згадуються навіть як державоподібні утворення чи невизнані держави і тим більше як просто держави.

В одній із своїх праць західний вчений М. Стеріо досліджує теорію самовизначення та слушно зауважує, що політика «ігнорування», «заморожування» і невизнання міжнародним співтовариством Південної Осетії та Абхазії викликана їх геополітичним положенням. Саме геополітичний

фактор, на його слушну думку, виступає важливим елементом міжнародного визнання/невизнання. Саме від міжнародної допомоги та підтримки залежить подальша доля та визнання/невизнання нової держави/державоподібного утворення [232].

Світове співтовариство, в тому числі ті держави, які умовно можна назвати «батьківськими» по відношенню до невизнаних держав (як, наприклад, Сербія для Косово), схильна розглядати визнання будь-якої нової держави, як особливий випадок. Зокрема, вважається, що Косово – це унікальний прецедент. Але весь досвід XX і початку XXI століття свідчить, що всі такі випадки дійсно унікальні. Самі невизнані держави теж, зазвичай, вважають себе унікальними, хоча і мають певні спільні риси. Окрім того, аргументи найчастіше ґрунтуються на запереченні самого факту «відділення». Тут, варто зауважити, що дійсно кожен випадок утворення нової держави за своєю природою є унікальним, але його визнання/невизнання не може бути винятковим, оскільки воно потім буде розцінено, як прецедент для інших подібних випадків. Професор Брюссельського вільного університету Центру міжнародного права та прикладної соціології О. Кортен вважає, що визнання незалежності Косово є спірним у контексті визначення поняття «держави» в міжнародному праві. Він наголошує, що будь-яке утворення стає державою, якщо має територію, населення та власний, ні від кого незалежний, уряд. На думку професора, набуття суверенітету можливе лише в тому випадку, якщо спроба відділення визнається колишньою центральною державою. Так, зокрема Бангладеш (1974), колишні радянські республіки (1991), республіки колишньої Югославії (1992) були прийняті до ООН лише після досягнення згоди між всіма зацікавленими сторонами. На думку, О. Кортена, з точки зору міжнародного права Косово не може вважатися незалежною державою, хоч і визнана більшістю визнаних держав світу [188].

Дещо іншої позиції дотримується вчений М. Добронравін. Він прогнозує, що першим кандидатом на отримання повного міжнародного визнання, може

бути Косово. Оскільки, воно вже отримало визнання з боку низки держав (108). Відтак, між Косово та Сербією ведуться переговори стосовно визнання. Серед пострадянських невизнаних держав, як державу з перспективним майбутнім, вчений виділяє Абхазію.

Тут варто нагадати, що минуло майже сімдесят років з дня прийняття Статуту ООН, майже сорок після Гельсінського Заключного акту і політичні декорації в світі, і зокрема в Європі, на початку ХХІ сторіччя різко змінилися. У 1945 р. принцип самовизначення замислювався в категоріях деколонізації, а в 1975-му на передній план висувалися ідеологема захисту прав і свобод людини. На початку ж 1990-х рр. світ несподівано зіткнувся зі швидким розпадом всього соціалістичного блоку, і таких держав, як Радянський Союз, Чехословаччина, Югославія. Але і в новій ситуації питання самовизначення народів регулюються тим же самим нормативно-правовим інструментарієм, який використовувався в післявоєнний час.

Погоджуючись із тезою, висловленою групою західних вчених на чолі з А. Оуденом у комплексній праці «Визнання суверенна боротьба та природні права в Сполучених Штатах», що алгоритм федеративного та державного визнання в Сполучених Штатах може бути взятий за приклад для визнання невизнаних держав [208], дисертант вважає за необхідне наголосити, що сучасні умови (глобалізація, геополітичні ігри великих держав і т.п.) суттєво змінили міжнародну систему. А це вимагає вже нових підходів, зокрема необхідності врахування того, що невизнані держави не звільняються від дотримання норм міжнародного права. Як справедливо зазначає з цього приводу британська дослідниця Р. Уолес «на міжнародному рівні...невизнання не дає *«carte blanche»*, щоб держава діяла, як вона забажає. Невизнана держава має певні обов'язки, які міжнародне співтовариство вимагає від неї виконувати» [249, с. 62]. Тут йдеться, зокрема, про те, що невизнана держава/державоподібне утворення несе ту ж саму відповідальність і має ті ж

самі обов'язки, як і повноцінний, легітимний член міжнародного співтовариства, хоча офіційного міжнародного визнання воно так і не отримує.

Постає ще низка важливих запитань: хто на міжнародній арені має і чи має взагалі надавати підтримку правлячій еліті невизнаних держав у процесах її легітимації і чи нестиме відповідальність за невизнану державу її держава-антрепренер? Адже, незважаючи на закінчення «холодної війни», на світовій арені триває поділ політичних акторів на «своїх» і «чужих». Питання про надмірну політизацію цієї проблеми було поставлено ще відомим німецьким політологом К. Шміттом, як питання про відмінність «друзів» і «ворогів», що є базовим та екзистенціальним для прояву будь-чого політичного. У тій формі, як це питання спочатку було сформульовано Шміттом («Поняття політичного»), він припускав можливість виникнення політичної відмінності на основі – релігійної, моральної, національної, економічної і так далі – дисоціації людей, що досягла певного ступеня інтенсивності [117, с. 7]. Про поділ на «своїх» та «чужих» зазначає і вітчизняний вчений М.М. Розумний [98, с.9]. Вибір «друзів» і «ворогів» нової держави – це питання від якого залежить її подальша доля.

У своїй праці «Зовнішня політика протидії сецесії запобігання визнання суперечливих держав» старший науковий співробітник Європейського Інституту Дж. Кер-Ліндсей дослідив спроби урядів Сербії, Грузії та Кіпру попередити міжнародне визнання Косово, Південної Осетії, Абхазії та Північного Кіпру, спираючись на принцип територіальної цілісності. Він дійшов висновку, що саме принцип територіальної цілісності здатен забезпечити світ від низки нових утворень [177].

На погляд західного дослідника П. Брюно, критеріями або базовими характеристиками, необхідними для того, щоб та чи інша тимчасово «невизнана» держава могла з великою часткою ймовірності розраховувати на своє визнання є три критерії:

1. Критерій ефективності.
2. Критерій відповідності волі народу.

3. Критерій виконання міжнародних зобов'язань.

Критерій ефективності найжорсткішим чином пов'язаний з критерієм відповідності волі народу. Лише уряд, виражає волю народу і ефективно здійснює свою владу, має право вимагати від учасників міжнародно-правового спілкування свого визнання. Й останній критерій визнання за Брюно – виконання міжнародних зобов'язань [14, с. 139].

Проте, тут доцільним буде зробити два зауваження, зокрема, проте, що по-перше: конституція жодної держави світу не визнає права на відокремлення народів та національних територій, що входять до її складу. А по-друге: будь-яка спроба одностороннього виходу, особливо з використанням збройної боротьби, придушується силою, в тому числі спираючись на спеціальне законодавство (наприклад, закони про федеральну інтервенцію, що діють в Індії, Нігерії, Канаді та інших державах).

Вітчизняний дослідник В.В. Дівак запропонувала кілька нових досить слушних критеріїв стосовно визнання новостворених держав, а саме:

- 1) згода «батьківської» держави на відокремлення її частини, або мирне відокремлення;
- 2) наявність власної політичної еліти, яку підтримує більшість населення регіону;
- 3) факт наявності у новій державі власних владних (політичних) інститутів, які зможуть забезпечити її існування;
- 4) юридична узгодженість (мається на увазі прийняття необхідної законодавчої бази) співіснування відокремленої території з батьківською державою та іншими етнічними меншинами, які там проживають;
- 5) можливість реального забезпечення політики добросусідства з країнами – сусідами (регіональне співробітництво) [41, С.583].

Підсумовуючи все вищевикладене, слід вказати на три важливих моменти. По-перше: існує ціла низка неточностей і суттєвих розбіжностей щодо тлумачення й застосування принципу територіальної цілісності, а також права

на самовизначення народів. По-друге: відсутні чіткі критерії міжнародного визнання/невизнання, а також не з'ясовано той факт, коли саме державу можна вважати повністю визнаною. По-третє: аналіз декларацій та актів проголошення незалежності деяких невизнаних держав та державоподібних утворень підтверджує думку дисертанта про те, що невирішеність проблем стосовно колізії між принципом та правом не лише не врегульовує, а навпаки ще більше загострює проблеми невизнаних держав і спричиняє їх виникнення. Саме тому, досить актуальною є розробка чітких та об'єктивних критеріїв міжнародного визнання, які могли б вирішити дану проблему та запобігти ескалації нових конфліктів.

2.3. Роль міжнародного співтовариства в процесах визнання/невизнання нових держав/державоподібних утворень

Варто, на наш погляд, звернути увагу на те, що тривалий час міжнародне співтовариство відносило феномен невизнаних держав до ефемерних явищ, вважаючи їх наслідком збігу обставин або частиною геополітичної гри провідних держав світу. Сьогодні стає все більш очевидним, що подібний підхід не сприяв врегулюванню становища стосовно визнання/невизнання нових держав/державоподібних утворень, а лише призводив до виникнення нових, пов'язаних з цим конфліктів та/чи ескалації вже існуючих. Зважаючи на події у серпні 2008 р. у Південній Осетії, часткове міжнародне визнання Косово (109 державами) та нову хвилю референдумів щодо самовизначення в Європі (зокрема в Каталонії та Шотландії) 2014 року, виникла необхідність дослідити ставлення міжнародного співтовариства та міжнародних інституцій щодо появи новостворених держав з метою подальшого вироблення універсальних підходів щодо врегулювання проблем, пов'язаних з їх існуванням.

Типовими атрибутами дій міжнародного співтовариства щодо цих проблем є наступне. По-перше, міжнародне співтовариство вважає більш безпечним «заморожувати» конфлікти, пов'язані із проголошенням незалежності тих чи інших держав/державоподібних утворень чи територій,

відкладаючи їх вирішення на довготривалу перспективу. Свідченням цього є досить тривалий процес щодо врегулювання питання статусу Придністров'я, Нагірного Карабаху, Тайваню тощо. По-друге, існування невизнаних держав – сам по собі факт низької ефективності участі регіональних міжнародних інституцій в процесах врегулювання етнополітичних конфліктів [88, с. 85]. Врешті-решт, провідні держави світу, такі, скажімо, як США, прагнуть у будь-які способи розширити зону свого впливу. Вони, зокрема, беруть безпосередню участь у процесах врегулювання конфліктів у «гарячих точках», або ж під приводом «розповсюдження демократії» втручаються у внутрішні справи недемократичних держав. Про це неодноразово заявляв відомий політолог З. Бжезинський: «Для США під євразійською геостратегією розуміється цілеспрямоване керівництво державами» [7, с. 55].

Тут варто виходити з того, що розвиток подій, пов'язаних з появою деяких нових держав/державоподібних утворень та їх невизначеного статусу може розвиватися за різними сценаріями. Доктор історичних наук О. Крилов, наприклад, запропонував чотири таких можливих сценарії щодо ролі міжнародного співтовариства в процесах визнання/невизнання нових держав/державоподібних утворень [70].

Сценарій 1. Військове придушення невизнаної держави. Так сталося, зокрема, з проголошеною в 1967 р. Республікою Біафра, яка в 1970 р. була визнана декількома сусідніми африканськими країнами та отримувала військову допомогу від Родезії, ПАР та Франції. Схожий сценарій було застосовано 1976 р. у Шрі-Ланці, в північних і східних областях якої була проголошена ніким невизнана держава Таміл-Ілам. Уряду Шрі-Ланки, при мовчазному спостереженні великих держав, вдалося розгромити Таміл-Ілам у 2009 році. Подібні події відбулись у грудні 1991 р., коли була проголошена Республіка Сербська Країна (РСК), яку знищила хорватська армія в 1995 р. Прикладом такого ж типу сценарію була і Чеченська республіка Ічкерія на Північному Кавказі тощо.

Окрім того, не можна не зважати на те, що у ХХІ столітті у міжнародних відносинах все частіше і більше застосовується принцип сили. Він обґрунтовується твердженнями деяких західних авторів тим, що держави-метрополії («батьківські» держави) вільні у застосуванні сили заради легального відновлення своєї територіальної цілісності. Тут можна навести тезу, висловлену співробітником Інституту досліджень питань безпеки ЄС Д. Лінчем про те, що ліквідація сецесійних настроїв «шляхом застосування сили держави-метрополії не може бути виключена» [193, с. 92].

Принагідно зазначимо, що ключовий аргумент прихильників застосування сили у конфліктах стосовно невизнаних держав полягає в тому, що невизнані держави не є окремими незалежними суб'єктами міжнародного права, бо вони невизнані міжнародним співтовариством.

Сценарій 2. Часткове визнання та покровительство міжнародним співтовариством новоутвореної держави. У світі продовжують існувати частково визнані та невизнані держави: Абхазія, Косово, Турецька Республіка Північного Кіпру (ТРПК), Сахарська Арабська Демократична Республіка (САДР), Південна Осетія та інші [70].

Натомість процес визнання Косово незалежною державою був досить швидкоплинним (за кілька років його визнала половина держав світу) і, незважаючи на заяви прем'єр-міністра Косово Х. Тачі про те, що випадок Косово особливий і не може бути прецедентом для інших конфліктів такого типу, все одно у світі посилюється занепокоєння, що ця подія може призвести до «ефекту доміно» [175].

На слушну думку В.В. Дівак, визнання незалежності Косово можна вважати руйнуванням системи міжнародних відносин, заснованої на визнанні непорушності суверенітету національних держав. Йдеться про визнання можливості зміни кордонів у Європі із застосуванням сили і до того ж без згоди країни, що мала суверенітет над певною територією, який зафіксований міжнародно-правовими актами. Окрім того, вітчизняний вчений цілком слушно

наголошує, що косовський прецедент фактично зафіксував відмову від принципу суверенітету держави-нації і перехід до права, заснованого на приматі своїх цінностей, підкріплених своєю силою [35, с. 115].

Ще одним досить слушним прикладом часткового визнання та покровительства можна вважати Палестину. Нині Палестину визнали 136 держав, до яких у 2015 році приєднався Ватикан. Він офіційно визнав Палестину, підписавши угоду про діяльність його місіонерів на територіях підконтрольних Палестині. Окрім того, Святий престол виступає за якнайшвидше врегулювання палестино-ізраїльського конфлікту в форматі «дві держави для двох народів» [248]. Однак, Палестину й досі не визнають Ізраїль, Іспанія, США та ін.

Тут, на думку дисертанта слід наголосити на тому, що деякі нові держави отримують часткове визнання лише завдяки країнам-покровителям, т.зв. «антрепренерам» (державам-патронам) і без їх підтримки міжнародне визнання, а часом і саме існування новоствореної держави було б під загрозою. На підтвердження цієї думки дисертантом було проведено порівняльний аналіз деяких параметрів невизнаних держав та держав-метрополій («батьківських» держав). Зокрема, було виявлено і виокремлено спільні риси деяких невизнаних держав, а саме: незначна площа території (4-10 тис. кв.км., виняток – Тайвань), невелике число жителів (70 тис.-1 млн., виняток – Тайвань), поліетнічний склад населення (2-5 етносів), проголошення незалежності в XX ст. (переважна більшість в 90-х роках) та ін.

Аналізуючи деякі приклади невизнаних держав, можна зазначити, що серед них, явними лідерами за територією і населенням є Тайвань та Косово, які займають площу в 35,9 тис. кв.км та 10,8 тис. кв.км. з населенням у 23,3 млн. чол. та 1,8 млн. чол. відповідно. Збройні сили, проаналізованих невизнаних держав, значно менші за кількістю порівняно з державами від яких вони утворились. Дисертант, з метою візуального відображення різниці в масштабах

території, кількості населення та збройних сил, пропонує порівняльну таблицю визнаних та невизнаних держав Євразії (додаток Г).

Отже, можна вважати, що підпорядковувати й утримувати свої території більшість з цих новоутворених держав змогли лише завдяки економічному та військовому сприянню країн-покровителів, країн-союзників (т.зв. країн-антрепренерів), або втручанню міжнародного співтовариства.

Російський вчений А.Г. Большаков у цьому контексті слушно наголошує, що розмір контрольованої території та кількість населення має для невизнаних держав суттєве військове і політичне значення. Автор даної дисертаційної роботи дотримується тієї ж думки, як і вище згадуваний вчений, а саме, що не менш вирішальним є фактор сусідніх територій «оскільки, як правило, саме зовнішній ресурс (опора на сильну співчуваючу державу) дає можливість економіці новоутвореної держави розвиватися, а державному апарату, владним інститутам і збройним силам функціонувати нормально» [10, с. 182].

Сценарій 3. Перемога у війні за незалежність. Такі держави, як Еритрея, Східний Тимор і Південний Судан перемогли в тривалих війнах за незалежність і підштовхнули уряди Ефіопії, Індонезії та Судану до визнання своєї незалежності. При цьому еритрейцям для досягнення поставленої мети довелося не лише воювати з 1961 р., але й скинути в 1991 р. правлячий в Ефіопії режим і привести до влади своїх політичних союзників. Головну роль у міжнародному визнанні вищеперерахованих держав виконав баланс сил протиборчих сторін і сприятлива для вчорашніх невизнаних держав ситуація на міжнародній арені [70].

Сценарій 4. Жодна держава офіційно не визнала нову державу/державоподібне утворення. Остання група невизнаних держав, так би мовити, «стовідсотково невизнаних», які не здобули офіційного визнання жодної держави. Такі держави продовжують існувати в Азії та Африці, причому лише на території колишньої Республіки Сомалі їх нині близько десятка. Поки що відсутні будь-які ознаки того, що рівень розвитку цих держав

матиме значний вплив у плані їх майбутнього юридичного визнання зі сторони міжнародного співтовариства. Принагідно зазначимо, що з формально невизнаним Сомалілендом встановили дипломатичні відносини Бельгія, Великобританія, Гана, Джибуті, ПАР, Швеція. У столиці Сомаліленду Харгейса діє ефіопське посольство, через місцеві порти йде потік транзитних вантажів з Ефіопії і назад [70].

У 2007 р. Європейський Союз (ЄС) спрямував у Сомаліленд делегацію для обговорення перспектив подальшого розвитку відносин та можливого міжнародного визнання. З тих пір минуло більше восьми років, а ситуація залишається незмінною: продовжує існувати офіційно визнана ООН піратська вотчина Республіка Сомалі, хоч і фактично роздібнена та невизнаний, але більш стабільний і успішний Сомаліленд [70].

Загальновідомо, що першим кроком до встановлення міжнародних відносин між двома державами є їх визнання одне одним. У міжнародному праві існують дві теорії міжнародного визнання – конститутивна і декларативна [192, с. 52]. Відповідно до першої з них, широко розповсюдженої до Другої світової війни, визнання володіє правоутворюючим значенням: воно (і тільки воно) конституює (створює) нових суб'єктів міжнародного права. Без визнання з боку групи провідних держав невизнана держава не може вважатися суб'єктом міжнародного права [10]. Незважаючи на важливість міжнародного визнання для повноцінного функціонування нової держави, існують випадки, коли невизнана чи частково визнана держава все ж має певні дипломатичні представництва в інших країнах. Зокрема, Турецька Республіка Північного Кіпру має низку дипломатичних установ та консульських представництв в таких державах, як: Туреччина (посольство), консульства в Азербайджані, Великобританії, Італії, США, Пакистані, Катарі, ОАЕ, Омані. Слід також додати, що офіційно Турецьку Республіку Північного Кіпру визнала лише Туреччина. Подібним прикладом може слугувати і Тайвань (Китайська Республіка), яка хоч і визнана близько тридцятьма державами, але має

економічне та культурне представництво в значно більшій кількості держав [139, с.15].

На думку дисертанта, вразливість даного підходу полягає в тому, що, по-перше, не зовсім зрозуміло скільки саме держав мають визнати нову державу для отримання нею статусу міжнародно-визнаної. Наприклад, Тайвань певний час був членом ООН, тобто його визнали всі країни-учасниці ООН, проте потім це право на себе перебрала Китайська Народна Республіка і нині Тайвань визнається приблизно тридцятьма державами. Варто зазначити, що на погляд Д. Гелденх'юса, на Тайвань очікує успіх, зокрема, він має більше шансів на процвітаюче майбутнє на міжнародній арені ніж деякі інші невизнані чи частково визнані держави [157, с. 209]. По-друге, деякі невизнані держави можуть функціонувати і досить комфортно себе почувати без офіційного визнання міжнародним співтовариством. Тут показовим прикладом виступає, визнана лише однією Туреччиною, Турецька Республіка Північного Кіпру, яка, окрім того, послідовно розвиває економічне співробітництво з Азербайджаном.

Досить часто подібні невизнані або частково визнані держави ставали об'єктами наукових, аналітичних та компаративних досліджень. Зокрема, у вже згаданий в першому розділі праці західних вчених Т. Банчелі та Б. Бертманна, аналізуються випадки таких невизнаних держав, як Абхазія, Косово, Придністров'я, а також тепер вже визнаної держави Чорногорія. На додаток, вищезгаданими авторами наголошується на необхідності володіння усіма рисами держави, успішному державному будівництві, як запоруки міжнародного визнання [131]. Американський дослідник Я. Воллер теж досліджує трансформаційні процеси курдського руху в Іраку, зокрема його боротьбу за створення власної незалежної держави, а також міжнародні фактори впливу на ці процеси. Він вірно стверджує, що саме міжнародна легітимність визначає еволюцію невизнаних держав [248].

В одній із своїх праць вітчизняний дослідник В.В. Дівак наводить досить вдалу класифікацію, запропоновану вченим Ю.О. Нікітіним, стосовно

ставлення та підходів світового співтовариства щодо проблем визнання/невизнання нових держав:

1) визнання на неофіційному рівні (Тайвань визнаний приблизно тридцятьма країнами, однак на міжнародних форумах виступає самостійно під назвою «Тайбей. Китай»);

2) ігнорування (Еритрея на початку 90-х років до проведення референдуму і проголошення незалежної держави). Водночас, ігнорування призводить до статус-кво і відсутності стимулів до вирішення конфлікту;

3) економічні санкції (призводять до злиття нелегальної економіки з владними і силовими структурами – контрабанда, незаконна торгівля зброєю, організація наркотрафіку);

4) використання військової сили для ліквідації нового державного утворення (захоплення Хорватією самопроголошеної республіки «Сербська Країна»; ліквідація Аджарії як незалежного утворення) [41, с. 584].

Задля визначення основних рис, якими має володіти держава для того, щоб бути визнаною міжнародним співтовариством, дисертант, спираючись на вже згадувані чотири ознаки держави, закріплені Конвенцією Монтевідео 1933 року (постійне населення; певна територія; власний уряд; здатність до вступу у відносини з іншими державами [144]) з'ясував, що незважаючи на наявність зазначених ознак у новоутвореної держави, її повне міжнародне визнання залишається під питанням. Це пов'язано з тим фактом, що в жодному міжнародному документі чітко не прописано за яких саме умов держава вважається повністю визнаною міжнародним співтовариством. Автори резолюції ООН 1974 року «Визначення агресії» в Статті 1 (а) завбачливо вписали, що термін «держава» в ній «використовується, не вирішуючи заздалегідь питання про визнання або питання про те, чи є держава членом Організації Об'єднаних Націй» [121]. Тобто міжнародна організація уникнула питання щодо остаточного врегулювання процесу визнання/невизнання нових держав. Однак і без цього уточнення є очевидною суперечливість підходу, при

якому держава стає повністю визнаною лише після заняття її представником крісла в ООН. Згідно процедури вступу до ООН, держава, яка бажає увійти до неї, звертається до Ради Безпеки ООН, а потім до Генеральної асамблеї. Загальновідомо, що до складу Ради Безпеки входить 5 незмінних членів (Великобританія, Китай, РФ, США, Франція), які володіють правом вето. Йдеться про те, що один із незмінних членів Ради Безпеки може накласти вето і не визнавати нової держави, хоча її визнають 192 держави-члени і таким чином, вона стане майже повністю визнаною, проте не буде членом ООН. Зокрема, США погрожують вето вступу Палестини до ООН, яка нині є її постійним спостерігачем.

Суперечки про те, чи є Абхазія, Нагірний Карабах, Південна Осетія і Придністров'я повноцінними державами можуть тривати між юристами-міжнародниками до безкінечності, але їх досить тривале існування – це реалії, які не можуть бути спростовані. На слушну думку вже згадуваного вченого Д. Гелденх'юса, Абхазія, Нагірний Карабах, Південна Осетія та Придністров'я представляють мікросвіт невизнаних держав (Співдружність невизнаних держав – СНД-2): їх життєві цикли – поява, поточна ситуація та перспективи на майбутнє – відображають типові складові статусу невизнаних держав [75]. Вони досягли поставлених цілей, тобто державності, шляхом сецесії, тобто відокремлення від держав-метрополій, причому вдаючись до збройної боротьби. На погляд Гелденх'юса, відсутність консенсусу серед зацікавлених сторін-учасниць конфліктів навколо невизнаних держав завадить офіційному визнанню Абхазії, Нагірного Карабаху, Південної Осетії та Придністров'я на міжнародній арені найближчим часом [157, с. 61].

Подібний висновок був зроблений і вченими у Вашингтоні під час представлення наукової доповіді «Державний суверенітет Придністровської Молдавської Республіки (ПМР) у відповідності з міжнародним законодавством», підготовленої групою західних експертів – науковців із університетів Оксфорда, Стенфорда, Гарварда, Кембріджа, учасників

Дейтонських угод з проблем Югославії: С. Талмон, К. Гебел, Н. Фурман, Ф. Вільямс, С. Красне, Е. Лоренц, М. Шарт, В. Вуд. Згідно висновку зробленого в доповіді, територія на якій зараз знаходиться Придністров'я ніколи в історії не була частиною Молдови і відповідно не може претендувати на міжнародне визнання [15].

Дисертант вважає за потрібне наголосити на складності та суперечливості питання міжнародного визнання/невизнання нових держав і відповідно ролі міжнародного співтовариства в цьому процесі. По-перше, це пов'язано із наявністю в міжнародному праві т.зв. «лазівок», по-друге, не менш важливою є унікальність кожного випадку, по-третє, все ускладнюється ще й історичним тлом та заплутаною системою міжнародних відносин. Саме тому, через складність, суперечливість та неоднозначність питання визнання/невизнання нових держав/державоподібних утворень, позиція України завжди була стриманою. Зокрема, 18 лютого 2008 року Міністерство закордонних справ України зробило заяву, в якій вказувалось, що наша держава, як і решта країн міжнародного співтовариства, не вважає Косово особливим випадком і, що воно може бути використано як прецедент для подальшого самовизначення народів та будівництва нових держав/державоподібних утворень [122].

Певний час зовнішня політика України щодо невизнаних держав була дещо нейтрально-негативною. Мається на увазі, що під час передвиборчої кампанії в 2009 році В.Ф. Янукович не раз заявляв, що Україна має переглянути питання визнання незалежності Абхазії та Південної Осетії, проте після обрання на посаду президента, його заяви зазнали певних змін [50]. Зокрема, він акцентував, що незалежність Абхазії та Південної Осетії, а також Косово, Україна ніколи не визнавала і не буде визнавати, оскільки це йде у розріз з міжнародними засадами, відповідно до яких заборонені будь-які порушення територіальної цілісності держав [120].

Нинішній президент України П.О. Порошенко поки що не робив жодних заяв стосовно визнання/невизнання Косово. На думку дисертанта, його позицію

з цього питання можна спрогнозувати, як таку, що Україна не визнає жодної нової держави/державоподібного утворення, якщо, по-перше, поява такого роду утворення суперечитиме нормам міжнародного права та Статуту ООН, а, по-друге, не отримає міжнародного визнання з боку європейської спільноти. Тут варто зазначити коментар президента Сербії Т. Ніколіча щодо визнання незалежності Криму Росією та невизнання нею ж Косово. Є очевидним, що Сербія, маючи хороші відносини з Росією, усіляко намагається уникати конфліктів з нею стосовно визнання/невизнання нових держав. Окрім того, незважаючи на невизнання державою-метрополією (Сербією) Косово, міжнародне співтовариство продовжує підтримувати останню, як незалежну державу. Зокрема, саме за його підтримки, в 2016 році спортсмени з Косово вперше офіційно братимуть участь в Олімпійських іграх.

Дослідник В.В. Дівак цілком коректно наголошує, що незважаючи на диференційовану політику США щодо невизнаних держав, саме їх (США) політична підтримка визнання незалежності Косово може стати свого роду моделлю врегулювання проблем визнання/невизнання нових держав [41, с. 585]. Нині незалежність Косово визнали 109 держав світу. Проте, на погляд вітчизняної дослідниці Г. Шелест, найближчим часом процес визнання державного суверенітету Косово дещо уповільниться. Дійсно, Косово для отримання статусу повністю визнаної держави необхідно лише визнання держави-метрополії, тобто Сербії, для того, щоб мати можливість стати повноправним членом міжнародного співтовариства, вступити до ООН та інших міжнародних організацій. Г. Шелест також вважає можливим варіант визнання Сербією Косово: Сербія, яка прагне та завзято намагається стати членом європейської спільноти, може погодитися на визнання незалежності Косово при певних поступках з боку ЄС задля подальшої інтеграції в цю міжнародну організацію [115, с. 18].

Проведений дисертантом аналіз реакції та ролі міжнародного співтовариства в процесах визнання/невизнання нових держав/державоподібних утворень вказує на те, що проблема визнання/невизнання нових держав/державоподібних утворень найчастіше зводиться до констатації загальновідомих фактів, які стосуються історичних коренів конфлікту, геополітичних інтересів провідних держав світу, які використовують регіональну нестабільність в своїх цілях, т.зв. «подвійні стандарти» тощо.

Висновки до другого розділу

Аналіз історичних передумов, суспільно-політичних причин народження та функціонування невизнаних держав, політико-правова колізія між принципом територіальної цілісності та правом на самовизначення народів, а також ролі міжнародного співтовариства в процесах визнання/невизнання нових держав/державоподібних утворень дають можливість дисертантові сформулювати кілька висновків, частина з яких носить постановчий та дещо дискусійний характер.

По-перше: досліджуючи передумови виникнення феномену невизнаних держав, дисертантом була виявлена зростаюча тенденція щодо активізації народження нових невизнаних держав/державоподібних утворень у зв'язку з синусоїдною закономірністю історичного розвитку людської цивілізації. Окрім того, після ретельного аналізу причин появи низки невизнаних держав було запропоновано виокремити їх у такі групи: 1) перманентні причини (тобто ті, які існують перманентно і впливу яких не можна уникнути) та 2) змінні причини (ті, які існують тимчасово, або виникають ситуативно і дію яких можна дещо пом'якшати або взагалі ліквідувати). До перманентних причин дисертантом було віднесено: геополітичні причини, історичне підґрунтя, етнокультурні особливості та різний рівень соціально-економічного розвитку територій. Відповідно, до змінних причин – правові та політичні.

Дисертантом також було підготовлено схематичне зображення авторської класифікації причин появи нових держав/державоподібних утворень на перманентні та змінні причини. Зазначена схема відображає лише вищезазначені основні причини, які можуть зумовлювати процеси появи нових держав/державоподібних утворень, проте, їх кількість може бути значно більшою.

По-друге: обґрунтовано, що тривале функціонування деяких невизнаних держав слугує показовим аргументом континуумного характеру даного феномену. Дисертантом було виявлено взаємозв'язок між міжнародним визнанням та державотворчим процесом новонародженої держави/державоподібного утворення. Окрім того, підтверджено, що ефективність державотворчого процесу нової держави прямо пропорційно пов'язана з її міжнародним визнанням/невизнанням. Проте, не завжди успішний державотворчий процес виступає абсолютною гарантією отримання статусу повноцінного суб'єкта міжнародної системи.

По-третє: досліджено сутність та механізми інституту міжнародно-правового визнання нових держав. Неспроможність «старої» системи міжнародно-правових угод (питання самовизначення народів регулюються тим же самим нормативно-правовим інструментарієм, який використовувався в післявоєнний час) та неоднозначне ставлення міжнародного співтовариства до проблем врегулювання конфліктів стосовно невизнаних держав/державоподібних утворень спричиняють ще більше загострення та накопичення проблем навколо феномену невизнаних держав.

Автором даного дисертаційного дослідження була виявлена певна неточність в понятійно-категоріальному апараті щодо права на самовизначення народів, а також певна підміна понять стосовно принципу територіальної цілісності держав. Проаналізувавши документи щодо принципу територіальної цілісності держав, було виявлено деяку невідповідність між його формулюваннями в українському та англійському текстах Статуту ООН. Таким

чином, було встановлено, що необхідне чітке розмежування принципу територіальної цілісності держав та т.зв. «принципу недоторканості кордонів», оскільки у зв'язку з використанням обох цих термінів виникає певна підміна понять. Дослідження текстів французькою, іспанською та англійською мовами Статуту ООН, показали, що тут було здійснено не зовсім точний переклад і використання словосполучення «принцип непорушності кордонів» може призводити до підміни понять.

Окрім того, було досліджено сутність та типологію міжнародного визнання/невизнання. Проаналізувавши міжнародно-правову базу, було визначено, що нині відсутні чіткі критерії, які б установлювали, коли саме та за яких умов нова держава може бути визнана, частково визнана або невизнана міжнародним співтовариством. Доведено, що досить актуальною є розробка чітких та об'єктивних критеріїв міжнародного визнання/невизнання нових держав/державоподібних утворень, які б допомогли уникнути нових етнополітичних конфліктів стосовно невизнаних держав/державоподібних утворень.

По-четверте: дисертантом охарактеризовано специфіку реакції та ставлення міжнародного співтовариства на появу нових держав/державоподібних утворень. Були виявлені типові атрибути дій міжнародного співтовариства щодо даної проблеми. Встановлено, що міжнародне співтовариство вважає безпечнішим «заморожувати» подібні проблеми, притримуючи на довготривалу перспективу їх розв'язання. Свідченням цього є досить тривалий процес щодо врегулювання питання статусу Косово, Придністров'я, Нагірного Карабаху, Тайваню тощо. Показано, що існування невизнаних держав само по собі є свідченням низької ефективності діяльності або бездіяльності міжнародних інституцій щодо врегулювання відповідних конфліктів.

РОЗДІЛ 3. ВРЕГУЛЮВАННЯ ПРОБЛЕМ НЕВИЗНАНИХ ДЕРЖАВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ЗРОСТАЮЧОГО ВПЛИВУ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

3.1. Роль ЗМІ в політичних процесах визнання/невизнання державності

Визнання/невизнання державності міжнародним співтовариством входить до розряду найактуальніших, але водночас малодосліджених тем. Особливо це стосується такого важливого аспекту, як врегулювання проблем невизнаних держав в умовах дедалі міцніючих і взаємопов'язаних тенденцій глобалізації та зростання ролі засобів масової інформації (ЗМІ) у формуванні загального уявлення громадськості про процеси народження та становлення тієї чи іншої держави/державоподібного утворення і відповідно її міжнародного визнання/невизнання. Адже посилення глобалізаційних процесів у сучасному світі, а також загострення інформаційних війн призвели до того, що окрім безпосередніх учасників будь-якого етнополітичного конфлікту в нього можуть бути втягнуті й інші суб'єкти, зокрема сусідні й віддалені країни, міжнародні організації тощо. Йдеться про те, що незважаючи на локацію конфлікту, пов'язаного з виникненням нової держави/державоподібного утворення (Африка, Європа, Південно-Східна Азія тощо), про його появу і розвиток можна швидко дізнатися на іншому кінці світу, чому сприяють сучасні мас-медіа. Отже, про появу нової держави/державоподібного утворення стає відомо у всьому світі саме завдяки активному висвітленню ЗМІ, і від того в якому іміджі (жертви чи загарбника) з'явилося це утворення в очах міжнародної спільноти залежить його подальша доля, зокрема міжнародне визнання/невизнання. З цього випливає, що інформаційне висвітлення ЗМІ подій стосовно народження та визнання/невизнання нових держав/державоподібних утворень постає ще одним вагомим фактором, роль якого необхідно враховувати під час аналізу державотворчих процесів та політичних процесів визнання/невизнання державності.

За твердженням відомої американської вченої Н. Касперсен, невизнані держави/державоподібні утворення – це аномальні особливості міжнародної системи та міжнародного співтовариства [140, с. 11]. А як будь-які аномальні явища вони, як правило, стають головною темою обговорення для мас-медіа. Відповідно їх висвітлення у ЗМІ носить дещо сенсаційний характер. У таких умовах та при такому підході найменше необ'єктивне інформування або однобічне тлумачення процесів появи, становлення та розвитку подібних утворень може обернутися загостренням етнополітичних конфліктів, пов'язаних з появою нових невизнаних держав/державоподібних утворень чи навіть може обернутися етнічними війнами.

У процесі дослідження феномену невизнаних держав необхідно враховувати, що сучасний етап розвитку людства, зокрема формування інформаційного суспільства, не просто змінює статус інформації, а й досить часто розширює можливості її негативного використання і, приміром, впливу на долю невизнаних держав. Про зростання ролі й впливу ЗМІ та їх використання в деструктивних цілях неодноразово попереджали як зарубіжні, так і вітчизняні науковці. Зокрема, вітчизняний вчений О.П. Дубас влучно з цього приводу зазначив, що інформаційні технології, як реальний соціальний ресурс адаптації людини до життя, сприяли активному маніпулюванню свідомістю та настроями як окремої людини, так і суспільних мас [47, с. 153].

Автор даної дисертаційної роботи погоджується також з тезою, висловленою американським соціологом та публіцистом А. Тоффлером, який ще в 1968 році у своїй книзі «Війна та антивійна» стверджував, що інформаційні технології перетворюють т.зв. «суспільства другої хвилі» (індустріальні) в «суспільства третьої хвилі» (інформаційні). Іншими словами, він висвітлив те, що вже відбувається в сучасному суспільстві, тобто перехід від економічної ери розвитку цивілізації до інформаційної [106, с. 22]. Розвиток інформаційних технологій призвів до того, що нині будь-яка особа, оперуючи сучасними гаджетами та за допомогою Інтернет, може брати участь у керуванні

інформаційними потоками. Таким чином, саме інформація стає головною зброєю боротьби на міждержавному рівні і особливо в питанні стосовно визнання/невизнання нових держав. Американський дослідник М. Маклюен колись виголосив влучну тезу про те, що «істинно тотальна війна – це війна за допомогою інформації» [73, с. 389]. Тож, у процесі дослідження феномену невизнаних держав необхідно враховувати інформаційний вплив на нього ЗМІ.

З цього приводу, вітчизняний вчений О.В. Картунов в одній із своїх статей досить вірно зазначив, що епоха інформаційного суспільства вплинула на всі сфери суспільного життя, зокрема призвела до того, що ера «добрих старомодних війн» («*good old-fashioned wars*») закінчилась і їй на зміну прийшли новомодні війни («*new-fashioned wars*») [55, с. 98]. Явною прикметою нині стали інформаційні війни різної інтенсивності. Правлячі кола провідних держав світу (РФ, США) та міждержавних об'єднань (НАТО, ЄС та ін.), як правило, застосовують різного роду прийоми інформаційного впливу у випадку конфліктів, пов'язаних з міжнародним визнанням/невизнанням новостворених держав.

Дисертант вкотре вимушений акцентувати увагу на тому, що основними засобами ведення інформаційних війн вже тривалий час вважаються ЗМІ. Недарма їх досить оригінально і влучно називають: «глас народу», «дзеркало життя», «спецназ інформаційної війни», «сторожовий пес демократії», «четверта влада», «фабрика думки» тощо.

На думку відомого західного вченого Д. Стромберга, немає більш ефективної інформаційної зброї, ніж засоби масової інформації. Інформаційний контент може впливати позитивно/негативно на імідж новоутвореної держави/державоподібного утворення від чого залежить ставлення до неї міжнародного співтовариства та її визнання/невизнання [233, с. 190]. На жаль, подібна тематика висвітлюється в ЗМІ не досить ґрунтовно, а часом навіть легковажно, окрім того, вона, як правило, подається не зовсім об'єктивно, з певними упередженнями. Це ще раз підтверджує тенденцію посилення ролі

ЗМІ, як головного і найефективнішого інструменту ведення інформаційної війни [32, с. 34]. Неодноразово було підтверджено на практиці той факт, що правлячі класи провідних держав світу, виходячи зі своїх інтересів, застосовували все нові технології і тактики ведення інформаційних війн. Проте, вплив на зовнішню політику інших держав з метою реалізації власних цілей не лише не сприяв врегулюванню проблем невизнаних держав/державоподібних утворень, а ще більше поглиблював їх [32, с. 21].

Ключовим інструментом ведення інформаційних війн провідними державами світу по праву можна вважати ЗМІ. Основні засоби впливу ЗМІ на етнополітичний конфлікт, пов'язаний з появою та визнанням/невизнанням нової держави можна розподілити на два таких блоки. Перший блок – це механізми прямого впливу, коли газета чи телеканал, безпосередньо обговорюючи дану проблему, висвітлює сутність та особливості й тонкощі того чи іншого етнополітичного конфлікту. Другий блок – це коли ЗМІ, висвітлюючи зовсім іншу проблему, наприклад, соціальну, економічну чи політичну, починає зосереджувати увагу на етнічній приналежності людей і розставляє акценти таким чином, що це призводить до зростання напруженості етнополітичних відносин. Західний дослідник Д. Грехем слушно стверджує, що в етнополітичних конфліктах боротьба в інформаційному просторі є такою ж важливою, як і безпосередньо воєнні чи дипломатичні дії [160].

Г. Хесль, відомий дослідник та конфліктолог, характеризує ЗМІ, як один із найважливіших інститутів функціонування сучасного суспільства. На погляд Г. Хесля, вони впливають на всі сфери діяльності суспільства [111, с. 98]. І як уже зазначалось, саме за допомогою ЗМІ формується загальне уявлення (картинка) про конфліктну ситуацію, що склалась навколо появи нової невизнаної держави. У вагомій ролі впливу ЗМІ на громадську думку вже досить давно переконались провідні держави, зокрема США, які нині активно використовують це в своїх національних інтересах. Відомо чимало випадків, коли Пентагон впливав на інформаційний контент американського

інформаційного агентства CNN щодо підготовки та поширення вигідної для себе (Пентагону) військової інформації, а потім посилався на це агентство [222, с. 534].

Відомі британські дослідники медіа С. Болл-Рокич та М. Де Флюер наголошують, що в сучасних умовах люди все більше стають залежними від засобів масової інформації. Перш за все, це стосується інформації, знань і оцінок про те, що відбувається в суспільстві та світі. У разі перебування суспільства в стані змін, конфліктів або політичної нестабільності, ступінь впливу ЗМІ на населення проявляється ще більше [130, с. 136]. Передаючи інформацію, ЗМІ, зазвичай, додають власні настрої, прогнози, акцентують увагу на викладі інформації емоційного характеру. Такі ситуації під час передачі інформації можуть виникати випадково – через непрофесіоналізм журналістів, чи, як буває частіше, на замовлення певних політичних сил та зацікавлених сторін. Таким чином, політика «подвійних стандартів», яка активно проводиться міжнародним співтовариством має своє продовження і в інформаційній площині.

Практика сучасної журналістики свідчить, що суб'єктивна подача інформації, тобто «авторська позиція» стосовно того чи іншого конфлікту може слугувати як його ескалації, так і деескалації. Однак, досить часто вона слугує саме ескалації конфлікту. «У сучасному суспільстві без ЗМІ фактично неможливо організувати конфлікт, і вони вже досить тривалий час є частиною та однією із фронтових ліній конфлікту. Кожен журналіст, навіть надзвичайно об'єктивний, працює в певному полі влади та заангажованості (етнічної, політичної, або редакційно-бюрократичної)», – слушно зазначає британський дослідник В. Хачтен [164, с. 22]. Проте, люди мають право бути об'єктивно поінформованими про існуючий стан напруженості в суспільстві і джерелах цієї напруженості. Окрім того, вони мають право отримувати неупереджену, незаангажовану інформацію про дії суб'єктів конфлікту. Якщо напруженість переросла в конфлікт (у відкрите протистояння), то міжнародне співтовариство

має знати, в чому саме полягає предмет цього конфлікту, хто є його учасником (суб'єктом), чи існує нормативна база для його врегулювання, які заходи використовуються для того, щоб конфлікт не переріс у ще більш відкрите зіткнення сторін (війну) тощо. А якщо він набув статусу відкритого зіткнення сторін, то суспільство має бути поінформоване про реальні втрати (матеріальні, людські) в конфлікті, про спрямованість дій влади та інших учасників конфлікту, про перспективи його мирного врегулювання [76]. Таким чином, буде зменшуватися градус напруженості в суспільстві, що відповідно сприятиме процесу знаходження мирних шляхів та методів врегулювання.

На погляд дисертанта, мав рацію російський вчений С.М. Маркедонов, стверджуючи, що стереотипи сприйняття інформації про конфлікт, пов'язаний з визнанням/невизнанням нової держави, часто мають негативну природу та засновані на пересудах і дискримінації [76]. Стереотипи можуть змінюватися з часом, але їх носіям (населенню) часто буває важко позбутися від засвоєних уявлень. Зрештою, вплив ЗМІ через стереотипи може призводити до загострення конфлікту та, як наслідок, його ескалації.

У першу чергу це стосується і самопроголошених держав/державоподібних утворень, адже за допомогою, перш за все, ЗМІ можна створити умови для міжнародного визнання чи невизнання цих утворень. Як справедливо вважають деякі дослідники, сприйняття конфліктів міжнародною спільнотою відбувається за стереотипами й містить у собі емоційну реакцію з почуттям антипатії стосовно однієї сторони, а також когнітивний аспект – спрямованість на спрощення інформації, вибірковість сприйняття [87].

Зауважимо, що висвітлюючи будь-який конфлікт, «незалежні» ЗМІ досить часто дають можливість висловитись лише одному учаснику етнополітичного конфлікту стосовно визнання/невизнання нової держави і показують тільки одну сторону медалі, створюючи односторонню картину про події. Американський журналіст Дж. Сімпсон слушно наголошував на тому, що ЗМІ варто висвітлювати події такими, якими вони є насправді, навіть якщо це

буде неприємно аудиторії і знищить стереотипне ставлення до конфліктних подій, що відбуваються [229, с.16].

Необхідно зауважити, що роль ЗМІ зростає і в процесі мирного будівництва (*«peace building»*), тобто під час врегулювання конфлікту, пов'язаного з появою та визнанням/невизнанням нової держави. Існує навіть такий підхід, як «журналістика врегулювання або розв'язання конфліктів» (*«conflict-resolution journalism»*), під яким розуміється відповідальне і об'єктивне висвітлення перебігу подій конфлікту. Зазвичай, ЗМІ можуть ставати невід'ємною складовою мирного врегулювання конфліктів за допомогою «мирної журналістики» (*«peace journalism»*), однак, при тій неодмінній умові, і на цьому варто наголосити, що вона є чи буде пов'язана з розвитком саме вільної, незаангажованої журналістики [175]. Таким чином, ЗМІ потенційно можуть виступати важливим учасником (посередником) етнополітичного конфлікту, пов'язаного з появою нової держави та її міжнародним визнанням/невизнанням, роль якого повинна полягати у його мирному врегулюванні але ні в якому разі не навпаки.

Аналізуючи вплив ЗМІ на етнонаціональну політику поліетнічних держав в контексті визнання/невизнання нових держав, автором даної дисертації була здійснена спроба візуалізації процесу еволюції невизнаних держав/державоподібних утворень під впливом ЗМІ. Розроблена дисертантом схема відтворює еволюцію становлення невизнаних держав та імовірний вплив ЗМІ на цей процес з відповідними наслідками (Додаток Б). Як видно з даної схеми, кожна новонароджена держава/державоподібне утворення проходить кілька етапів свого становлення, зокрема від етнополітичного конфлікту до самопроголошення незалежності, а потім міжнародне визнання/невизнання. Слід додати, що через низку причин (раніше висвітлених в першому пункті другого розділу) етнічна спільнота не знаходить іншого шляху, як проголосити створення своєї власної держави. Досить часто, подібні події супроводжуються військовими діями, які висвітлюються засобами інформації. І саме від того, в

якому контексті буде висвітлена дана подія в мас-медіа, значною мірою залежить подальша доля нової держави/державоподібного утворення. Тут, як мінімум, можливі три варіанти розвитку подій стосовно самопроголошеної держави/державоподібного утворення. Зокрема, воно може: а) залишитись ніким невизнаною державою/державоподібним утворенням; в) стати частково визнаною державою; с) перетворитись на загальновизнану повноцінну державу. Однак, варто враховувати, що навіть після того, як нова держава/державоподібне утворення залишається невизнаним або стає частково визнаним, ЗМІ продовжують висвітлення даного питання, що таким чином й надалі впливає на його подальшу долю.

Проаналізуємо кілька випадків, коли від фактору позитивного чи негативного висвітлення ЗМІ можливі наступні сценарії розвитку подій навколо невизнаної держави/державоподібного утворення:

1. Поступово міжнародне співтовариство розпочинає підтримувати невизнану державу/державоподібне утворення. Таким чином, відбувається налагодження міжнародних зв'язків і буде знайдено компромісне рішення. Подібні відносини призведуть до часткового (наприклад, Китайська Республіка (Тайвань), а згодом і повного визнання (наприклад, Південний Судан).

2. Можлива ескалація етнополітичного конфлікту, пов'язаного з появою нової держави через негативне висвітлення ЗМІ процесів становлення нової держави/державоподібного утворення та небажання і протидії держави-метрополії відокремленню даної території, що відповідно може призвести до збройних сутичок чи навіть етнічних війн (наприклад, Абхазія, Південна Осетія та ін.) [140, с. 147].

3. Можливий і третій сценарій розвитку – досить часто міжнародне співтовариство «заморожує» прагнення певної етнонаціональної меншини утворити власну незалежну державу. Не впливає на міжнародне співтовариство, за твердженням відомого американського дослідника Т. Гарра, і той факт, що колись етнічна меншість мала власну державність. Внаслідок

цього новостворена держава/державоподібне утворення залишається невизнаним на досить тривалий період (наприклад, Придністровська Молдавська Республіка) [162, с. 165].

Отже, і на цьому слід наголосити, незалежно від того яким буде сценарій розвитку подій навколо новоствореної держави/державоподібного утворення, беззаперечним залишається той факт, що одним із основних чинників впливу на зазначені процеси виступають засоби масової інформації. Оскільки, саме від їх позитивного/негативного висвітлення залежить подальша доля невизнаної держави/державоподібного утворення [25, с. 32]. Виходячи з цього, засобам масової інформації в процесі висвітлення конфліктних ситуацій слід звертати увагу на два основних моменти. З одного боку, необхідно враховувати їх особливу роль у забезпеченні права громадськості отримувати достовірну інформацію про ситуацію щодо етнополітичних конфліктів та невизнаних держав. А з іншого – пам'ятати, що і самі ЗМІ, як це неодноразово доводить практичний досвід, можуть сприяти як ескалації конфліктів, так і їх успішному розв'язанню. З огляду на те, що сучасні глобалізаційні тенденції збільшили ступінь впливу засобів масової інформації на міжнародне співтовариство, (наприклад, коли про події в Україні одночасно стає відомо в усіх куточках світу) ще раз підкреслимо, що вони стали ефективним інструментарієм сучасної зовнішньої політики і характерною рисою політичних процесів [96, с. 82].

Переконаливою є думка вітчизняного вченого Д.М. Шлапаченко, який ґрунтуючись на емпіричному досвіді міжнародно-політичної взаємодії, стверджує, що етнополітичні конфлікти, навіть певною мірою локалізовані за своїми межами поширення та об'єктивними ознаками, можуть мати суттєвий вплив на міжнародні відносини [116, с. 6]. Це відбувається тому, що, як вже неодноразово наголошувалось, саме за допомогою ЗМІ про локалізований конфлікт, пов'язаний з визнанням/невизнанням нової держави, стає відомо у всьому світі. А це, в цілому, визначає майбутню позицію і ставлення до цього

конфлікту усієї світової спільноти адже навіть у випадку відсутності збройного протистояння може вестися прихована інформаційна війна.

Аналізуючи особливості та засоби ведення інформаційної війни, автор даної дисертаційної роботи погоджується з відомим вченим Г.Г. Почепцовим, який слушно виокремив відмінності між інформаційною та збройною війнами і таким чином, ще раз наголосив на необхідності досліджень інформаційної війни. По-перше, звичайна війна проводиться відомим арсеналом впливу на опонента. Завдяки її передбачуваності можна побудувати певного роду оборонні заходи. У випадку інформаційної війни ситуація стає протилежною та характеризується певною гнучкістю, невизначеністю і непередбачуваністю [96, с. 125]. По-друге, в разі звичайної, конвенційної війни територія захоплюється противником повністю, а в разі інформаційної війни – можливе поетапне захоплення території або вона може вестися й взагалі без територіального загарбання. Інформаційна війна в цьому плані виглядає як «мирна війна», оскільки може йти на фоні загального миру і благополуччя. По-третє, ще однією особливістю інформаційної війни є можливість багаторазового впливу на одну і ту ж аудиторію. У рамках звичайної війни діє логіка «так-ні», у разі інформаційної війни логіка відсутня, тобто, оцінки можуть даватися з певною ймовірністю та неточністю. Окрім того, одночасно на особу можуть діяти різні «противники», по суті завойовуючи різні тематичні зони її свідомості. По-четверте, у звичайній війні ті, хто завойовує територію і ті, хто потім її освоює, є різними людьми і виконують різні соціальні ролі. У разі інформаційної війни ці позиції збігаються. Інформаційна війна багато в чому стирає й інше чітке розмежування – «товариш/ворог». Можна вважати когось союзником, хоча насправді він буде ворогом. По-п'яте, особа та й суспільство загалом не здатні реагувати агресивно на невидимий вплив маніпулятивного характеру, оскільки свідомо його не відчують. По-шосте, на відміну від бомби, яка знищує фізично заданий об'єкт, інформаційна війна діє вибірково, охоплюючи неоднаково різні прошарки суспільства. Це пояснюється тим, що нині навіть

добре поінформована людина не зможе вірно зорієнтуватись у мозаїці різноманітних політичних процесів. Таким чином, забезпечується маніпулювання суспільною свідомістю та підміна істини різного типу дифамаційною інформацією [96, с. 126]. Про роль ЗМІ у ході висвітлення конфліктних ситуацій неодноразово наголошують й інші вчені. Зокрема, на основі постулатів конфліктології і спостережень за тим, як зазвичай висвітлюються етнополітичні конфлікти у ЗМІ, російський дослідник М. Мельников спробував розробити ідеальну (позитивну) та реальну (негативну) модель інформаційного супроводу конфлікту. Використовуючи дану модель за основу, дисертантом було сконструйовано схематичне відображення моделі інформаційного супроводу конфліктів, пов'язаних з появою нових держав/державоподібних утворень (рис. 5). [79, с. 22].

Згідно ідеальної моделі, ЗМІ при підготовці матеріалів про конфлікт повинні володіти всією інформацією про історичний фон, надавати об'єктивний образ сторін конфлікту, точно і повно інформувати про події, а також реальне відтворення всіх проблем (оскільки, приховання певних деталей конфлікту впливає на формування образу сторін цього конфлікту).

Рис. 5. Реальна та негативна моделі інформаційного супроводу конфлікту (за М. Мельниковим) [79]

Проте, маємо підстави констатувати, що переважній більшості сучасних ЗМІ властива саме реальна модель інформаційного супроводу конфлікту, тобто:

вибіркове інформування, створення помилкового образу учасників конфлікту, необ'єктивне інформування, відтворення уявних проблем. Досить часто для ведення війни, крім традиційних пропагандистських інструментів таких, як: випуски новин, аналітичні програми і ток-шоу, також застосовуються непрямі інструменти. Серед непрямих інструментів впливу варто виокремити фільми, концерти, спортивні, неполітичні програми, або певні фрагменти показ яких може викликати неоднозначну реакцію.

Показовим прикладом застосування подібного роду непрямих інструментів впливу на суспільство та прикладом реальної моделі в дії можна назвати інформаційну війну часів грузино-осетинського конфлікту в серпні 2008 року. Дисертантом була виявлена ціла низка прикладів застосування засобами масової інформації реальної моделі інформаційного супроводу та інформаційних маніпуляцій. Заради справедливості зазначимо, що до такої тактики вдавались всі сторони та учасники зазначеної війни. По-перше, під час конфлікту і відразу після його завершення російські та південноосетинські представники стверджували, що більше ніж 2 тис. мирних жителів загинуло в Південній Осетії [53]. Однак, згодом Слідчому комітету вдалося документально засвідчити загибель лише 162 мирних жителів у Південній Осетії [53]. Подібні заяви ще раз підкреслюють факт використання маніпуляцій даними заради створення відповідного образу жертви та бажання викликати відповідну реакцію міжнародного співтовариства.

По-друге, російський вчений Г. Козирєв стверджує, що західні політики та підвладні їм ЗМІ намагалися зобразити Грузію жертвою агресії, яка зазнала нападу з боку Росії [59, с. 71]. Зокрема, американські фахівці з комп'ютерних технологій часто зазначали, що на сайті президента Грузії була довготривала кібератака з боку Росії у вигляді збільшення помилкового трафіку, що зумовлювало значне уповільнення і зупинку роботи серверів. Була також проведена атака на офіційний веб-сайт парламенту Грузії: були розміщені зображення М. Саакашвілі у вигляді А. Гітлера [53]. Але ці події були лише

кульмінацією тривалого і складного процесу створення образу жертви, які здійснювали США та їх союзники. Г. Козирєв робить порівняння з подібною операцією, в процесі якої конструювався образ жертви з косовських албанців і яка була проведена в сербському краї Косово.

Зокрема, заступник державного секретаря з європейських справ Розмарі ді Карло в інтерв'ю російському виданню «Комерсант» заявила: «США вважають ситуацію в Косово і саме Косово унікальною...адже у відношенні інших заморожених конфліктів, подібних косовському, ООН не приймала аналогічних резолюцій». І відразу підтверджує зацікавленість США в Косово, як в країні з багатими ресурсами (поклади нікелю) та сприятливим геополітичним розташуванням, та в той же час не зацікавленість і протидію у визнанні Південної Осетії та Абхазії, що, на думку тих же США та їх союзників, було б на користь Росії [118].

По-третє, однією із технологій інформаційно-психологічного протиборства в грузино-південно-осетинському конфлікті, зокрема, в якості найбільш гучних акцій можна привести провокаційну пісню, що висувалася на конкурс «Євробачення 2009» «We don't wanna put in» грузинського гурту Stephane and 3G. У ній присутні слова англійською мовою: «We don't wanna put in/The negative move/It's killin' the groove...», які можна було тлумачити неоднозначно. Формально вони нешкідливі («put in» означає «вводити»), але підібрані вони були так, що б підкреслити прізвище тогочасного російського прем'єр-міністра В. Путіна: «Ми не хочемо Путіна». При цьому грузинська група не приховувала, що хоче висловити свій протест проти політики Російської Федерації.

Жорстка і жорстока боротьба так само активно велася й за допомогою інших мас-медійних інструментів. Так, вже в листопаді 2008 р. південно-осетинські й російські фахівці спільно випустили документальний фільм «Війна 08.08.08», в якому йшла мова про події конфлікту в Південній Осетії і наводилися факти антигуманних дій грузинської армії. Фільм починається із

звернення М. Саакашвілі до жителів Південної Осетії, в якому він говорить про те, що любить і поважає осетинську культуру та історію, після чого демонструються кадри обстрілу Цхінвалі восьмого серпня 2008 року. У фільмі також наводяться документи, що свідчать про завчасну та тривалу підготовку грузинської сторони до нападу. Неодноразово в фільмі лунають заяви, що Грузія намагалася захопити територію вільну від населення і тому напад на Осетію називають «чисте поле». Показано численні жертви, обстріли, інтерв'ю очевидців тощо. Необхідно зазначити, що даний документальний фільм був переглянутий більше мільйоном глядачів.

Відповідь з боку Грузії також не змусила себе довго чекати. Через два місяці в січні 2009 р. грузинські фахівці з психологічних війн показали свою версію подій в пропагандистському фільмі телеканалу TV Alania «Хроніки грузинського серпня». Цей фільм є своєрідним хрестоматійним прикладом реалізації різноманітних прийомів впливу на глядача (у тому числі застосування т. зв. «25 кадру») [112]. Він був розміщений 26 січня 2009 року на грузинському розважальному порталі і мав явну антиросійську і антиосетинську спрямованість. Сайт входить до 10-ки найбільш відвідуваних ресурсів Грузії, що гарантувало велику кількість відео-переглядів. Фільм починається зі слів про протистояння «маленької чотирьох мільйонної Грузії могутній сто чотирьох мільйонній Росії» [112]. У відповідь на заяву про операцію «чисте поле» грузини відповідають, що це провокація, оскільки навіть перекласти цю назву на грузинську мову неможливо і, що це було сфабриковано російською стороною.

Автором дисертаційної роботи було здійснено порівняльний аналіз обох фільмів з точки зору застосованих у них інформаційних методів впливу. Інформаційне висвітлення збройного конфлікту в Південній Осетії відіграло значну роль, так як вплинуло на громадську думку щодо дій тієї чи іншої сторони. В цілому проведений аналіз фільмів дозволив зробити такі висновки та припущення:

1. Президент Грузії М. Саакашвілі і військово-політичне керівництво Грузії в цілому застосовували спеціальні психолого-лінгвістичні технології впливу на споживачів інформації, чому значною мірою сприяли західні, перш за все, американські ЗМІ.

2. Російською стороною у свою чергу застосовувались технології прихованого непрямого впливу на психологію споживачів інформації.

3. Застосовані засоби інформаційної війни з обох сторін конфлікту були досить різноманітними, зазвичай це були: сфабриковані відео-матеріали, кібератаки на веб-сайти та надання невірних статистичних даних (підрахунок яких здійснити надзвичайно складно).

4. Той факт, що обидва документальні фільми поширювались не лише через телебачення, а й через мережу Інтернет, свідчить про бажання вплинути на свідомість якомога більшої кількості населення.

Окрім того, задля з'ясування частоти згадування теми невизнаних держав в новинних повідомленнях провідних світових інформаційних агентств з метою виявлення ступеня впливу ЗМІ на реакцію та ставлення міжнародного співтовариства стосовно проголошення незалежності новими державами/державоподібними утвореннями було проведено спеціальне дослідження. Тут автор даної дисертаційної роботи використав метод, найбільш наближений до ідеального методу аналізу мас-медіа – метод контент-аналізу.

Отже, перший крок у проведенні аналізу ступеню впливу світових новинних ЗМІ на процес становлення невизнаних держав полягав у визначенні тієї сукупності повідомлень, яка має досліджуватися. Для більш детального аналізу дисертант обрав новинні повідомлення відомих світових інформаційних агентств. Саме можливість дослідження великої кількості подій є однією з головних привабливих рис контент-аналізу, як дослідницького методу. Досить часто, однак, трапляється, що навіть контент-аналіз вимушений опиратися на обмежену вибірку, взятую з більш великої сукупності повідомлень.

Першочерговим завданням при підготовці до контент-аналізу було обрання критеріїв, які б мали найбільш безпосереднє відношення до конкретного дослідницького аспекту. Зазначимо, що для аналізу було обрано новинні повідомлення, найвідоміших світових новинних ЗМІ за 2014 рік.

Для аналізу за одиницю виміру було обрано наступне словосполучення – «невизнана держава» трьома мовами (рос. мовою – «*непризнанное государство*», англ. мовою – «*unrecognized state*»). Для якісного аналізу необхідно було дослідити епітети з якими застосовують одиниці аналізу, для визначення якісного показника (емоційного забарвлення) повідомлення. Дослідження проводилось за допомогою веб-сайтів таких світових інформаційних новинних агентств як: RIANOVOSTI (РФ), BBC (Великобританія), Xinhua (КНР), УНІАН (Україна) та CNN (США).

Отримані результати в кількісному показнику представлені в таблиці (табл. 2).

Табл. 2. Результати контент-аналізу (розробка дисертанта)

Назва ЗМІ	Кількісний показник (частота появи словосполучення – «невизнана держава», «непризнанное государство», «unrecognized state»).	Якісний показник (емоційне забарвлення)
RIANOVOSTI	21	Нейтрально-позитивний
BBC	1	Нейтральний
Xinhua	0	—
УНІАН	0	—
CNN	0	—

Аналізуючи новини світового агентства Великобританії BBC за ключовими словами, було отримано 1 результат, що висвітлював події в Україні. В новинних повідомленнях про т.зв. «ДНР» та «ЛНР» звучала термінологія «невизнана держава». Дисертант змушений зауважити, що це свідчить або про легковажний підхід до розуміння журналістами, що саме слід

вважати невизнаною державою, а що державоподібним утворенням чи зрештою терористичним угрупованням, або про позицію держави стосовно конфлікту (в даному випадку Великобританії), яку вона висловлює через ЗМІ.

Найбільший результат (21 матеріал) на запит «невизнана держава» було отримано на новинному сайті російського інформаційного агентства RIANOVOSTI». Всі новинні матеріали в яких зустрічалося дане словосполучення переважно висвітлювали події в т.зв. «Луганській» та «Донецькій» «Народних Республіках», Придністров'ї, Нагірному Карабасі і т.п. Емоційна забарвленість поняття «невизнана держава» загалом нейтрально-позитивна. Необхідно зазначити, що кількість матеріалів, присвячених темі вищеперерахованих невизнаних держав, значно більша, але в них зустрічається дещо інша термінологія, а саме: «невизнана республіка», або «державне утворення», які в даному контексті, теж застосовані не коректно.

Вітчизняне УНІАН, так само, як і американське CNN та китайське новинне агентство Xinhua, досить широко висвітлювали події, пов'язані з т.зв. «ДНР» та «ЛНР», а точніше з цими самопроголошеними територіями. Однак, сам термін «невизнані держави» чи його синоніми із зрозумілих причин при цьому жодного разу не використовувалися. Даний факт є свідченням того, що журналісти BBC під час підготовки матеріалу на дану тему не володіли належним чином понятійно-категоріальним апаратом і досить поверхнево її дослідили. Отримані результати є підтвердженням того, що легковажне ставлення окремих ЗМІ, поверхнева подача матеріалу, а часом навіть заангажованість при висвітленні проблем становлення нових держав/державоподібних утворень може впливати на ставлення міжнародного співтовариства до них та на їх подальше визнання/невизнання.

Немає жодних сумнівів, що в майбутньому роль, а відповідно і ступінь впливу ЗМІ буде зростати, адже в XXI столітті лідерство у світі все більше визначається не стільки економічним потенціалом держави, скільки її здатністю контролювати інформаційні процеси. Виходячи з цього, автор даної

дисертаційної роботи пропонує наступні рекомендації, щодо зменшення негативних і, тим більше, деструктивних впливів ЗМІ на висвітлення перебігу подій щодо народження та становлення нових невизнаних держав/державоподібних утворень. У процесі формування і формулювання правових та етичних норм, що регулюють проблеми висвітлення журналістами тих чи інших конфліктів та їх застосування слід звертати увагу на такі моменти:

- з одного боку, необхідно враховувати особливу роль ЗМІ у забезпеченні права громадськості мати достовірну і об'єктивну інформацію про виникнення й розвиток конфліктів, якими наповнене реальне життя суспільства та держави. А з іншого – пам'ятати, що і самі ЗМІ, як це неодноразово довела історія, можуть сприяти як ескалації конфліктів, так і їх успішному розв'язанню;

- ЗМІ необхідно уникати створення і поширення етнічних образів, ідей, ідеалів, міфів та цінностей, які мають підвищене емоційно-нормативне забарвлення, що особливо збуджує у людей такі почуття, як етнічні приниження, комплекс неповноцінності, гордоші, образи, страхи тощо;

- ЗМІ повинні висвітлювати етнополітичні конфлікти вчасно, надаючи точну, об'єктивну, збалансовану і всебічну інформацію про них;

- необхідно давати інформацію про людей, втягнутих у такий конфлікт, як про індивідуумів і особистостей, а не як про безликих представників якихось етнічних/релігійних груп;

- більше часу має присвячуватися аналізу й висвітленню процесу переговорів та життю мирного населення, а також не слід вказувати, що епізоди насильства є прямим віддзеркаленням стану взаємовідносин між конфліктуючими групами.

Нарешті, ще одна рекомендація для ЗМІ, які прагнуть об'єктивно висвітлювати всі сторони конфлікту, полягає в тому, щоб подавати у своїх репортажах думки людей, які знають історію обох учасників конфлікту і в першу чергу істориків та фахівців, які знаються на обох мовах або займаються вивченням обох конфліктуючих етнічних/релігійних груп.

Порівняльний аналіз двох документальних фільмів ще раз підтвердив той факт, що в процесі врегулювання заморожених конфліктів на пострадянському просторі залучається все більша кількість держав та міжнародних організацій, ще раз підтверджує необхідність об'єктивності у висвітленні процесів визнання/невизнання нових держав в умовах інформаційних війн.

Підбиваючи підсумок, слід зазначити, що поняття «свобода слова» і «свобода висловлювання своїх думок» вимагають від ЗМІ належної відповідальності, об'єктивності та незаангажованості. Дотримання цих надзвичайно важливих вимог дозволить розв'язати низку проблем у сфері етнополітичних відносин, зокрема запобігти ескалації етнополітичних конфліктів, пов'язаних з появою нових держав/державоподібних утворень. Адже, складні й суперечливі державотворчі процеси, зокрема поява нових держав/державоподібних утворень на сьогодні, безумовно, ще не завершилися і тому слід враховувати дедалі зростаючий вплив ЗМІ, при подальших дослідженнях та врегулюванні проблем феномену невизнаних держав.

3.2. Засоби, шляхи та методи врегулювання проблем, пов'язаних з визнанням/невизнанням державності

Характеризуючи миротворчі дії міжнародного співтовариства стосовно конфліктів, пов'язаних з появою та визнанням/невизнанням нових держав/державоподібних утворень, автор дисертаційного дослідження пропонує використовувати термін «міжнародна технологія врегулювання». На нашу думку, достатньо правильним буде, по-перше, застосування терміну «врегулювання» замість терміну «вирішення» конфлікту. Адже під «вирішенням» конфлікту розуміється повне й остаточне припинення конфлікту, причому досить часто за допомогою знищення об'єкту чи предмету цього конфлікту, а часом навіть і шляхом знешкодження одного із його суб'єктів. В свою чергу, «врегулювання» конфлікту дещо інше поняття, під яким мається на увазі запобігання відкритих форм прояву конфлікту і його ескалації, а також будівництво нового рівня

відносин між його учасниками. По-друге, більш коректним і доцільним буде використання саме терміну «міжнародна технологія врегулювання», оскільки йдеться саме про окремий спеціальний алгоритм дій і до того ж саме усього міжнародного співтовариства задля врегулювання проблем невизнаних держав. Таке бачення і такий підхід до врегулювання етнополітичних конфліктів стосовно появи нових держав/державоподібних утворень може сприяти кращому забезпеченню балансу як інтересів міжнародного співтовариства, так і невизнаних держав.

На думку дисертанта, можна виокремити такі технології міжнародного врегулювання конфліктів, пов'язаних з появою та визнанням/невизнанням нових держав/державоподібних утворень, як: миротворча технологія, технологія міжнародної ізоляції, технологія протиборства, технологія «ні миру – ні війни», технологія «замороження» конфлікту. Окрім того, тут слід додати ще одну технологію під назвою «трансформація конфлікту та миробудівництво за допомогою ІКТ (інформаційно-комунікаційних технологій)» тощо.

Миротворча технологія. Першим прикладом такого роду технології можна вважати залагодження конфлікту в Косово. Аналізуючи дану ситуацію, більшість експертів стверджують, що проголошення незалежності Косово та її визнання провідними світовими державами може слугувати надзвичайно серйозним прецедентом. Як на дисертанта, доцільним буде підкреслити, що нині найбільш близьке до свого завершення саме питання визнання/невизнання незалежності Косово. Можна стверджувати, що остаточне врегулювання відбудеться через кілька років, коли цю територію в якості незалежної держави визнають майже усі провідні держави світу, а також Сербія та ООН. Така ситуація може забезпечити мирне співіснування Сербії та Косово, їх політичний та економічний розвиток в рамках Європейського Союзу. Тут варто додати, що досягнути цього допомогли підтримка США та реалізація миротворчого плану М. Ахтісаарі. Перш за все, запропонований останнім план влаштував більшість західних країн і деякі міжнародні організації (ОБСЄ та ООН) [189]. Основою даного плану послуговував принцип обмеженої

незалежності Косово, а центральну позицію зовнішнього врегулювання цієї проблеми покликана була відігравати місія Європейського Союзу.

Заради справедливості зазначимо, що визнання незалежності Республіки Косово має вплив на усю договірно-правову базу, яка була створена у післявоєнній Європі, тобто ставить під сумнів її легітимність. Мається на увазі не добровільний перегляд кордонів (як це було у випадку, наприклад, із розподілом Чехословаччини на Чехію і Словаччину), а дії сецесійних рухів. Косово може стати і навіть вже частково стало (визнання Південної Осетії та Абхазії Росією, референдуми в Шотландії та Каталонії тощо) початком дестабілізації ситуації у багатьох країнах світу, як у пострадянських, так і в західних. Підтвердженням цього є той факт, що впродовж останніх років нові самопроголошені держави/державоподібні утворення під час проголошення своєї незалежності все частіше апелюють саме до прецеденту Косово.

Необхідно також зазначити, що потурання сепаратистським проявам у Косово було вигідним США та їх союзникам. Проте низка країн, у тому числі й членів ЄС, які на своїх територіях мають сепаратистські рухи (проблеми територіальної цілісності держави існують в Бельгії, Іспанії, Ірландії, Туреччині та інших країнах світу), категорично налаштовані проти такого розвитку подій.

Досить влучно висловився з цього приводу експерт з міжетнічних конфліктів Д. Яніч. Він заявив, що подальше невизнання Сербією незалежності Косово призведе до того, що з часом «батьківська» держава (Сербія) може опинитися в глухому куті, залишившись серед меншості тих держав, які не визнають нову державу (Косово). Д. Яніч спрогнозував ситуацію, коли найважливіші міжнародні форуми та з'їзди відбуватимуться без участі Сербії. Проте, необхідно наголосити, що це всього лиш суб'єктивна думка вищевказаного експерта [189].

Варто зважати на те, що чимало країн світу, з різних причин мали свій особистісний інтерес у якнайшвидшій міжнародній легітимації Косово і тому в 2003 році запропонували формулу «стандарти до статусу». Суть даного підходу

полягала перш за все у досягненні консенсусу серед усіх політичних сил та етнічних груп і лише згодом – визначення статусу Косово. Рада Безпеки ООН схвалила вищезазначену формулу [228]. Однак, незважаючи на зовнішню підтримку, докладені зусилля так і не дали очікуваних результатів: воєнні дії не припинились. Слід наголосити, що це не завадило в 2008-му році США [228], більшості країн ЄС [244] та іншим країнам визнати незалежність цієї держави з її слабкими інститутами управління і проблемами в галузі прав людини. Проте, Косово хоч і отримало визнання 109 державами, але й досі не є членом ООН.

Варто згадати, на нашу думку, ще один випадок мирної технології врегулювання, а саме Східний Тимор, який, незважаючи на свої слабкі державні інститути, став членом ООН, на відміну від Косова. Впродовж 24 років населення Тимору вело збройну боротьбу за свою незалежність. У 1999 році Індонезія, як держава-метрополія під міжнародним тиском була змушена визнати право Східного Тимору на самовизначення. Юридично незалежність була зафіксована в 2002 році. Показово, що Португалія прийняла на себе моральне зобов'язання допомагати Східному Тимору у боротьбі за його незалежність. Необхідно також додати, що у справі міжнародного визнання незалежності Східного Тимору значну роль відіграв Ватикан [198].

З метою уникнення значних людських жертв застосовувались і спеціально створені мирні плани врегулювання проблем, пов'язаних з невизнаними державами/державоподібними утвореннями. Серед них варто згадати план К. Аннана щодо ситуації в Турецькій Республіці Північного Кіпру. Запропонований ним план кіпрського врегулювання, передбачав переформатування державного устрою та фактично створення двох держав, яке б означало визнання греками невизнаної держави ТРПК [127].

Втім, такого роду підхід має певною мірою дуалістичний характер. Мається на увазі те, що, з одного боку, миротворча технологія дає змогу врегулювати конфліктну ситуацію, уникаючи людських жертв, проте, з іншого боку, така технологія надає право міжнародним організаціям та державам

втручатися у внутрішню політику інших держав. Таким чином, маємо підстави вважати, що провідним державам світу та міжнародним організаціям вигідно проводити подібну політику, застосовуючи технологію миротворчості, як привід для втручання в політику другої держави.

Технологія міжнародної ізоляції. Переважна більшість держав, на території яких розташовані невизнані держави, з тим чи іншим ступенем результативності проводять по відношенню до них політику міжнародної ізоляції. За подібних умов території невизнаних держав певною мірою деградують економічно, а це в свою чергу ще більше загострює політичну ситуацію в міжнародних відносинах. Показовим прикладом тут може бути Придністровська Молдавська Республіка, невизнання якої Молдавською Республікою призводить до все більшої ізоляції першого. Отже, технологія ізоляції не сприяє якнайшвидшому знаходженню консенсусу між суб'єктами конфлікту, а лише пролонгує та загострює його.

Технологія протиборства. Питання врегулювання ще не зовсім досягнуто у випадках абхазького та південноосетинського конфліктів, пов'язаних з визнанням/невизнанням їх незалежності. Нині Абхазію, як незалежну державу визнає 5, а Південну Осетію – 9 країн. Найближчим часом список держав, які в майбутньому визнають незалежність цих двох територій Південного Кавказу може дещо розширитися. Абхазію і Південну Осетію потенційно може визнати Білорусія, але це ніяк не змінить існуючої ситуації. Всі провідні держави (окрім Російської Федерації), міжнародні організації, в тому числі й ті, які складаються із союзників Росії, відмовили у визнанні цим державам/державоподібним утворенням. Технологія, яку було використано в тих двох випадках звелася по суті справи до доведення ситуації протиборства до збройного зіткнення (Грузії та Південної Осетії) і призвела до військової перемоги та до визнання Росією в односторонньому порядку двох самопроголошених територій в якості незалежних держав і збільшення своєї

військової присутності на Південному Кавказі. Подібне врегулювання ситуацій може бути віднесено до нестабільних, а часом і вкрай небезпечних.

На додаток до цього у міжнародних відносинах все частіше й активніше застосовується принцип сили. Він обґрунтовується твердженнями деяких західних дослідників тим, що держави-метрополії вільні у застосуванні сили для законного відновлення своєї територіальної цілісності. Впродовж останніх років можна спостерігати заяви і деяких очільників тих чи інших держав або міжнародних організацій щодо припустимості силового врегулювання подібних конфліктів.

Зокрема, таким прикладом заклику до військових дій можна вважати заяву колишнього американського президента Р. Рейгана: «Курди – це той сірник, який ми можемо і повинні запалювати в той момент, коли нам це буде вигідно». Дана заява ще раз засвідчує небажання окремих лідерів деяких провідних держав світу врегульовувати проблеми етнополітичних конфліктів, пов'язаних з визнанням/невизнанням нових держав/державоподібних утворень мирними засобами та використання цих проблем у власних цілях [66].

Технологія «ні миру – ні війни». За неповні два десятиліття, що минули після підписання угоди про припинення азербайджано-вірменської війни, офіційний мирний процес щодо нагірно-карабаського конфлікту, за посередництва Мінської групи ОБСЄ, так і не завершився його врегулюванням. Після зустрічі президентів Вірменії та Азербайджану в січні 2012 року та глав МЗС Вірменії й Карабаху в 2013-й році, переговорний процес щодо Карабаху перейшов до пасивної фази і поки що не призвів до мирного врегулювання цього конфлікту. Таку ситуацію можна пояснити тим, що 2012-й і 2013-ті роки були електоральними, як для країн-посередників (Росія, США), так і для Вірменії, Нагірного Карабаху та Азербайджану [72]. А в серпні 2015 року влада Азербайджану неодноразово заявляла про те, що штучне затягування мирного врегулювання даного конфлікту робить неминучим силовий сценарій

подальшого розвитку подій. Тож, і такого роду технологія не є оптимальною і має цілу низку недоліків.

Технологія «замороження» конфлікту. Одним з показових прикладів застосування такої технології може бути придністровський конфлікт. Його врегулювання, що триває ось уже понад 20 років, із внутрішньої проблеми Республіки Молдова перетворилося на складну і потенційно небезпечну міжнародну проблему. Квінтесенцією даного врегулювання виступає урахування інтересів усіх груп населення Придністровської Молдавської Республіки. Вже досить тривалий період конфлікт у Придністров'ї так і залишається в «замороженому» стані. За минулі роки молдавська і придністровська влада декілька разів намагалась знайти компромісне рішення і врегулювати ситуацію. На думку російського вченого А.Г. Большакова, в найближчий час зміни в цьому конфлікті навряд чи відбудуться і він залишиться нерозв'язаним [10, с. 196].

Тут, варто звернути увагу на слушну думку висловлену вітчизняним дослідником В.В. Дівак про дещо сумнівний характер позиції лідерів невизнаних держав стосовно їх зацікавленості в швидкому врегулюванні існуючих конфліктів. «Деякі політики схиляються до думки, що місцева політична еліта може бути зацікавлена в збереженні перманентно невирішеного стану цих конфліктів, оскільки в цьому випадку є можливість отримувати деякі дивіденди, насамперед економічні» – наголошує В.В. Дівак [42, с. 118]. Таким чином, технологія «замороження» виступає досить оптимальним варіантом врегулювання такого типу конфліктів саме для лідерів невизнаних держав/державоподібних утворень чи самопроголошених територій, а також їх антрепренерів.

Технологія миробудування та трансформації конфлікту за допомогою інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ). У другому розділі даного дослідження дисертантом вже було висвітлено сутність поняття «миробудівництво» та «державне будівництво», які виступають важливими

елементами врегулювання конфлікту, пов'язаного з новоствореними державами/державоподібними утвореннями. Переважна більшість західних дослідників нерозривно пов'язують можливі варіанти трансформації конфліктів та миробудівництво з ІКТ (інформаційно-комунікативними технологіями), що є вагомою внутрішньою складовою національного будівництва [167, с. 51]. На погляд автора даного дисертаційного дослідження, ця технологія є однією з найоптимальніших, проте вона існує лише в теорії, поки що майже немає конкретних прикладів її практичного застосування.

Аналізуючи вплив засобів масової інформації та комунікації в першому підрозділі даного розділу дисертант дійшов висновку, що саме вони (ІКТ) формують імідж/бренд тієї чи іншої самопроголошеної держави/державоподібного утворення чи самопроголошеної території в очах суспільства, а це відповідно впливає на подальше їх визнання/невизнання. Йдеться про те, що новітні інформаційні технології можуть слугувати досить вагомим інструментом як для ескалації, так і для врегулювання конфлікту. Такий підхід виступає в якості потужного аргументу для використання ІКТ в миробудівництві (*peace building*). Варто зазначити, що взаємодія конфліктуючих сторін у віртуальному просторі може аналізуватися в якості важливої можливості навіть тоді, коли зустріч між ними не може відбутися в реальних умовах. Отже, віртуальні взаємодії з використанням ІКТ можуть допомогти підтримувати і живити процеси трансформації конфлікту, а відповідно і його врегулювання. Саме трансформація етнополітичного конфлікту, тобто його перетворення з деструктивного на конструктивний може допомогти у врегулюванні низки проблем, що постали перед конфліктантами, а також сприяти знаходженню компромісного рішення.

Зокрема, німецький вчений Г. Майалл виділяє п'ять типів перетворень (або трансформерів) конфлікту для пом'якшення та успішного врегулювання етнополітичних конфліктів (табл. 3).

Ці п'ять трансформерів можуть бути легко пов'язані з різними рівнями причинності конфлікту. Слід звернути увагу на те, що контекст перетворення проходять на глобальному або регіональному рівні. Структурні перетворення досить часто відбуваються на державному рівні. Акторські перетворення або перетворення питань конфлікту відбуваються на рівні високих чинів. Особисті перетворення відповідно – на індивідуальному рівні [200, с. 9].

Можна стверджувати, що ефективне взаєморозуміння та співробітництво є наріжними каміннями і відіграють ключову роль для зацікавлених сторін, які беруть участь у мирному процесі. Окрім того, переважна більшість вихідних даних повинні бути вивірені. Таким чином, це допоможе зацікавленим сторонам конфлікту налагодити ефективно переговорний процес щодо миробудівництва [168, с. 60].

Табл.3. Трансформери конфлікту [200]

Контекстні перетворення	Зміни в контексті конфлікту можуть радикально змінити сприйняття, а також мотиви конфліктної ситуації кожною стороною (учасником).
Структурні перетворення	Зміни в основному складі конфлікту (зміни від асиметричних до симетричних відносин, зміна структури учасників, або питань і несумісних цілей).
Акторські перетворення	Зміни лідерів, зміни загального підходу до конфлікту.
Перетворення питань	Зміни в позиціях, які сторони займають з ключових питань конфлікту щоб досягати компромісів або резолюцій.
Особисті / елітні перетворення	Особисті зміни бажань окремих лідерів влади або невеликих груп з прийняття рішень в критичні моменти.

Доповнимо, що врегулювання проблем навколо появи, функціонування та визнання/невизнання нових держав/державоподібних утворень – це досить складний, суперечливий і тривалий процес. Окрім того, його успіх залежить від сприятливого поєднання багатьох як зовнішніх, так і внутрішніх чинників, суб'єктивних і об'єктивних умов. До того ж, подібні питання сьогодні становлять глобальну проблему для людства, врегулювання якої далеко не

завжди під силу навіть таким впливовим і могутнім організаціям, як ООН і НАТО. Тим більше, що міжнародний досвід показує, що правові процедури (всенародні референдуми про незалежність, демократичні вибори, прийняття цивілізованих законів та ін.) важливі для отримання визнання. Проте, домінуючим чинником у прийнятті рішення про визнання міжнародним співтовариством залишається її політична доцільність.

В сучасних умовах, як вже неодноразово наголошувалось, міжнародні технології врегулювання проблем невизнаних держав у значній мірі корелюються «подвійними стандартами» провідних світових акторів – РФ, США, країн НАТО, котрі, схоже використовують існуючу регіональну нестабільність в своїх цілях. Окрім того, міжнародне співтовариство не завжди знаходить і не завжди застосовує універсальні мирні механізми врегулювання конфліктів стосовно невизнаних держав, а це відповідно не сприяє забезпеченню етнополітичної стабільності в окремих регіонах.

Загальні принципи врегулювання конфліктів, зокрема з приводу появи нових держав/державоподібних утворень, зафіксовані в Заключному акті Ради з безпеки і співробітництва в Європі (т.зв. «десять європейських заповідей» або «Гельсінський декалог»), які були одноголосно схвалені представниками всіх держав-учасниць ради в якості закону, обов'язкового для виконання. У відповідності з цими принципами, конфлікти, пов'язані з самовизначенням народів повинні врегульовуватися без застосування сили з боку будь-якої держави або групи держав стосовно іншої держави, а також без втручання в її внутрішні справи. Окрім того, всі підписанти Заключного акту повинні дотримуватися принципу територіальної цілісності всіх держав. Окрім того, будь-який народ має право розпоряджатися своєю долею [26].

На думку дисертанта, найбільш ефективним та важливим кроком будь-якого процесу врегулювання етнополітичного конфлікту пов'язаного з появою та визнанням/невизнанням нової держави/державоподібного утворення виступає саме переговорний процес. Слушно стверджує про це і вітчизняний

вчений А.І. Кіссе. Він, зокрема, зазначає, що в організації переговорів щодо врегулювання подібних конфліктів, слід враховувати такі чинники:

- інституціональний чинник, тобто наявність чи створення спеціального інституту для ведення переговорів (погоджувальні комісії, суд і т.п.);
- кумулятивний чинник, а саме: чим менше учасників переговорного процесу, тим більше шансів на його мирне врегулювання;
- консенсуальний чинник: погодженість сторін з приводу того, що повинно являти собою компромісне рішення;
- чинник історичного досвіду, тобто необхідно залучати на свій бік сили і традиції мирного врегулювання конфлікту і т.п. [58, с. 178].

У свою чергу відомий дослідник і конфліктолог У. Юрі пропонує власний покроковий алгоритм деескалації конфліктів:

- створення сприятливих умов для конструктивної комунікації залучених сторін;
- сприяння висловленню образ, але в контрольованій ситуації, що передбачає шанобливе ставлення до історії етнічних груп, які залучені до конфлікту;
- визначення спільних цілей;
- виявлення доброї волі обох сторін, зокрема, обмін заручниками, поступки в знаходженні компромісів тощо [58, с. 181].

Загалом дисертант погоджується із вже згадуваним У. Юрі та підкреслює, що необхідне поетапне знаходження компромісу, за якого кожен новий крок буде змінювати взаємну довіру сторін. Вагомою складовою на шляху до миру окрім реалізму варто вважати прагматизм. Під час переговорного процесу потрібно уникати абстракцій, демагогії та відірваності від інтересів конкретних конфліктуючих сторін. Важливою проблемою врегулювання конфліктів виступає зовнішнє втручання та вплив. Як на дисертанта, квінтесенцією переговорного процесу має бути формула «можливо все, окрім війни».

3.3. Західний досвід проведення референдумів щодо самовизначення

Вирішальні територіальні зміни в ХХ столітті (після Першої та Другої світових війн, розпаду Австро-Угорської, Османської, Російської імперій, СРСР та Югославії) та швидкоплинні події на початку ХХІ століття не лише не завершили трансформаційні процеси державотворення, а й створили сприятливе підґрунтя для виникнення низки територіальних суперечок, а також етнополітичних конфліктів та, як наслідок, для народження нових невизнаних держав/державоподібних утворень. Їх поява є наслідком тривалих і часом суперечливих історичних періодів розвитку цивілізації. Досить влучними тут є висновки, зроблені британським філософом та політичним діячем Дж. Мілем про те, що війни і конфлікти з цього приводу точитимуться доти, доки «кордони держав у загальному і в цілому не співпадатимуть з національними кордонами» [58, с. 2]. Цілком слушно зазначає і вітчизняний вчений В.Ф. Смолянюк про те, що міжнародне співтовариство продовжує демонструвати свою нездатність щодо врегулювання проблем невизнаних держав. Він вірно наголошує, що й досі відсутня система жорстких міжнародних заборон стосовно не правових державотворчих експериментів у «тілі» формально суверенних, але слабо контрольованих центральним урядом держав [100, с. 167].

З кожним роком паралельно до тенденції появи нових держав/державоподібних утворень дедалі міцніше проявляється тенденція проведення референдумів щодо самовизначення. Йдеться про те, що визнання міжнародним співтовариством деяких нових держав та невизнання низки інших спричинило глобальну тенденцію посилення боротьби народів за самовизначення. Підтвердженням вищезазначеної тези слугує зростання в останні десятиліття значної кількості референдумів щодо самовизначення. Окрім того, неспівпадіння етнічних та державних кордонів, субординований і тим більше підлеглий статус деяких етнонаціональних спільнот в багатьох

поліетнічних країнах перетворилися у вибуховий механізм уповільненої дії, який рано чи пізно може спрацювати.

Окрім того, необхідно враховувати певні риси сьогодення, а саме те, що у світі на початку XXI століття ще більше проявляється тенденція до взаємопов'язаності держав між собою, зокрема в економічній, політичній, інформаційній та військовій сферах. Так, завдяки розвитку інформаційних технологій про територіальні зміни в певній державі надзвичайно швидко стає відомо у всьому світі. Подібний взаємозв'язок може мати різний (позитивний/негативний) ступінь впливу на інші держави. О.В. Картунов слушно наголошує, що метою майбутніх війн виступають загарбання та/чи встановлення контролю над державами, які займають важливе геостратегічне становище та мають багаті на енергоносії ресурси. При підготовці і веденні нового типу агресивних війн інформація/дезінформація використовується не лише проти держави – жертви агресії, а й проти власного населення, світової демократичної громадськості та міжнародних організацій [57, с. 102].

Отже, можна спрогнозувати, що тенденція щодо народження нових держав/державоподібних утворень, а відповідно і тенденція проведення референдумів щодо самовизначення, може охопити чи вже частково охопила майже увесь світ. Так, лише за 2014 рік у світі відбулась ціла низка референдумів щодо самовизначення. Зокрема, 16 березня область Венетто провела референдум про свій вихід зі складу Італії; 16 квітня 2014 року – відбувся референдум в Автономній Республіці Крим; 11 травня 2014 року мали місце т.зв. «референдуми» в т.зв. «Луганській Народній Республіці» та «Донецькій Народній Республіці» («ЛНР», «ДНР»); 18 вересня 2014 року – в Шотландії; а 9 листопада 2014 року неофіційне, електронне голосування за незалежність Каталонії.

Слід також зазначити, що реакція міжнародного співтовариства на кожен окремий референдум в межах загальноприйнятої політичної бази не була одностайною: деякі референдуми – визнавались легітимними, а деякі – ні.

Можна висловити припущення, що така диверсифікована позиція певних держав пов'язана не лише з унікальністю кожного конкретного випадку щодо процедури міжнародного визнання/невизнання, але й з низкою «лазівок», які з'являються у зв'язку з неурегульованістю питань щодо міжнародного визнання/невизнання нових держав/державоподібних утворень. З вищезазначеного випливає, що неоднозначний і неконструктивний підхід міжнародного співтовариства до проблем врегулювання конфліктів, пов'язаних з появою та визнанням/невизнанням невизнаних держав/державоподібних утворень можуть призводити до ще більшого загострення проблем феномену невизнаних держав. Отже, така позиція світового співтовариства створює сприятливий ґрунт для народження чи ескалації етнополітичних конфліктів, які стають плацдармом для виникнення нових невизнаних держав/державоподібних утворень.

Доцільно взяти до уваги прогнози деяких політологів стосовно того, що політична карта Європи та й усього світу найближчим часом може кардинально змінитися. Окрім того, дисертант вважає за необхідне наголосити, що подібні зрушення вже відбуваються і тенденція щодо проведення референдумів щодо самовизначення зростатиме у майбутньому. Відповідно, ця тенденція виступає однією з прикмет можливого виникнення низки нових невизнаних держав/державоподібних утворень, доля яких непередбачувана, оскільки залежить від багатьох внутрішніх і особливо зовнішніх чинників.

Аналізуючи процеси формування, а також трансформації деяких вже існуючих, визнаних міжнародним співтовариством держав, з'ясовано, що переважна більшість з них пройшли через стадію проведення референдуму щодо свого самовизначення. Відомо, що референдум – це форма волевиявлення народу з будь-яких найбільш вагомих питань внутрішньої чи зовнішньої політики [251]. Референдум щодо самовизначення – це форма волевиявлення народу з метою з'ясування його ставлення до таких важливих, складних, суперечливих і досить часто непередбачуваних за наслідками питань, як:

а) продовження існування у складі держави-метрополії; б) розширення і поглиблення процесів її децентралізації; в) отримання культурно-національної чи територіальної автономії; г) відокремлення від держави-метрополії з наступним створенням власної незалежної держави або приєднанням до якоїсь іншої тощо. Серед держав, першим кроком на шляху незалежності яких було проведення референдуму щодо самовизначення, можна назвати наступні: Норвегія (1905 р.), Ісландія (1945 р.), Монголія (1945 р.), Північна Ірландія (1973 р.), Україна (1991 р.) та багато інших. Деякі з цих референдумів були проведені досить вдало та ефективно: по-перше, в них брала участь достатня кількість населення для того, щоб визнати їх легітимними; по-друге, результати референдумів були позитивними і більша частина їх учасників голосувала «за» незалежність; по-третє, вони були визнані міжнародною спільнотою. Інші референдуми були менш ефективними і, або змусили прихильників самовизначення на деякий час відмовитись від ідеї створення своєї власної держави (не набрали належної кількості голосів «за» незалежність), або призвели до появи нових невизнаних держав/державоподібних утворень (у зв'язку з невизнанням міжнародним співтовариством самого факту проведення референдуму та його результатів) [30, с. 24].

Певною мірою вірною є теза, висловлена вітчизняним вченим С.М. Дерев'янко в його монографії, про те, що «незалежність, отримана завдяки проведенню референдуму про незалежність, є справжньою... як результат вільного волевиявлення народу вона буде швидко визнана міжнародним співтовариством» [40, с. 387]. Проте, дане висловлювання є не досить коректним, тому що для побудови нової держави проведення самого референдуму щодо самовизначення недостатньо. По-перше, необхідне міжнародне визнання легітимності проведення референдуму, а також його результатів, а по-друге, потрібне визнання проголошення нової держави/державоподібного утворення міжнародним співтовариством.

Слід також зазначити, що з кожним роком зростає кількість народів, які, згідно свого права на самовизначення, затвердженого Статтею 1 Статуту ООН, прагнуть провести референдум щодо самовизначення (рис. 6).

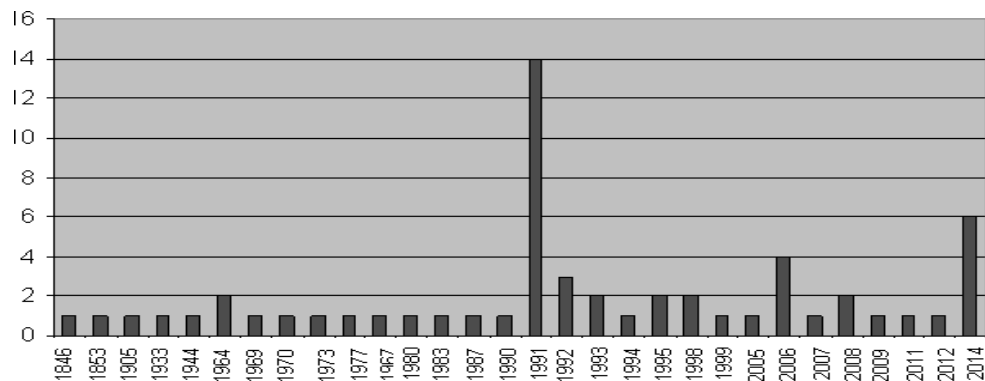

Рис. 6. Кількість проведених референдумів в період 1846-2014 рр. (розробка дисертанта)

Підготовлена дисертантом діаграма, засвідчує, що після 1991 р. – року «параду суверенітетів», 2014 рік виявився надзвичайно насиченим на події пов'язані з народним волевиявленням і став новою хвилею референдумів.

В країнах Європи простежуються подібні тенденції реактивації хвилі референдумів щодо самовизначення. Прикладом може бути референдум, проведений 16 березня 2014 року у Венеції у формі електронного голосування. Тут основними аргументами на його користь вважається економічна відсталість регіону, а також історична пам'ять його населення про колишню незалежність Венеції. З цього приводу Д. Бузатто, президент Комітету за незалежність області Венето, обґрунтував свою позицію тим, що Венеціанська республіка була незалежною з 697 року до кінця XVIII століття, тобто проіснувала майже 1100 років [246]. Варто звернути особливу увагу на те, що активісти руху за незалежність Венеції усвідомлювали, що референдум не матиме юридичної сили і тому їх кінцевою метою було не стільки відокремлення й утворення своєї власної держави, скільки пом'якшення політики оподаткування. Отже, в даному випадку референдум щодо самовизначення було використано, перш за все, як інструмент потужного тиску на центральну владу, зокрема для поліпшення соціального добробуту населення Північного регіону Італії.

Неабияке теоретичне та практичне значення для аналізу використання референдуму щодо самовизначення як інструменту для зниження сецесійних настроїв має приклад Шотландії, адже саме він свого часу спричинив чи не найбільший резонанс у європейських та світових ЗМІ [227]. Окрім того, він є взірцем мирного залагодження конфлікту. Загальновідомо, що Шотландія веде політику боротьби за незалежність від Великобританії вже досить тривалий час. Досліджуючи це питання, деякі вчені сходяться на думці, що перемога Шотландської Національної Партії на регіональних виборах у 2007 році стала відправною точкою політичного процесу за її відокремлення [240]. Голова уряду Шотландії А. Салмонд, неодноразово заявляв, що незалежність Шотландії має досить вагоме значення для шотландців, проте вони не пригноблені і їх не треба визволяти. Однак, він наголошує на необхідності передачі урядові Шотландії більше владних прав і повноважень для успішної реалізації свого потенціалу [225].

Переважає більшість експертів також вважають, що незалежність Шотландії могла б стати потужним поштовхом до сецесійних рухів щодо самовизначення у всій Європі, включно з «хиткими» кордонами України [226]. Натомість результати проведеного 18 вересня 2014 року референдуму засвідчили, що більшість шотландців не бажають чи не готові до відокремлення від Великобританії та, відповідно, виходу зі складу ЄС. Поразка цього референдуму дещо заспокоїла міжнародне співтовариство, але «остаточно не звела нанівець» ідею самовизначення Шотландії, а також не зупинила хвилю нових референдумів у Європі.

Як відомо, референдум щодо самовизначення в Каталонії, незважаючи на офіційну відмову суду Іспанії, все ж був проведений 9 листопада 2014 року. Слід зазначити, що згідно законодавства Іспанії заборона проведення референдумів є правомірною, проте іде у розріз зі Статутом ООН. Відповідно референдум, який був проведений у форматі опитування, не був визнаним міжнародним співтовариством. Нагадаємо, що вперше питання про

незалежність цієї території було зафіксовано ще 1871 року, коли Каталонія спробувала відділитися від Іспанії. Завдяки ефективному переговорному процесу в 1979 році Каталонія отримала автономію, проте кінцевою метою прихильників самовизначення й досі залишається незалежність [230]. Восени 2015 року на місцевих виборах в Каталонії перемогла націоналістична коаліція, яка неодноразово заявляла, що в 2017 році регіон стане незалежним. Перші кроки на цьому шляху вже були здійснені, проте зазнали невдачі: проголошення незалежності Каталонії було анульовано іспанським урядом у Конституційному суді. Тут, на думку дисертанта, слід схвалити цивілізований та демократичний політико-правовий підхід уряду Іспанії щодо врегулювання наростаючих сепаратистських настроїв та запобігання ескалації етнополітичного конфлікту в Каталонії.

Тенденція проведення референдумів щодо самовизначення не оминула й Україну. Незважаючи на те, що українське суспільство за часів незалежності до 2014 року вміло уникало небезпечного загострення етнополітичної ворожнечі та супутніх конфліктів, «латентний» потенціал етнополітичної конфліктності був присутній постійно, влучно стверджує вітчизняний дослідник Д.М. Шлапаченко. Пов'язано це з тим, що певні регіони країни населяють етнічні громади з відмінними політичними, культурними й соціально-економічними інтересами, які відчують істотний вплив з боку прибічників радикальних націоналістичних ідеологій [116, с. 5].

Політична та етнополітична нестабільність на теренах України в 2013 році стала зручним підґрунтям для територіальної анексії Криму і появи двох тимчасово окупованих територій, т.зв. «ЛНР» та «ДНР».

Початком «хвилі» т.зв. «референдумів» в Україні можна вважати «референдум» в Автономній Республіці Крим. Слід наголосити, що його результати не були визнані Венеціанською комісією. Ці цілком слушні висновки міжнародних організацій ґрунтуються на тому, що по-перше, його проведення суперечило нормам міжнародного права, Конституції України

(ст. 2), Закону України про проведення Всеукраїнських референдумів від 2013 р. (ст. 38) та Конституції Автономної Республіки Крим, а по-друге, референдум відбувався в умовах російської анексії Криму.

Негативною була реакція на зазначений референдум і у лідерів багатьох європейських держав. Зокрема, канцлер Німеччини А. Меркель з цього приводу слушно зазначила, що референдум щодо самовизначення в Криму є порушенням Конституції України, оскільки не був схвалений на загальнодержавному рівні [199].

Натомість президент Росії В.В. Путін заявив, що ситуація з відокремлення Криму від України така ж сама, як і відокремлення Косово від Сербії. «Наші західні партнери створили прецедент Косово своїми руками. У цій ситуації, відділення Криму абсолютно законне, оскільки при проведенні референдуму в Косово, від центральної влади Сербії жодного дозволу для одностороннього проголошення незалежності не було потрібно», – наголосив він [216].

Головним аргументом В.В. Путіна залишається «відомий косівський прецедент, який був створений західними партнерами в ситуації, абсолютно аналогічній кримській, і вони визнали відділення Косово від Сербії легітимним, доводячи всім, що жодного дозволу центральних властей країни для одностороннього оголошення незалежності не потрібно» [86]. Окрім того, російський президент посилався на Міжнародний Суд ООН, який згідно з п. 2 ст. 1 Статуту Організації Об'єднаних Націй у своєму рішенні від 22 липня 2010 року зазначив: «Жодна загальна заборона на одностороннє проголошення незалежності не впливає з практики Ради Безпеки. Загальне міжнародне право не містить будь-якої заборони на проголошення незалежності». В.В. Путін посилається також на письмовий меморандум США від 17 квітня 2009 року у зв'язку зі слуханнями по Косово: «Декларації про незалежність можуть, і часто так і відбувається, порушують внутрішнє законодавство. Однак це не означає, що відбувається порушення міжнародного права» [86].

Приблизно через місяць після референдуму в Криму було проведено «референдуми» щодо «самовизначення» в Луганському та Донецькому регіонах з метою відокремлення та проголошення т.зв. «Луганської Народної Республіки» та «Донецької Народної Республіки». Показово, що ані «референдуми», ані проголошені ними утворення так і не були визнані міжнародним співтовариством. Зокрема, міністр закордонних справ Швеції К. Більдт слушно стверджував, що після тривалих воєнних дій «у підсумку «ДНР» і «ЛНР» стануть «народними республіками без народів»». Він також застеріг, що саме така доля може спіткати ті території, які перебувають під російським впливом і поза межами самої Росії [107]. Зрозуміло, що йшлося про те, що довготривалі воєнні дії та невміння чи небажання вести пошуки консенсусу з боку усіх конфліктуючих сторін, можуть призвести до катастрофічних наслідків, у тому числі й до величезних людських жертв.

На думку дисертанта, слід ще раз наголосити на нелегітимності цих т.зв. «референдумів», оскільки по-перше, жоден з них не був визнаний міжнародним співтовариством; по-друге, мала місце ціла низка порушень (відсутність офіційних спостерігачів, недостатня кількість дільниць для голосування, розходження результатів референдуму із соціологічними дослідженнями, воєнні дії). Проте, найбільш вагомим аргументом залишається швидкоплинність та нелегітимність даних «референдумів»: вони відбувались в умовах прихованої окупації зазначених українських регіонів та за відсутності другого етапу, який мав би передувати проголошенню незалежності, мається на увазі всеукраїнський референдум щодо самовизначення певної території.

Є підстави сподіватись, що А. Меркель і Б. Обама будуть продовжувати шукати дипломатичне рішення конфлікту на Сході України. «Ми абсолютно впевнені, що в 21-му столітті не можна перемалювати кордони Європи під дулом пістолета», — заявив Б. Обама [206].

Підсумовуючи результати дослідження наслідків проведених в 2014 році референдумів, дисертант поділив їх на такі групи: 1) легітимні референдуми з

негативним результатом; 2) легітимні референдуми з позитивним результатом; 3) нелегітимні референдуми з позитивним результатом; 4) нелегітимні референдуми з негативним результатом. Задля наочності, отримані результати даного аналізу, проведеного методом кейс-стаді, представлені у вигляді схематичного зображення (додаток Е), на якому за допомогою осей системи координат побудовано чотири площини, кожна з яких відповідає певним характеристикам, проведених у 2014 році референдумів (зокрема, легітимність/нелегітимність та позитивний/негативний результат референдуму). Так, відповідно, референдум в Шотландії, який був офіційно визнаний, але отримав негативний результат стосовно самовизначення, розміщено в правій нижній площині. Референдуми, які були проведені нелегітимно, проте отримали позитивний результат, розміщені у верхній лівій площині. Згідно даної схеми, немає референдумів, які б були проведені легітимно та отримали позитивний результат (верхня права площина), або нелегітимно та отримали негативний результат (нижня ліва площина). У зв'язку з цим, маємо підстави стверджувати, що всі проведені в 2014 році референдуми зазнали невдачі, або за результатами самого референдуму (референдум щодо самовизначення Шотландії), або за відсутності легітимності (референдуми щодо самовизначення у Венето, Каталонії, Криму, «ДНР» та «ЛНР»). Відповідно, можна стверджувати, що в останні роки нова хвиля референдумів щодо самовизначення народів активізувалась і перетворюється на дедалі міцніючу тенденцію. Таким чином, жодна держава світу не застрахована від сецесійних настроїв серед населення, референдумів та появи нових невизнаних держав/державоподібних утворень. Зокрема, існує можливість виникнення такої хвилі референдумів на територіях тих поліетнічних країн, які активно лобіюють самовизначення в інших поліетнічних країнах. Наприклад, Російська Федерація, яка виступає державою-антрепренером (патроном) кількох невизнаних держав (Абхазія, ПМР, Південна Осетія) також ризикує втратити деякі свої території, а саме:

– Курили та Сахалін вже досить тривалий час залишаються об'єктом територіальних суперечок з Японією.

– Архангельська, Новгородська, Мурманська, Ленінградська області та Карелія на історичному підґрунті можуть вимагати проведення референдумів. Зокрема, впродовж шістнадцяти років Карело-Фінська Республіка була 16-ю союзною республікою СРСР і могла претендувати на повну незалежність. Окрім того, за етнічною ознакою та історією ця територія ближча до Фінляндії.

– Деякі території Кавказу (Інгушетія, Дагестан, Карачаєво-Черкесія, Кабардино-Балкарія, Північна Осетія, Чечня) завжди боролись за створення окремих держав.

Сецесійних настроїв не позбавлена і Франція, провінція якої (Бретань) відрізняється своєю етнічною складовою, боротьбою за незалежність і національною ідентичністю. Як відомо, в часи Великої Французької революції Бретань мала автономію. Тут, у зв'язку із заборонаю бретонської мови та культури розгорівся конфлікт та посилювалися подальші сепаратистські тенденції. Показово, що на фоні нової хвилі референдумів щодо самовизначення та часткового визнання деяких нових держав (Косово), розмови про незалежність Бретані не вщухають. Тому, можна спрогнозувати, що незабаром і в цьому регіоні може бути проведений референдум щодо самовизначення.

Референдум щодо самовизначення може відбутися в ще одній європейській країні, а саме в Іспанії, де баски вже впродовж багатьох століть ведуть боротьбу за свою незалежність. Як відомо, початок рухів баскського націоналізму (зокрема, діяльність ліворадикальної, націоналістичної організації ЕТА «Країна Басків і Свобода») припав на першу половину XX століття і був наслідком громадянської війни в Іспанії та встановлення диктатури Ф. Франко, який прагнув асимілювати народ басків. Впродовж останніх років Країна Басків має досить широку автономію на теренах Іспанії. Баски мають право навіть самостійно розпоряджатися своїми податками. Однак, враховуючи факт

проведення шотландського референдуму, питання про можливе відділенні трьох провінцій басків (Нижнього Наварру, Лабурдана та Зуберу) знову може набути політичної актуальності. Принагідно зазначимо, що баски підтримали незалежність невизнаної держави Нагірного Карабаху. Це може свідчити про ймовірність або навіть невідворотність виникнення та існування низки нових держав/державоподібних утворень і питання їх обов'язкового визнання міжнародним співтовариством вже можливо не виступатиме таким вагомим і конче потрібним чинником. З огляду на це, міжнародне співтовариство може залишитись без своїх традиційних регулюючих важелів, а світ – опинитися під загрозою глобальних, незворотних, ні ким і ні чим не обмежених дезінтеграційних процесів, досить небезпечних своєю ескалацією етнополітичних конфліктів та виникненням етнічних війн.

Проведення референдуму щодо самовизначення скоріш за все відбудеться і в Гренландії, яка незважаючи на особливий статус (формально – це територія Данії), тобто розширену автономію, все ж прагне до відокремлення. Місцеві жителі, ескімоси-інуїти, які становлять 86% населення, виступають основною рушійною силою за відокремлення та створення своєї власної держави. Окрім того, вони висувають ще кілька вимог, а саме: перейменування острова з Гренландії в Калаалліт-Нунаат та перейменування столиці Готхоб на інуїтський манер – Нуук. Необхідно наголосити, що відділення Гренландії від Данії може призвести до складних геополітичних зрушень. Зважаючи на той факт, що на острові знайшли значні запаси нафти, а також те, що на ньому розташовані радарні системи американських ПВО, можна стверджувати, що в недалекому майбутньому це може слугувати причиною геополітичних маніпуляцій [235].

У Бельгії, починаючи ще з 1830 року, на незалежність націлена Фландрія. Для фламандців національне питання досить вагоме, оскільки суперечності завжди існували і надалі продовжують виникати у світоглядних, мовних та інших питаннях. Ситуація досягла апогею, коли у 2007 році прем'єр І. Лєтерм

виступив з пропозицією зменшити відрахування Фландрії в загально-бельгійський бюджет і заявив: «фламандців і валлонів не об'єднує нічого, крім короля, футбольної збірної і пива» [149]. Варто наголосити, що окрім етнічного підґрунтя, важливою причиною для створення своєї власної держави виступає економічний фактор. Щорічно від 16 до 24 млрд. бельгійських франків передається з Фландрії у Валлонію на фінансування соціальних витрат. Питання відокремлення та створення своєї власної держави у Фландрії настільки давнє та очевидне, що коли наприкінці 2006 року один з франкомовних бельгійських каналів випустив сюжет про те, що Фландрія проголосила незалежність, а Бельгія перестала існувати, то в цей жарт повірило 89% населення. А як відомо, в кожному жарті є доля правди [149].

Приєднатися до нової хвилі референдумів щодо самовизначення може Курдистан, розділений між такими чотирма державами, як Ірак, Іран, Туреччина та Сирія. Курди планували провести референдум за незалежність наприкінці 2014 року, проте у зв'язку з боротьбою з «Ісламською державою» («ІДІЛ») були змушені його перенести. Доречним буде нагадати, що Курдистан ще в 1920 році був визнаний міжнародним співтовариством як незалежна держава, щоправда лише в межах Іракського Курдистану, а сьогодні він має лише автономію [231]. Проте, курди не полишають надії і продовжують спроби створити незалежний Курдистан.

Аналізуючи причини реактивації референдумів щодо самовизначення народів, відомий вітчизняний вчений О.В. Картунов висловив досить влучну тезу: «переважно етнічні антрепренери, в ролі яких виступають політичні еліти підлеглих етнонаціональних меншин, стають рушійною силою процесів боротьби за відокремлення, а посилення процесів дезінтеграції та націоналізму у Східній Європі – переконливе тому свідчення» [56, с. 216]. Важливу роль у проведенні референдумів і заохоченні до самопроголошення незалежності окремих етнонаціональних спільнот чи територій відіграють і т.зв. держави-патрони або, як їх ще називають, держави-покровителі цих спільнот чи

територій. Саме такого висновку дійшла британський вчений Н. Касперсен у своїй статті «Граючи у гру визнання: зовнішні актори та де-факто держави» [138]. В іншій своїй праці вона запропонувала досить вдалу таблицю, в якій наводить перелік невизнаних держав та їх покровителів з часів Другої Світової війни (Додаток А) [140, с. 201].

Погоджуючись із вищезазначеною позицією, вважаємо за потрібне наголосити, що в деяких випадках саме завдяки ініціативи етнічних антрепренерів та підтримці держав-патронів, новоутворені держави/державоподібні утворення еволюціонують у визнані/невизнані держави. Принагідно зазначимо, що в 90-х роках ХХ століття американський вчений Т. Гарр прогнозував і попереджав про ймовірність і зростаючий ризик посилення й загострення боротьби народів за самовизначення, зокрема систематичні бунти етнічних меншин [163, с. 283].

Проте, на думку дисертанта, лише демократична, виважена і гнучка етнонаціональна політика та побудова громадянського суспільства дозволить в подальшому уникати ескалації етнополітичних конфліктів.

На основі проаналізованих випадків референдумів щодо самовизначення, можна стверджувати, що сам процес проведення референдумів може слугувати як етапом на шляху створення нової держави/державоподібного утворення, так і ефективним засобом врегулювання етнополітичних проблем. Історичний досвід засвідчує, що досить часто проведення референдуму щодо самовизначення може стати ефективним засобом запобігання ескалації та врегулювання етнополітичних конфліктів, а головне – перешкодити народженню нових невизнаних держав/державоподібних утворень. Зокрема, Канада та Швейцарія – одні з найбільш благополучних країн Європи – не раз стикалися з проблемами регіонального сепаратизму. Проте, вони спромоглися розв'язати їх на основі взаємної згоди та компромісу, а також проведення відповідних референдумів, що допомогло їм зберегти свою територіальну цілісність.

У 70-х роках ХХ століття в Квебеці етнополітична ситуація набула таких загострень, що федеральна влада змушена була оголосити воєнний стан. Згодом, завдяки неодноразовому проведенню референдумів, боротьба за незалежність Квебека набула мирних рис. Так, 20 травня 1980 р. 59,56% квебекців проголосували проти відокремлення, а 40,34% – за відокремлення. Проте, вже в 1995 р. питання про незалежність було знову винесено на всенародне голосування. Цього разу «проти» висловилося 50,58% квебекців і вже 49,42% – за [54]. На думку дисертанта, цю тенденцію до зростання настроїв за відокремлення (а вони збільшилися на 9,08%) можна пояснити не стільки бажаннями квебекців досягти для себе повної незалежності, скільки їх намаганнями привернути увагу федерального уряду і населення Канади до деяких своїх проблем.

Таким чином, перевага тих, хто був за відділення хоч і зафіксована, але була настільки незначною (вона становила всього 1,16 %), що, здавалося, вже на наступному референдумі вони опиняться в меншості. Заздалегідь передбачивши такий розвиток подій, уряд Канади почав процес внесення змін до законодавства країни. Канадський парламент, зокрема, прийняв «закон про роз'яснення», згідно з яким були визначені умови виходу провінції зі складу федерації. Суть цього акту полягала в тому, що волевиявлення громадян на референдумі було недостатньо для проголошення незалежності певної території, оскільки є дві зацікавлені сторони – регіон і федерація – і їм необхідно прийти до згоди щодо значення референдуму. Закон давав право Палаті громад Канади вирішувати наскільки чітко, коректно і неоднозначно громадяни певної провінції висловили своє бажання відокремитися.

Варто підкреслити, що квебекці практично досягли всіх поставлених цілей і без відділення своєї провінції від Канади. Тут необхідно також наголосити на виключно цивілізованому і демократичному характері етнонаціональної політики Канади та виваженому і гнучкому застосуванню її принципів і засад федеральним урядом при врегулюванні питання самовизначення Квебеку.

І хоча місцеві закони надають широку автономію для всіх регіонів Канади, але навіть серед них Квебек значно виділяється, вдаючи із себе «державу в державі» [54]. Проте, найголовніше полягає в тому, що територіальна цілісність держави була збережена саме мирним шляхом.

Ще одним досить взірцевим прикладом врегулювання питання щодо самовизначення можна вважати юрасійське питання в Швейцарії. Історичні корені незалежності кантону Юра сягають 1815 р., коли за підсумками Віденського конгресу, територія колишнього Базельського княжого єпископства була передана кантону Берн. Як наслідок, католицький і франкомовний регіон Юра потрапив під управління здебільшого німецькомовного та протестантського державного утворення. Таке політичне рішення і призвело до виникнення юрасійського питання [83].

Як стверджує російський дослідник І. Петров, історія юрасійського сепаратизму є яскравим прикладом того, наскільки непрості були стосунки між двома частинами країни і наскільки сильною була воля народу і політиків вирішити цю проблему мирними засобами [92].

Як і у випадку з врегулюванням проблем відокремлення Квебеку, було проведено цілу низку референдумів в кантоні Берн, починаючи з 1970 р. Більшість населення взяла участь у голосуванні і погодилася з наданням «округу Юра» права на самовизначення. На референдумі 23 червня 1974 р., проведеному в семи громадах «округу Юра», більшість громадян виступило за створення нового кантону.

Проте, на наступному референдумі, що пройшов у семи громадах округу 16 березня 1975 р., три південні громади регіону Юра (Куртеларі, Ля Неввіль і Мутьє) висловилися за те, щоб залишитися у складі кантону Берн. Тож, серед населення не було однозначних настроїв. Проте, на загальношвейцарському референдумі 24 вересня 1978 р. швейцарський народ погодився зі створенням нового кантону Юра, який 1 січня 1979 р. офіційно увійшов до складу Швейцарської Конфедерації. Таким чином, офіційному відокремленню кантону

Юра від Берну і приєднанню до Швейцарії передував тривалий процес самовизначення: місцеві та загальношвейцарський референдуми.

25 березня 1994 р. представники уряду Швейцарії, а також кантонів Берн і Юра підписали «Угоду щодо кантону Юра», яка підвела ризик під тривалою історією виникнення нового кантону і закріпила взаємне визнання кантональних кордонів [92].

У 1994 р. було створено «Міжюрасійські збори» на які було покладено завдання пошуку остаточного рішення, т.зв. «Юрасійського питання». Членами «Міжюрасійських зборів» в даний час є 12 представників від кантону Юра і стільки ж від кантону Берн. Голова призначається федеральним урядом Швейцарії. «Збори» буде розпущено після того, як буде остаточно розв'язане питання територіальної приналежності громад регіону Бернського Юра.

«Політичний процес, підсумком якого став нинішній референдум в Юра, можна вважати ідеальним прикладом того, як треба вирішувати територіальні питання» – таку слушну думку висловив відомий швейцарський політик і дипломат Д. Марті [83]. Цей процес «дозволив втілити на практиці живу культуру діалогу, дав можливість говорити один з одним тим, хто раніше займав абсолютно непримиренні позиції» [83].

Отже, спираючись на теорію і практику т.зв. «конституційного патріотизму» в підсумку було створено умови для безкровного врегулювання найскладнішого конфлікту щодо бернського кантону Юра. Однак, це не означає остаточного врегулювання даного питання і його зняття з порядку денного. Деякі проблеми все ж таки існують, але, і це головне, в Швейцарії надія на їх компромісне і мирне розв'язання залишається цілком реальною [92].

Врегулювання питання кантону Юра поступово відбувалося саме на основі і з використанням потенціалу швейцарських федералізму і прямої демократії, головним інструментом яких був референдум. Тому 1970-і рр. відзначені цілою низкою референдумів та опитувань, в центрі яких поставали ті чи інші етапні аспекти цього непростого питання. Новий кантон Юра, що утворився у 1979

році, став таким чином, підсумком цілого марафону референдумів, які проходили як на федеральному, так і на кантональному рівнях [83]. Окрім того, варто зауважити, що сам факт проведення референдумів став ефективним засобом і підходом до врегулювання етнополітичних конфліктів, пов'язаних з можливою появою нових невизнаних держав/державоподібних утворень.

Аналіз причин появи нової хвилі референдумів, які відбулись у 2014 році, а також можливих референдумів щодо самовизначення у майбутньому, дає підстави для наступних висновків. В одних випадках основними причинами проведення референдуму були (або можуть стати в майбутньому) певні, часом найменші, прояви дискримінації за етнічною, мовною, культурною, релігійною або якоюсь іншою ознакою. В других випадках це нерівномірний розподіл деяких привілеїв, економічних ресурсів, матеріальних благ і т.п. В третіх випадках до вимог проведення референдумів призвела швидка та всебічна демократизація всіх сфер суспільного життя, чим зуміли скористатися, часто з елементами зловживання, антрепренери деяких етнонаціональних меншин. Ще в деяких випадках референдуми були викликані історичним підґрунтям певного етносу чи території тих чи інших меншин (народів) про те, що колись вони вже мали власну автономію чи навіть власну державу, або входили до складу якоїсь іншої держави, або зазнавали від домінуючої етнонації жорстких переслідувань, репресій, геноциду тощо. Слід також враховувати загальносвітову тенденцію зростання націоналістичних поглядів, радикальних та екстремістських настроїв, а також відцентрових, дезінтеграційних тенденцій. Особливу увагу варто звернути на те, що у всіх вище зазначених випадках вже проведених референдумів щодо самовизначення та випадках можливих референдумів щодо самовизначення, живильним середовищем, як правило, слугувала поліетнічність, полікультурність або поліконфесійність населення країни. Отже, при всій унікальності конкретних випадків, загальною і першочерговою причиною вимог проведення референдумів щодо самовизначення можна вважати державну етнонаціональну політику, якій,

очевидно, бракувало належної виваженості, гнучкості, демократичності, толерантності, креативності, транспарентності, цивілізованості та інших подібних надзвичайно важливих рис.

Проведення референдумів щодо самовизначення не завжди призводить до відокремлення територій. Це можливо лише у тому випадку, коли не може бути знайдено жодного іншого компромісного рішення. Варто враховувати, що застосування силових методів врегулювання етнополітичного конфлікту, пов'язаного з появою нових невизнаних держав/державоподібних утворень, може призвести до якнайшвидшої його ескалації. Необхідно також зважати на низку аспектів, зокрема на те, що кожен випадок етнополітичного конфлікту унікальний і тому слід вибірково і відповідально застосовувати відповідні технології його врегулювання. По-друге, враховуючи деякі регіональні протиріччя, варто було зосередити зусилля на подоланні негативних наслідків надмірної політичної сегментованості поліетнічного суспільства за культурними, соціально-економічними, релігійними та іншого роду відмінностями. На останньому, зокрема, наголошує вітчизняний вчений В.О. Котигоренко у запропонованому ним проекті державної концепції етнонаціональної політики України [64].

Варто також навести слушне твердження вітчизняного вченого О.В. Бабкіної, яке вона висловила стосовно врегулювання конфліктної ситуації на Сході України. На її думку, сьогодні досить важливим є «не тільки аналіз трансформацій, які відбулися у питанні поділу влади в Україні в період 1991-2013 років, але й ідентифікація проблем та вироблення пропозицій, які б допомогли розв'язати проблеми та усунути наявні загрози подальшого розвитку України як демократичної держави» [5, с. 40].

Здійснивши аналіз процесів, пов'язаних з виникненням самих ідей, підготовки та проведення референдумів щодо самовизначення в Європі, а також обґрунтувавши появу цілої низки можливих нових референдумів, дисертант пропонує такі рекомендації для запобігання ескалації

етнополітичних конфліктів та появи нових невизнаних держав/державоподібних утворень.

Ці рекомендації варто розділити на дві групи або блоки: *рекомендації державного рівня* (тобто, рекомендації для окремих поліетнічних держав) та *рекомендації глобального рівня* (тобто рекомендації для міжнародних організацій та інституцій).

На *державному рівні*, тобто для урядів поліетнічних держав, особливо для тих держав, яким притаманні дезінтеграційні тенденції, з метою пом'якшення етнополітичних протиріч, запобігання ескалації етнополітичних конфліктів і послаблення сецесійних настроїв рекомендується:

По-перше, негайне прийняття (там де цього ще немає, як приміром в Україні) та вдосконалення (там де це є) чітко і коректно виписаної та виваженої державної концепції етнонаціональної політики.

По-друге, ця політика має базуватися виключно на цивілізованих, демократичних, правових засадах, а її впровадження в життя має відбуватися з врахуванням світового досвіду.

По-третє, розв'язання етнополітичних проблем, запобігання ескалації етнополітичних конфліктів та усунення небезпеки дезінтеграції країни повинно здійснюватися виключно політичними методами.

По-четверте, на законодавчому рівні необхідно чітко і конкретно прописати процедуру легітимної підготовки і проведення референдумів на локальному, регіональному та державному рівнях з тих чи інших питань, у тому числі й щодо самовизначення. Тут потрібно зауважити, що така процедура повинна передбачати створення спеціального органу, завдання якого полягатиме у контролі за прозорістю та легітимністю референдумів, що проводяться. Окрім того, процес підготовки та проведення кожного етапу референдуму повинен мати чіткий регламент, тобто не бути занадто швидкоплинним чи безмежно розтягнутим у часі та просторі, що має сприяти прийняттю виважених рішень, у тому числі і щодо самовизначення.

Таким чином, для запобігання ескалації етнополітичних конфліктів, які можуть стати підґрунтям для появи нових невизнаних держав/державоподібних утворень, необхідно як мінімум проведення низки політичних реформ, зокрема щодо децентралізації політичної влади, формування громадянського суспільства, проведення справді демократичної етнонаціональної політики, реалізації індивідуальних прав та свобод людини та групових, колективних прав етнонаціональних спільнот, розвиток політико-правової та етнополітичної культури тощо.

Рекомендації *глобального рівня*, тобто для міжнародних організацій та інституцій, можна сформулювати так:

по-перше, світовому співтовариству і ЗМІ конче необхідно враховувати факт існування колізій між принципом територіальної цілісності та правом на самовизначення народів;

по-друге, міжнародним організаціям варто, нарешті, звернути увагу на зазначені колізії та розпочати роботу щодо їх усунення оскільки, саме вони використовуються як «лазівки» при спробах нелегітимного створення нових невизнаних держав/державоподібних утворень.

по-третє, великим державам необхідно відмовитися від своїх подвійних стандартів щодо визнання/невизнання нових держав/державоподібних утворень;

по-четверте, ЗМІ, особливо при висвітленні етнополітичних конфліктів, повинні бути максимально уважними, обережними і, головне, об'єктивними та конструктивними. Вони мають перетворитися із знаряддя роздмухування етнополітичних конфліктів, як це часто мало і має місце, на потужний інструмент досягнення і збереження етнополітичного миру.

Висновки до третього розділу

Досліджена в третьому розділі тема врегулювання проблем невизнаних держав в умовах глобалізації та інформаційних війн дала можливість дисертанту зробити такі висновки.

По-перше, засоби масової інформації відіграють вагомую роль у формуванні думки світової громадськості про справедливість появи будь-якої нової держави/державоподібного утворення. Інформаційний вплив на висвітлення тих чи інших подій стосовно появи та визнання/невизнання нової держави підвищується завдяки двом тенденціям: глобалізації сучасного світу та загостренню інформаційних війн. Зокрема, аналізуючи ступінь впливу ЗМІ на суспільну думку було встановлено, що нинішній розвиток інформаційних технологій відіграє надзвичайно важливу роль в якості головного засобу поширення недостовірної інформації (дифамації), чорного піару, а часом й інформаційної пропаганди (документальні фільми, відео-репортажі з неправдивими даними). Окрім того, інформаційні технології можуть відігравати позитивну роль у процесі врегулювання етнополітичних конфліктів. Дисертантом була запропонована і схематично змодельована роль ЗМІ у формуванні громадської думки про справедливість появи нової держави/державоподібного утворення та, як наслідок, їх (ЗМІ) вплив на визнання/невизнання міжнародним співтовариством.

З метою виявлення ступеня впливу ЗМІ на ставлення міжнародного співтовариства щодо проголошення незалежності новими державами/державоподібними утвореннями, дисертантом було проведено контент-аналітичне дослідження частоти та емоційного забарвлення використання терміну «невизнана держава» в новинних повідомленнях провідних світових інформаційних агентств. У результаті проведеного аналізу було виявлено, що вітчизняне інформаційне агентство УНІАН так само, як і американське CNN та китайське новинне агентство Xinhua досить всебічно висвітлювали події, пов'язані з невизнаними державами, хоча, як не дивно,

термін «невизнані держави» жодного разу не зустрічався в їх інформаційному контенті. Замість нього використовувались такі терміни, як: «самопроголошені держави», «конфлікти» тощо. Виявлено, що лише два (BBC та RIANOVOSTI) із п'яти інформаційних агентств використовували термін «невизнана держава». Крім того, в одному із новинних повідомлень про т.зв. «ДНР» та «ЛНР» було використано саме цей термін, що не є коректним. Даний факт є свідченням необізнаності журналістів з даною тематикою та наявністю існуючих неоднозначностей в даному контексті. Отримані результати підтвердили певну заангажованість ЗМІ та поверхневу подачу матеріалу про проблему становлення нових держав, що в результаті може призводити до їх необ'єктивного висвітлення та впливати на їх подальше визнання/невизнання. Була підтверджена думка дисертанта про впровадження провідними державами світу за допомогою ЗМІ політики «подвійних стандартів».

Дисертантом також було проведено порівняльний аналіз двох документальних фільмів, які були створені в період інформаційної війни між Грузією та Південною Осетією. Результати даного порівняльного аналізу підтверджують той факт, що обидві сторони конфлікту використовували засоби впливу на громадську думку і підтверджують тезу про все частіше застосування провідними державами світу інформаційних засобів впливу на ставлення міжнародного співтовариства до тих чи інших конфліктних ситуацій.

По-друге, автор даної дисертаційної роботи дійшов висновку, що врегулювання проблем нових держав/державоподібних утворень надзвичайно складне і суперечливе питання, саме це і зумовлює незнаходження дієвих та остаточних шляхів і методів врегулювання певних етнополітичних конфліктів, пов'язаних з появою та визнанням/невизнанням нових держав/державоподібних утворень та знаходження універсальної карти дій в подібних ситуаціях.

У науковий обіг дисертантом було введено термін «технологія міжнародного врегулювання» для характеристики дій міжнародного співтовариства стосовно врегулювання конфліктів, пов'язаних з появою нових

невизнаних держав/державоподібних утворень. Було запропоновано та охарактеризовано наступні технології міжнародного врегулювання конфліктів: технологія «замороження» конфлікту, миротворча технологія, технологія ізоляції, технологія протиборства, технологія «ні миру – ні війни», технологія трансформації конфлікту та миробудівництва за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) тощо.

По-третє, було виявлено, що вирішальні територіальні зміни в ХХ столітті (після Першої та Другої світових війн, розпаду Австро-Угорської, Німецької, Османської та Російської імперій) та швидкоплинні політичні процеси на початку ХХІ століття не лише не завершили трансформаційні процеси державотворення, а створили сприятливе підґрунтя для виникнення низки територіальних суперечок, а також етнополітичних конфліктів та, як наслідок, для народження нових невизнаних держав/державоподібних утворень. Свідченням даної тези є проаналізовані дисертантом референдуми щодо самовизначення, які вже відбулись та референдуми, які можуть бути проведені в найближчому майбутньому.

Автором даного дисертаційного дослідження було побудовано діаграму, яка підтвердила тезу, що після 1991 р. – року «параду суверенітетів», 2014 рік виявився надзвичайно насиченим на події пов'язані з народним волевиявленням у формі референдумів.

Дисертантом було отримано результати дослідження західних тенденцій щодо самовизначення у вигляді схеми та представлено їх у вигляді чотирьох груп: 1) легітимні референдуми з негативним результатом; 2) легітимні референдуми з позитивним результатом; 3) нелегітимні референдуми з позитивним результатом; 4) нелегітимні референдуми з негативним результатом. У зв'язку з цим, можна стверджувати, що всі проведені в 2014 році референдуми зазнали невдачі, або за результатами самого референдуму або за відсутності легітимності.

Зроблено висновок, що реактивація нової хвилі референдумів щодо самовизначення з'явилась через низку причин, серед яких: жорстка державна етнонаціональна політика, націоналістичні настрої, політика «подвійних стандартів» щодо визнання/невизнання держав тощо. Проте, деякі приклади проведення референдумів щодо самовизначення підтверджують той факт, що вони можуть слугувати, як етапами на шляху створення нових держав/державоподібних утворень, так і ефективними підходом щодо врегулювання наростаючих сепаратистських настроїв серед населення та збереження територіальної цілісності держав.

ВИСНОВКИ

Згідно із поставленими завданнями даної дисертаційної роботи, було отримано відповідні результати, які дають підстави зробити такі висновки:

1. Недостатня теоретична дослідженість феномену невизнаних держав на рівні політологічної науки та низка прогалин у міжнародному праві негативно впливають на практичну площину врегулювання проблем невизнаних держав. На основі проведеного аналізу історичних етапів розвитку феномену невизнаних держав виявлено причини його актуалізації та зроблено висновок, що цей феномен проявляється як одна із закономірностей розвитку людської цивілізації. Розроблене схематичне зображення актуалізації цього хвилеподібного процесу, підводить до висновку про те, що зростає інтенсивність появи нових невизнаних держав/державоподібних утворень та поступово скорочується часова відстань між цими хвилями. Обґрунтовано гіпотезу про подальшу тенденцію щодо збільшення кількості та частоти появи невизнаних держав. Недостатній рівень досліджень теоретичних засад феномену невизнаних держав може призводити до досить гострих наукових дискурсів, зокрема, стосовно понятійно-категоріального апарату. Відповідно виникає необхідність систематизації існуючих теорій та концепцій феномену невизнаних держав з метою розробки рекомендацій щодо врегулювання проблем їх появи та процесу визнання/невизнання.

2. І досі не існує загальновизнаного терміну щодо позначення феномену нових держав/державоподібних утворень з невизначеним статусом. У процесі проведеного аналізу відповідного понятійно-категоріального апарату доведено, що поняття «невизнана держава» є більш точним при позначенні певних реальних феноменів, ніж широко вживані терміни: «квазідержава», «самопроголошена держава», «де факто держава» тощо. Запропоноване авторське визначення дефініції «невизнана держава» передбачає, що це держава, яка пройшла повний процес свого становлення і володіє усіма її ознаками, окрім міжнародно-правового визнання. Вперше у вітчизняній

політичній науці обґрунтовано авторську класифікацію невизнаних держав, яка вирішує проблему приналежності нових держав/державоподібних утворень до «невизнаних», «частково визнаних» чи «визнаних» міжнародним співтовариством у цілому.

3. Переважна більшість невизнаних держав виникають через цілу низку найрізноманітніших об'єктивних і суб'єктивних, зовнішніх і внутрішніх причин, які в сукупності стають потужним каталізатором трансформаційних процесів у всьому світі, наприклад у поліетнічних країнах. Серед цих причин можна назвати такі, як: історичне підґрунтя, економічні умови розвитку регіону, геополітичні інтереси «провідних» держав світу, зростання націоналістичних поглядів, а досить часто і не гнучка етнонаціональна політика тощо. Саме зазначені причини зустрічаються майже у всіх випадках появи нових невизнаних держав, а також призводять до наростання сецесійних настроїв серед населення окремих територій та регіонів.

4. Феномен невизнаних держав необхідно аналізувати в контексті не лише етнополітичних конфліктів, а й колізії між принципом територіальної цілісності держав та правом на самовизначення народів, а також в контексті глобалізації та інформаційних війн, які теж справляють суттєвий вплив на даний феномен. Доведено, що системний і комплексний підходи можуть гарантувати об'єктивність та дозволити дослідити унікальну природу кожного випадку народження нових невизнаних держав/державоподібних утворень. На основі методу аналізу документів з'ясовано, що найчастіше невизнані держави під час проголошення незалежності апелюють до права на самовизначення народів та прецедентного випадку часткового визнання незалежності Косово. Нині відсутні чіткі і конкретні критерії, які б визначали, коли саме і за яких умов нова держава/державоподібне утворення може бути визнана або невизнана міжнародним співтовариством. Доведено актуальність розробки чітких та об'єктивних критеріїв міжнародного визнання/невизнання нових держав/державоподібних утворень, які б допомогли уникнути ескалації та їх

перетворення на збройне протистояння. Встановлено, що коректніше використовувати термін «принцип територіальної цілісності держав» та «право на самовизначення народів», адже інші терміни, зокрема «принцип недоторканності державних кордонів» та «право на самовизначення націй», призводять до невірної експлікації, гострих наукових дискусій та неврегульованості міжнародно-правової колізії.

5. У науковий обіг дисертантом введено термін «міжнародні технології врегулювання» для характеристики дій міжнародного співтовариства стосовно невизнаних держав/державоподібних утворень. Світовий досвід має низку як ефективних, так і менш дієвих технологій міжнародного врегулювання конфліктів, пов'язаних з появою нових невизнаних держав/державоподібних утворень, а саме: технологія «замороження» конфлікту, миротворча технологія, технологія ізоляції, технологія протиборства, технологія «ні миру – ні війни» тощо. Наголошено на потребі застосування нових, креативних підходів та методів міжнародного врегулювання конфліктів, які викликані сучасними тенденціями розвитку інформаційного суспільства. Серед таких способів було виокремлено технологію трансформації конфлікту та миробудівництва за допомогою інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ). Залучення сучасних ІКТ для врегулювання конфліктів, пов'язаних з появою і визнанням/невизнанням нових держав/державоподібних утворень сприятиме підвищенню ефективності переговорного процесу та налагодженню діалогу між учасниками конфлікту.

6. Реакція та ставлення міжнародного співтовариства стосовно народження нових держав у значній мірі визначається не інтересами народів, які проживають в них, а «подвійними стандартами» провідних світових акторів – РФ, США, країн НАТО, які використовують існуючу регіональну нестабільність у власних цілях. Окрім того, наголошено на складності та суперечливості питання міжнародного визнання/невизнання нових держав/державоподібних утворень і відповідно ролі міжнародного

співтовариства в цьому процесі. По-перше, це викликано низкою проблем дуалістичного характеру в міжнародному праві; по-друге, унікальністю кожного випадку; по-третє, історичним тлом та складною системою міжнародних відносин. Проаналізовано чотири сценарії можливих реакцій та дій міжнародного співтовариства в процесах визнання/невизнання нових держав/державоподібних утворень: 1) військове придушення невизнаної держави; 2) часткове визнання та заступництво міжнародним співтовариством чи окремою потужною державою; 3) перемога у війні за незалежність; 4) офіційне міжнародне невизнання. Виявлено і наголошено, що силові дії призводять до ще більшого загострення ситуації навколо визнання/невизнання зазначених утворень. Окрім того, було проілюстровано та підтверджено вплив ЗМІ на імідж невизнаної держави та, її міжнародне визнання/невизнання.

7. Сучасні інформаційні технології сформували з одного боку надзвичайно сприятливі умови для висвітлення тих чи інших подій, а з іншого – привнесли низку реальних загроз, коли засоби масової інформації перетворюються на інструмент інформаційних війн і стають ефективною зброєю впливу на свідомість суспільства. Основними засобами під час таких війн, особливо пов'язаних з конфліктами щодо визнання/невизнання нових держав/державоподібних утворень, виступають спеціальні психолого-лінгвістичні технології впливу на споживачів інформації, зокрема відео-матеріали, кібератаки, невірні статистичні дані тощо. Виходячи з цього, запропоновано низку рекомендацій, таких як: необхідність надання виключно достовірної, збалансованої та всебічної інформації; уникнення формування і поширення негативних етнічних міфів і стереотипів, які мають підвищене емоційно-нормативне забарвлення, екстремістських поглядів та ідей, з одночасним зосередженням уваги на можливих шляхах, засобах і методах деескалації конфліктних ситуацій, пошуках компромісів тощо.

8. На основі аналізу референдумів щодо самовизначення, проведених у різних країнах світу в 2014 р., було виявлено, що трансформаційні процеси

державотворення не лише не завершилися, а навпаки – створили підґрунтя для виникнення низки територіальних суперечок, а також ескалації конфліктів та, як наслідок, сприяли тенденції народження нових невизнаних держав/державоподібних утворень. Проте, серед проаналізованих випадків зустрічаються такі, коли завдяки демократичній, гнучкій політиці урядам вдавалось мирно врегульовувати конфліктні ситуації, уникнувши при цьому силових зіткнень. Досліджено випадки ефективного врегулювання проблем сецесії в XX-XXI ст. саме за допомогою референдумів. Мирному розв’язанню конфлікту, пов’язаному із зростанням сецесійних настроїв серед шотландців, сприяло легітимне проведення референдуму в Шотландії. Зразковими прикладами успішного проведення референдумів щодо самовизначення в XX ст. з метою деескалації етнополітичних конфліктів можна вважати Канаду та Швейцарію. Успішним прикладом цивілізованого політико-правового підходу уряду, незважаючи на нелегітимне проведення референдуму, також можна вважати мирне залагодження назріваючого конфлікту в Каталонії. Позитивний досвід політичного, ненасильницького врегулювання таких конфліктів міг би стати в нагоді й для України.

9. Правові колізії, породжені неоднозначністю трактувань і застосування принципу територіальної цілісності держав та права на самовизначення, певною мірою сприяють, а подекуди і провокують проведення численних референдумів щодо самовизначення, у тому числі й нелегітимних, що в свою чергу може призводити до появи нових невизнаних держав/державоподібних утворень. Отже, доцільність і необхідність усунення зазначених колізій стає все більш очевидною. Окрім того, для запобігання ескалації етнополітичних конфліктів, які можуть стати поштовхом для появи нових самопроголошених держав/державоподібних утворень, необхідно, як мінімум, формування громадянського суспільства та проведення справді демократичної етнонаціональної політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акт о государственной независимости Республики Абхазия [Электронный ресурс] – Режим доступа : http://abkhazia.narod.ru/act_Nezavisim.htm
2. Акт о провозглашении государственной самостоятельности Донецкой Народной Республики г. Донецк 07.04.2014 г. [Электронный ресурс] // Славянская громада. – Режим доступа : <https://slavgromada.wordpress.com/2014/05/19/%D0%BE%D1%84%D0>
3. Акт провозглашения независимости Республики Южная Осетия [Электронный ресурс] // Общественная комиссия по расследованию военных преступлений в Южной Осетии и помощи пострадавшему гражданскому населению. – Режим доступа : <http://www.osetinfo.ru/conf901>
4. Ашавский Б.М. Проблема признания государств / Б.М Ашавский, Е.В. Ананьева // Международная жизнь. – 2009. – № 11. – С. 43-68.
5. Бабкіна О.В. Деякі теоретико-методологічні проблеми сучасного етапу політичної трансформації в Україні / О.В. Бабкіна // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. – 2014. – № 3 (71). – С. 36-50.
6. Бердегулова Л.А. Квазигосударства в постсоветском пространстве: историко-правовое исследование : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства» / Л.А. Бердегулова. – Владимир, 2007. – 22 с.
7. Бжезинский З. Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы / З. Бжезинский ; [пер. с англ. О. Ю. Уральской]. – М. : Международные отношения, 2009. – 280 с.
8. Бирюков С. Непризнанные государства : историческая эволюция и современный статус [Электронный ресурс] / С. Бирюков – Режим доступа : <http://www.apn.ru/publications/comments1968.htm>

9. Большаков А.Г. Непризнанные государства европейской периферии и пограничья / А.Г. Большаков // Международные процессы. – 2007. – Т. 5. – №3 (15). – С. 83-88.

10. Большаков А.Г. Непризнанные государства постсоветского пространства в системе российских национальных интересов / А.Г. Большаков // Политическая экспертиза. – 2008.

Том 4. – № 1. – С.182-198.

11. Большаков А.Г. Проблемная государственность в эпоху глобального кризиса национального суверенитета / А.Г. Большаков // Полис : Политические исследования. – 2011. – № 5. – С. 186-189.

12. Большаков А.Г. Этнические вооруженные конфликты в посткоммунистических государствах европейской периферии : автореф. дисс. на соискание учен. степени докт. полит. наук : спец. 23.00.02 «Политические институты, процессы и технологии» / А.Г. Большаков – Казань, 2009. – 42 с.

13. Броерс Л. Политика непризнания и демократизация / Л. Броерс // Accord. – 2005. – № 17. – С. 70-73.

14. Брюно П. Международное право и независимость ПМР / П. Брюно, Ф. Шансе Вельмот, О. Верник ; [пер. с фр. Н. Шульпина] – Бендеры : Полиграфист, 2007. – 176 с.

15. В Вашингтоне признали независимую государственность Приднестровья [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.regnum.ru/news/polit/654659.html>

16. Вілков В. Сепаратизм етнічний / В. Вілков // Політологічний словник : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. М.Ф. Головатого та О.В. Антонюка – К. : МАУП, 2005. – С. 660-663.

17. В Москве прошел круглый стол по проблемам непризнанных государств [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://eurasian.su/news/v-moskve-proshel-kruglyy-stol-po-problemam>

18. Варзар І.М. Із конспектів минулих літ. Вибране в концептуальних і мемуарних вимірах / І.М. Варзар

Кн. 1 : Держава і народ-етнос у політологічному дискурсі. – К. : Фада ЛТД, 2003. – 592 с.

19. Все непризнанные государства [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.geopolitics.ru/karta-sajta/vse-nepriznannye-gosudarstva/>

20. Горбатенко В.П. Національна держава та її суверенність в умовах глобалізації / В.П. Горбатенко // *Studia Politologica Ukraino-Polona.*–Житомир-Київ-Краків : ФОП Євенок О.О. – 2013. – Вип. 3. – С. 268-273.

21. Горбатенко В.П. Стратегії модернізації суспільства : Україна і світ на зламі тисячоліть : монографія / В.П. Горбатенко – К. : Видавничий центр «Академія», 1999. – 240 с.

22. Григорян А. Американский штат Луизиана признал независимость Нагорного Карабаха, заявляет карабахский МИД [Електронний ресурс] / А. Григорян // *Кавказский узел.* – Режим доступу : <http://www.kavkazuzel.ru/articles/225150/>

23. Далявська Т.П. Боден Жан / Т.П. Далявська // *Історія політичної думки: навч. енцикл. словник-довідник для студентів вищ. навч. закл. / за заг. ред. Н.М. Хоми.* – Львів : Новий світ-2000, 2014. – С. 86-87.

24. Далявська Т.П. Гантінгтон Самюель / Т.П. Далявська // *Історія політичної думки : навч. енцикл. словник-довідник для студентів вищ. навч. закл. / за заг. ред. Н.М. Хоми.* – Львів : Новий світ-2000, 2014. – С. 145-146.

25. Далявська Т.П. Інформаційна війна як технологія впливу на міжнародні відносини та долю невизнаних держав / Т.П. Далявська // *Актуальні проблеми міжнародної інформації та міжнародних відносин : зб. наук. праць.* – К. : Ун-т економіки та права «КРОК» , 2013. – Вип. V. – С. 22-32.

26. Далявська Т.П. Міжнародні технології врегулювання проблем невизнаних держав / Т.П. Далявська // *Наукові праці: науково-методичний*

журнал. Політологія. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2014. – Вип. 224.

Т. 236. – С. 76-81.

27. Далявська Т.П. Невизнані держави / Т.П. Далявська // Політологія : навч. енцикл. словник-довідник для студентів вищ. навч. закл. / за наук. ред. Н.М. Хоми. – Львів : «Новий Світ-2000», 2014. – С. 421-422.

28. Далявська Т.П. Невизнані держави в контексті державотворчих процесів та міжнародного визнання / Т.П. Далявська // Держава і право. – 2014. – Вип. 66. – С. 345-353.

29. Далявська Т.П. Нові державні утворення : науковий дискурс щодо категоріально-понятійного апарату / Т.П. Далявська // Політика і духовність в умовах глобальних викликів. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 22. – К. : Видавництво Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 2014. – С. 377-381.

30. Далявська Т.П. Нова хвиля референдумів щодо самовизначення : причини та можливі наслідки / Т.П. Далявська // Парадигма пізнання : гуманітарні питання. – 2015. – № 2 (5). – С. 21- 35.

31. Далявська Т.П. Політико-правова колізія як підстава для визнання/невизнання нових держав/державоподібних утворень / Т.П. Далявська // Гілея : науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : «Видавництво «Гілея», 2015. – Вип. 98 (7). – С. 375-377.

32. Далявська Т.П. Роль ЗМІ у висвітленні проблем невизнаних держав в епоху глобалізації / Т.П. Далявська // Нова парадигма. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – Вип. 108 – С.20-28.

33. Далявська Т.П. Феномен невизнаних держав : закономірність чи новий тренд? / Т.П. Далявська // Науковий вісник Ужгородського Національного

університету. Серія : Політологія, соціологія, філософія. – 2015. – Вип. 1(18). – С. 32-35.

34. Декларация независимости Косово : интернет-библиотека конституций [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://worldconstitutions.ru/?p=710>

35. Декларация о недопустимости интервенции и вмешательства во внутренние дела государства [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/internal_affairs_decl.shtml

36. Декларация о независимости Автономной Республики Крым и г.Севастополя [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.rada.crimea.ua/news/11_03_2014_1

37. Декларация о независимости Приднестровской Молдавской Республики [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://mfapmr.org/index.php?newsid=230>

38. Декларация о предоставлении независимости колониальным странам и народам [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/colonial.shtml

39. Декларация о принципах международного права, касающихся дружественных отношений и сотрудничества между государствами в соответствии с Уставом ООН [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/intlaw_principles.shtml

40. Дерев'янюк С.М. Політико-правові засади референдумів в Україні / С.М. Дерев'янюк – Івано-Франківськ : Місто-НВ, 2011. – 847 с.

41. Дівак В.В. Деякі проблеми міжнародно-правового визнання невизнаних держав / В.В. Дівак // Держава і право. – 2011. – Вип. 52. – С. 579-587.

42. Дівак В.В. Косово, боротьба за незалежність : історія питання та його наслідки / В.В. Дівак // Політичний менеджмент. – 2008. – № 3 – С. 107-118.

43. Дівак В.В. Сепаратизм як феномен сучасної політики : політологічні та правові аспекти : монографія / В.В. Дівак ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. – К. : Логос, 2010. – 223 с.

44. Добронравин Н.А. Непризнание государства в «серой зоне» мировой политики : основы выживания и правила суверенизации / Н.А. Добронравин – СПб. : Издательство ЕУСПб, 2011. – 56 с. – (Препринт №21/11 Центр исследований модернизации).

45. Доклад Генерального секретаря ООН «При большей свободе : к развитию, безопасности и правам человека для всех». Документ ООН A/59/2005. [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.un.org/russian/largerfreedom>

46. Доклад Группы высокого уровня по угрозам, вызовам и переменам «Более безопасный мир : наша общая ответственность». Документ ООН A/59/565. [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.un.org/russian/secureworld/report.htm>

47. Дубас О.П. Інформаційно-комунікаційний простір : культурно-політичні детермінанти: монографія / О.П. Дубас – К. : Генеза, 2011. – 256 с.

48. Жук П. Етнополітична карта світу 21 століття / П. Жук, Н. Мазур, Р. Соломонюк, Р. Турчак – Л. : Мандрівець, 2000. – 204 с.

49. Заключительный акт Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе [Электронный ресурс] – Режим доступа : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_055

50. Заява МЗС України у зв'язку зі зверненнями Ради Федерації РФ і Державної думи РФ про визнання незалежності Південної Осетії та Абхазії [Електронний ресурс] – Режим доступа : <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/publication/content/19716.htm>

51. Ильин М.В. Альтернативные формы суверенной государственности [Электронный ресурс] / М.В. Ильин // Международный институт гуманитарно-политических исследований. – Режим доступа : http://www.igpi.ru/bibl/other_article/1253005_141.html

52. Иноземцев В. Глобализация : иллюзии и реальность / В. Иноземцев // Свободная мысль. – 2000. – № 1(1491). – С. 26-36.

53. Інформаційна війна : роль ЗМІ в політичних конфліктах сучасності [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://psyfactor.org/smi.htm>
54. Карпюк И. Квебек остається на місці [Електронний ресурс] / И. Карпюк – Режим доступу : <http://polit.ru/article/2014/04/08/ik0804142/>
55. Картунов О.В. Базова модель інформаційних процесів у сучасних війнах / О.В. Картунов // Історико-політологічні проблеми сучасного світу : зб. наук. ст. – Чернівці : Рута. – 2006.
Т. 12-13. – С. 98-103.
56. Картунов О.В. Вступ до етнополітології : наук.-навч. посібник. / О.В. Картунов – К. : Ін-т економіки, управління та господарського права, 1999. – 300с.
57. Картунов О.В. Інформаційне суспільство : аналіз політичних аспектів зарубіжних концепцій : монографія / О.В. Картунов, О.О. Маруховський – К. : Ун-т економіки та права «КРОК», 2012. – 344 с.
58. Кіссе А.І. Етнічний конфлікт : теорія і практика управління. Політологічний аналіз : монографія. / А.І. Кіссе – К. : Логос, 2006. – 380 с.
59. Козырев. Г.И. Конструирование «жертвы» как средство создания управляющей конфликтной ситуации / Г.И. Козырев // Социологические исследования. – 2009. – № 4. – С. 63-73.
60. Колеров М.А. Непризнанная жизнь / М.А Колеров // Апология. Новый гуманитарный журнал. – 2005. – № 5. – С. 48.
61. Колосов В.А. Геополитика и политическая география / В.А. Колосов, Н.С. Мироненко – М. : Аспект Пресс, 2001. – 479 с.
62. Котигоренко В.О. Бути чи не бути етнічним конфліктам в Україні? / В.О. Котигоренко // Політичний менеджмент. – 2008. – № 5.– С. 85-103.
63. Котигоренко В.О. Етнічні протиріччя і конфлікти в сучасній Україні : політологічний концепт : монографія. / В.О. Котигоренко – К. : Світогляд, 2004. – 722 с.

64. Котигоренко В.О. Щодо стратегії державної етнонаціональної політики / В.О. Котигоренко // Стратегічні пріоритети. – 2008. – № 1(6). – С. 40-52.
65. Коркунов Н.М. Указь и законь [Електронний ресурс] / Н.М. Коркунов – СПб. : Типография М.М. Стасюлевича, 1894. – 163 с. – Режим доступу : <http://civil.consultant.ru/reprint/books/307/>
66. Корсунская Е. Андрей Цаплиенко : «На нашей планете может вспыхнуть новая горячая точка» [Електронний ресурс] / Е. Корсунская // Еженедельник 2000. – Режим доступу : http://www.2000.ua/v-nomere/aspekty/ekspertiza_aspekty/andrej-tsaplienko-na-nashej-planete--mozhet-vspykhnut-novaja-gorjachaja-tochka_arhiv_art.htm
67. Кочкаров Р.М. Конституционные основы суверенитета народов и нации и единство российской государственности : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституционное право; муниципальное право» / Р.М. Кочкаров – М., 1997. – 24 с.
68. Кошелюк В. Самопроголошені держави як інструмент геополітичної стратегії провідних держав на Європейському континенті / В. Кошелюк, Т. Гринюк // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. – 2008. – Вип. 37. – С. 287-289.
69. Кресіна І.О. Проблеми етнонаціональної консолідації українського суспільства / І.О. Кресіна // Studia Politologica Ukraino-Polona. – Житомир-Київ-Краків : ФОП Євенок О.О. – 2013. – Вип. 3. – С. 139-144.
70. Крылов А. Непризнанные государства : важна «внутренняя легитимность» [Електронний ресурс] / А. Крылов – Режим доступу : <http://theanalyticon.com/?p=1550&lang=ru>
71. Литвиненко В.Т. Легитимация и эффективность власти в условиях становления нового государства / В.Т. Литвиненко // Современные исследования социальных проблем – Красноярск : Общество с ограниченной ответственностью «Научно-инновационный центр» – 2010. – №3(03). – С.84-86.

72. Маилян М. Арцахское урегулирование в 2012-ом [Электронный ресурс] / М. Маилян – Режим доступа : <http://theanalyticon.com/?p=2829&lang=ru>

73. Маклюэн Г.М. Понимание Медиа : Внешние расширения человека / Г.М. Маклюэн ; [пер. с англ. В.Г. Николаева]. – М. : Жуковский; «КАНОН-пресс-Ц», «Кучково поле», 2003. – 464 с.

74. Мангейм Дж.Б. Политология : Методы исследования / Дж.Б. Мангейм, Р.К. Рич ; [пер. с англ. А.К. Соколова] – М. : Издательство «Весь Мир», 1997. – 544 с.

75. Маркедонов С.М. СНГ-2 : Непризнанные государства на постсоветском пространстве: к определению природы феномена / С.М. Маркедонов // Гуманитарная мысль Юга России. – 2005. – № 1. – С. 118-126.

76. Маркедонов С.М. Государства de facto [Электронный ресурс] / С.М. Маркедонов. – Режим доступа : <http://www.apn.ru/defacto/id=543>

77. Мацузато К. Патронное президентство и политика в сфере идентичности в непризнанной Абхазии / К. Мацузато // Вестник Евразии. – 2006. – № 4. – С. 132-159.

78. Международный пакт о гражданских и политических правах [Электронный ресурс] – Режим доступа : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactpol.shtml

79. Мельников М. Прикладна конфліктологія / М. Мельников – М. : «Права людини», 2006. – 158 с.

80. Минаев М. Проблематика «слабых государств» в американской аналитике / М. Минаев // Международные процессы. – 2007.

Т. 5. – № 2 (14). – С. 86-94.

81. Миняй-Белоручев К. Непризнанные государства в системе международных отношений (опыт Северной Америки в XIX в.) / К. Миняй-Белоручев // Власть. – 2012. – № 5 – С. 166-169.

82. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995>

83. Момбелли А. Референдум – оружие швейцарских сепаратистов [Электронный ресурс] / А. Момбелли, [пер. с нем. И. Петров] – Режим доступа : <http://www.swissinfo.ch/rus/%D0%BA%BD%D1%B2/37245584>

84. Национальный суверенитет и государственность в современном международном праве : необходимость прояснения вопроса Резолюция 1832 (2011) [Электронный ресурс] – Режим доступа : http://www.coe.int/t/r/parliamentary_assembly/%5Brussian_documents%5D/%5B2011%5D/%5BOct201%5D/Res1832_rus.asp

85. Николаев Д.Г. Феномен непризнанных государств в мировой политике / Д.Г. Николаев // Вестник Московского университета. Серия 25 : Международные отношения и мировая политика. – 2010. – № 1. – С. 27-41.

86. Обращение Президента Российской Федерации [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.kremlin.ru/news/20603>

87. Овчинський В. Війна світів. «Незалежність» Косово в дзеркалі тіньової політики [Электронный ресурс] / В. Овчинський – Режим доступа : <http://www.i-r-p.ru/page/stream-trends/index-18693.html>

88. Осипова Г.В. Россия у критической черты : возрождение или катастрофа / Г.В. Осипова, В.К. Левашова, В.В. Локосова – М. : «ДИК», 1997. – 115 с.

89. Осипова С.А. Непризнанные государства как политико-правовой феномен : теоретико-методологический аспект / С.А. Осипова // Вестник СевНТУ. Серия: политология. – 2011. – № 123– С. 24-27.

90. Отличие государств от стран : интересные факты [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://hzbolshe.ru\goroda-i-strany/otlichie-gosudarstva-ot-strany.html>

91. Пащенко В. Этническая самоидентификация в эпоху глобализации: настоящее и будущее [Электронный ресурс] / В. Пащенко – Режим доступа : http://dialogs.org.ua/print.php?part=project_ua&m_id=8902

92. Петров И. Сепаратизм по-швейцарски [Електронний ресурс] / И. Петров – Режим доступу : <http://magazines.russ.ru/vestnik/2005/13/pe13.html>
93. Перепелиця Г.М. Незалежність Косово, передусім, є викликом для безпечного майбутнього самого ЄС [Електронний ресурс] / Г.М. Перепелиця – Режим доступу : <http://www.ukrinform.com/Kosovo.aspx?id=2345>
94. Плиева Ф.А. Реализация права на самоопределение как причина региональных конфликтов / Ф.А. Плиева // Федерализм и регионализм : приоритеты XXI века : Материалы 2-й международной научной конференции, г. Владикавказ, 25-26 сентября 2009 г. / Владикавказский институт управления. – 2009. – С. 232-240.
95. Попов Ф. Невизнані держави як форма проявлення сепаратистського руху [Електронний ресурс] / Ф. Попов. – Режим доступу : <http://geoconflict.narod.ru/texts/popov.html>
96. Почепцов Г. Информационные войны / Г. Почепцов – М. : Рефл-бук, 2001. – 576 с.
97. Розумний М.М. Кризовий потенціал асиметрії міжнародних відносин / М.М. Розумний // Стратегічна панорама. – 2015. – №1. – С. 28-34.
98. Розумний М.М. Українська ідея на тлі цивілізації / М.М. Розумний. - К. : Либідь, 2001. - 288 с.
99. Рябека О.Г. Глокалізація планетарного світу як продукт сучасного глобалізаційного процесу / О.Г. Рябека – Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2014. – № 58. – С. 41-52.
100. Смолянук В.Ф. Геополітична динаміка XXI століття : наступна станція «багатополярність»? / В.Ф. Смолянук // Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін : зб. наук. праць Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. – К. : Видавництво Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 2010. –

Вип. 3. – С. 162-168.

101. Сороченко В. Энциклопедия методов пропаганды [Электронный ресурс] / В. Сороченко – Режим доступа : <http://www.realisti.ru/main/inform?id=340>

102. Справочное бюро ООН. Условия вступления ООН [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.un.org/russien/question/faq/fs2.htm>

103. Статут ООН [Электронный ресурс] – Режим доступа : https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf

104. Тимошев Р.М. Право наций на самоопределение и современные межнациональные конфликты / Р.М. Тимошев // Научно-информационный журнал армия и общество. – М. : Научно-исследовательский центр «Наука-XXI» – 2008. – № 3. – С. 53-63.

105. Толковый словарь : государственное образование [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://slovco.ru/konstpravo/g/GOSUDARSTVENNOE-OBRAZOVANIE-11978.html>

106. Тоффлер Э. Война и антивоина : Что такое война и как с ней бороться. Как выжить на рассвете XXI века / Э. Тоффлер, Х. Тоффлер ; [пер. с англ. М.Б. Левина]. – М. : АСТ : Транзиткнига, 2005. – 416 с.

107. У підсумку «ДНР» і «ЛНР» стануть «народними республіками без народів», – МЗС Швеції [Электронный ресурс] – Режим доступа : http://ipress.ua/news/u_pidsumku_dnr_i_lnr_stanut_narodnymi_respublikamy_bez_narodiv__mzs_shvetsii_87306.html

108. Уткин А.И. Мировой порядок XXI века / А.И. Уткин – М. : Эксмо, Алгоритм, 2002. – 513 с.

109. Фукуяма Ф. Сильное государство : управление и мировой порядок в XXI веке / Ф. Фукуяма ; [пер. с англ. О.Э. Колесникова, Н.Г. Кротовской, В.С. Кулагиной-Ярцевой и др.] – М. : АСТ : Хранитель, 2006. – 220 с.

110. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон // Полис. –

1994. – № 1. – С. 33–48.

111. Хесль Г. Посредничество в разрешении конфликтов. Теория и технология / Г. Хесль ; [пер. с нем. Е.Яковлевой] – Санкт-Петербург : Речь, 2004. – 144 с.

112. Хроники грузинского августа [Электронный ресурс] – Режим доступа : <https://www.youtube.com/watch?v=aw2fYxJaBn8>

113. Хто у Європі може взяти приклад із Шотландії? [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.bbc.co.uk/ukrainian/entertainment/2014/08/140724_scotland_.shtml

114. Чемурзиева З.И. Проблемы легитимации непризнанных государств на постсоветском пространстве : между правом и геополитикой / З.И. Чемурзиева // Философия права. – 2007.

Т. 3. – С. 158-161.

115. Шелест Г. Аналіз реакції світової спільноти щодо проголошення незалежності Косово, Абхазії та Південної Осетії : висновки для України / Г. Шелест // Чорноморська безпека. – 2010. – № 3(17). – С. 11-19.

116. Шлапаченко Д.М. Внутрішні регіональні та міжнародні фактори в еволюції косовського конфлікту : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.04 «Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку» / Д.М. Шлапаченко. – Київ, 2010. – 53 с.

117. Шмитт К. Теория партизана / К. Шмитт ; [пер. с нем. Ю.Ю. Коринца] – М. : Праксис, 2007. – 301 с.

118. Эксперт : «США советуют непризнанным государствам идти к независимости через конфликты» [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.regnum.ru/news/polit/581632.html#ixzz3Q8L024LB>

119. Язькова А. Косовский конфликт в балканском политическом контексте / А. Язькова – М. : Аспект Пресс, 2003. – 215 с.

120. Янукович передумал : он никогда не признает независимость Абхазии, Южной Осетии или Косово [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.newsru.com/world/04jun2010/janukovitch.html>

121. «Определение агрессии» Резолюция 3314 (XXIX) Генеральной Ассамблеи 14.12.74 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/aggression.shtml

122. 18 лютого 2008 року Заява МЗС України щодо Косово [Електронний ресурс] // МЗС України. – Режим доступу : <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/news/detail/10922.htm?lightWords=%D0%9E%D0%9E%D0%9D>

123. Ahere J. The Paradox that is Diplomatic Recognition Unpacking the Somaliland Situation / J. Ahere – Hamburg : Anchor Academic Publishing, 2013. – 96 p.

124. Alesina A. Artificial States / A. Alesina, W. Easterly, J. Matuszeski // Cambridge : Harvard University Press, 2008. – 40 p.

125. Alesina A. The Size of Nations / A. Alesina, E. Spolaore – Massachusetts : The MIT Press, 2005. – 272 p.

126. America's Role in Nation-Building [Электронный ресурс] – Режим доступа : http://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR1753.html

127. Annan K. Basis for a Comprehensive settlement of the Cyprus Problem 2003 [Электронный ресурс] / K. Annan – Режим доступа : http://www.globalsecurity.org/military/library/report/2004/annan-cyprus-problem_maps_26feb03.pdf

128. Andelman D. A Shattered Peace : Versailles 1919 and the Price We Pay / D. Andelman – N.Y. : Wiley, 2007. – 336 p.

129. Balayev B. The Right to Self-Determination in the South Caucasus Nagorno Karabakh in context / B. Balayev – N.Y. : Lexington Books, 2013 – 247 p.

130. Ball-Rockeah S. A dependency model of mass media effects / S. Ball-Rockeah, M.L. DeFluer // Communication Research. – 1976. – № 3. – P. 136.

131. Bancheli T. De Facto States : The Quest for Sovereignty / T. Bancheli, B. Bartmann – L. : Routledge, 2003. – 296 p.
132. Bartolini S. Restructuring Europe : Centre formation, system building, and political structuring between the nation state and the European Union / S. Bartolini – Oxford : OUP Oxford, 2005. – 448 p.
133. Berg E. Forms of Normalisation in the Quest for De Facto Statehood / E. Berg, R. Toomla // The International Spectator. – 2009. – № 4. – P. 29-43.
134. Bodin J. Six Books of the Commonwealth / J. Bodin ; [translated by M.J. Tooley] – Oxford : Basil Blackwell Oxford, 2003. – 256 p.
135. Brooker P. Non-democratic Regimes / P. Brooker – L. : Palgrave Macmillan, 2014. – 304 p.
136. Brock L. Fragile States / L. Brock, H. Holm – Cambridge : Polity, 2012. – 200 p.
137. Cabestan J.-P. Secession and Separatism in Europe and Asia : To Have a State of One's Own / J.-P. Cabestan, A. Pavkovic – L. : Routledge, 2013. – 280 p.
138. Caspersen N. Playing the Recognition Game : External Actors and De Facto States / N. Caspersen // The Internal Spectator : Italian Journal of International Affairs – Vol. 44. – Issue 4. – 2009. – P. 47-60.
139. Caspersen N. The Politics of De Facto/Unrecognized States. Recommendations [Электронный ресурс] / N. Caspersen. – Режим доступа : http://www.lancs.ac.uk/fass/projects/unrecognised-states/unrecognised_state.php
140. Caspersen N. Unrecognised States in the International System / N. Caspersen, G. Stansfield – L. : Routledge, 2011. – 253 p.
141. Charter of the United Nations [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.un.org/en/documents/charter/chapter1.shtml>
142. Cohen J.L. Globalization and Sovereignty : Rethinking Legality, Legitimacy, and Constitutionalism / J.L. Cohen – Cambridge : Cambridge University Press, 2012. – 453 p.

143. Colloque «Self Proclaimed and De Facto States : Political Economy and Relations with Tutor Powers» [Электронный ресурс] – Режим доступа : http://www.ifea-istanbul.net/index.php?option=com_k2&view=item&id=449
144. Convention on Rights and Duties of States. Art.1. Montevideo, 26 December, 1933 [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.oas.org/juridico/english/sigs/a-40.html>
145. Crawford J. The Creation of States in International Law / J. Crawford – Oxford : Oxford University Press; 2 edition, 2007. – 944 p.
146. CSCE Mission to the Republic of Moldova [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.osce.org/moldova/41137?download=true>
147. De Whaal Th. Black Garden : Armenia and Azerbaijan Through Peace and War, 10th Year Anniversary Edition, Reversed and Updated / Th. De Whaal – N.Y. : NYU Press, Anv Rev Up edition, 2013. – 403 p.
148. Declaration of Independence [Электронный ресурс] – Режим доступа : http://www.archives.gov/exhibits/charters/declaration_transcript.html
149. Don Murray : From Scotland to Catalonia, Europe's sovereignty-association moment [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.cbc.ca/news/world/don-murray-from-scotland-to-catalonia-europe-s-sovereignty-association-moment-1.1277651>
150. Encyclopedia International – N.Y. : Grolier Inc, 2010. – 526 p.
151. Erasmus G. Criteria for determining statehood : John Dugard's Recognition and the United Nations / G. Erasmus // South African Journal on Human Rights. – 1988. – Vol. 4. – № 2. – P. 207-220.
152. Fabry M. Recognizing States International Society and the Establishment of New States since 1776 / M. Fabry – Oxford : Oxford University Press, 2010. – 272p.
153. Failed States Index 2014 [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.library.fundforpeace.org/fsl14>

154. French D. Statehood and Self-Determination : Reconciling Tradition and Modernity in International Law / D. French – Cambridge : Cambridge University Press, 2013. – 586 p.
155. Fritz V. Understanding State-building from a Political Economy Perspective : An Analytical and Conceptual Paper on Processes, Embedded Tensions and Lessons for International Engagement / V. Fritz, A. Rocha Menocal – L. : Overseas Development Institute, 2007. – 71 p.
156. Fukuyama F. State-Building : Governance and World Order in the 21st Century / F. Fukuyama – New York : Cornell University Press, 2004. – 160 p.
157. Geldenhuys D. Contested States in World Politics / D. Geldenhuys – L. : Palgrave Macmillan, 2009. – 306 p.
158. Geldenhuys D. Isolated States : A Comparative Analysis (Cambridge Studies in International Relations) / D. Geldenhuys – Cambridge : Cambridge University Press, 1989. – 782 p.
159. Gherari H. Quelques j'servations sur les Etats ephemerres / H. Cherari // Anuaire francais de droit international. – 1994. – Vol. 40. – P. 419-432.
160. Graham J. Social Construction of Political Realities via Mass Media in the Kosovo War (Part 2) [Электронный ресурс] / J. Graham – Режим доступа : http://www.historyorb.com/europe/kosovo_war2.php
161. Grant T.D. The Recognition of States : Law and Practice in Debate and Evolution / T.D. Grant – Westport : Praeger Publishers, 2007. – 280 p.
162. Gurr T. Why Men Rebel / T. Gurr – Princeton : Princeton University Press, 1970. – 421 p.
163. Gurr T. Minorities at Risk : A Global view of Ethnopolitical Conflicts / T. Gurr – Washington : United States Institute of Peace, 1993. – 448 p.
164. Hachten W. The World News Prism : Changing Media of International Communications / W. Hachten – Ames : Iowa State University Press, 1999. – 145 p.
165. Hall P.A. Political Science and the Three New Innstitutionalism / P.A. Hall, R.C.R. Taylor // Political Studies. – 1996. – Vol. XLIV. – P. 324-376.

166. Hanum H. Autonomy, Sovereignty and Self-Determination: The Accommodation of Conflicting Rights / H. Hanum – Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 1996. – 534 p.
167. Hattotuwa S. Untying the Gordian Knot : ICT for Conflict Transformation and Peacebuilding / S. Hattotuwa // Dialogue. – 2004. – №62. – P. 39-68.
168. Heidelberg Institute for International Conflict Research Conflict Barometr 2014 [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.hiik.de/en>
169. Helman G. Anarchy rules : Saving Failed States / G. Helman, S. Ratner // Foreign Policy. – 1992. – Vol. 89. – № 3. – P. 3.
170. International Conference and Workshop on «Self-Determination in the 21st Century» [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.deepsouthwatch.org/node/5488>
171. Isachenko D. The Making of Informal States : Statebuilding in Northern Cyprus and Transdnistria / D. Isachenko – L. : Palgrave Macmillan Series: Rethinking Peace and Conflict Studies edited by Oliver P. Richmond, 2012. – 224 p.
172. Jackson R. Quasi-states : Sovereignty, International Relations and the Third World / R. Jackson – Cambridge : Cambridge University Press, 1993.– 240 p.
173. Jackson R. Quasi-States, Dual Regimes, and Neoclassical Theory : International Jurisprudence and the Third World / R. Jackson // International Law and International Relations. – Cambridge : Cambridge University Press. – 2007. – P. 205-232.
174. Journalism and Conflict Resolution [Электронный ресурс] – Режим доступа : <https://ethics.journalism.wisc.edu/resources/global-media-ethics/journalism-and-conflict-resolution/>
175. Joy in Kosovo, Anger in Serbia [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://content.time.com/time/world/article/0,8599,1714164,00.html>
176. Kashmir profile? [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.bbc.com/news/world-south-asia-11693674>

177. Ker-Lindsay J. The Foreign Policy of Counter Secession: Preventing the Recognition of Contested States / J. Ker-Lindsay – Oxford : Oxford University Press, 2012. – 224 p.
178. Khor L. The Breakdown of Nations / L. Khor – L. : Routledge Kegan & Paul; reprint edition, 1986. – 286 p.
179. Kin State Activism [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://reut-institute.org/en/Publication.aspx?PublicationId=3085>
180. King Ch. The Benefits of Ethnic War Understanding Eurasia's Unrecognized States / Ch. King // World Politics. – Vol.53 –№ 4. 2001. – P.524-552.
181. King Ch. The Ghost of Freedom : A History of the Caucasus / Ch. King – Oxford : Oxford University Press, 2009. – 328 p.
182. Kingston P. States within States : Incipient Political Entities in the Post-Cold War Era / P. Kigston, I. Spears – L. : Palgrave Macmillan, 2004. – 216 p.
183. Kirchner A. Public International Law : Recognition of States and Governments [Электронный ресурс] / A. Kirchner – Режим доступа : <http://74.125.77.132/search?q=cache:DYc8uDhkiD4J:mlecture.unibremen.de>
184. Kolossov V. Pseudo-States as Harbingers of a New Geopolitics : The Example of the Trans-Dniester Moldovan Republic (TMR). / V. Kolossov, J. O'Loughlin // Geopolitics. – summer 1998. – P. 151-176.
185. Kolsto P. From Secessionist Conflict Toward Functioning State: Processes State- and Nation-Building in Transnistria / P. Kolsto, H. Blakkisrud // Post Soviet Affairs. – Vol. 27. – № 2. – 2011. – P. 178-210.
186. Kolsto P. The Sustainability and Future of Unrecognized Quasi-States / P. Kolsto // Journal of Peace Research. – 2006. – Vol. 43. – № 6. – P. 723-740.
187. Koskeniemi M. The Gentle Civilizer of Nations : The Rise and Fall of International Law 1870-1960 / M. Koskeniemi – Cambridge : Cambridge University Press, 2004. – 584 p.

188. Kosovo cannot be «unique» [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.kosovocompromise.com/cms/item/analysis/en.html?view=story&id=1332§ionId=2>

189. Kosovo vow as independence looms [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/7246809.stm>

190. Lake D. Containing Fear : The Origins and Management of Ethnic Conflict / D. Lake, D. Rothchild // International Security – Vol. 21 – № 2. – 1996. – P. 41-75.

191. Lamb R.D. Ungoverned Areas and Threats from Safe Havens. Final Report of the Ungoverned Areas Project, prepared for the Office of the Under Secretary of Defense for Policy / R.D. Lamb – Washington : Office of the Under Secretary of Defence for Policy. – 2008. – 62 p.

192. Lauterpacht H. Recognition in International Law / H. Lauterpacht. – Cambridge : Cambridge University Press, 1947. – 504 p.

193. Lynch D. Engaging Eurasia's Separatist States : Unresolved Conflicts and De Facto States / D. Lynch – Washington : United States Institute of Peace, 2004. – 168 p.

194. Macedo S. Secession and Self-Determination : NOMOS XLV / S. Macedo, A. Buchanan. – N.Y. : NYU Press, 2003. – 335 p.

195. March J.G. Rediscovering Institutions : The Organizational Basis of Politics / J.G. March, J.P. Olsen – N.Y. : The Free Press, 1989. – 496 p.

196. Matsuzaki R.A. Theory of State-Building [Электронный ресурс] / R.A. Matsuzaki // Massachusetts Institute of Technology. – 2011. – Режим доступа : http://web.mit.edu/polisci/people/gradstudents/papers/matsuzaki_

197. Matsuzato K. From Belligerent to Multi-Ethnic Democracy : Domestic Politics in Unrecognized States after the Ceasefires / K. Matsuzato // Eurasian Review. – Volume 1. – 2008. – P. 95-119.

198. Mayilian M. They think in Timor that they won, but at the same time Indonesia did not lose [Электронный ресурс] / M. Mayilian – Режим доступа : <http://www.armedia.am/?action=ForeignWorld&what=show&id=1247166595&lang>

199. Merkel : Comparing Crimea to Kosovo is «shameful» euobserver.com? [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://euobserver.com/foreign/123454>
200. Miall H. Conflict Transformation : A Multi-Dimensional Task / H. Miall – Berlin : Berghof Research Center for Constructive Conflict Management, 2001. – 20p.
201. Middleton N. An Atlas of Countries That Don't Exist : A Compendium of Fifty Unrecognized and Largely Unnoticed States / N. Middleton – L. : Pan Macmillan, 2015. – 240 p.
202. Mishe G. Toward a Human World Order : Beyond the National Security Straitjacket? / G. Mishe, P. Mishe – N.Y. : Paulist Press, 1977. – 399 p.
203. Mullerson R. International Law, Rights and Politics : Development in Eastern Europe and the CIS / R. Mullerson – L. : Routledge, 1994. – 244 p.
204. Murkens J. Scottish Independence : A practical guide / J. Murkens, P. Jons – Edinburgh : Edinburgh University Press, 2002. – 336 p.
205. Nobis A. Will Globalization Survive Until 2029? / A. Nobis // Зовнішні справи. – 2014. – № 12. – С. 46-49.
206. Obama, Merkel Discuss Ukraine Situation, ISIL [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.defense.gov/news/newsarticle.aspx?id=128144>
207. OECD: Concepts and Dilemmas of State Building in Fragile Situations // Off-print of the Journal on Development [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.oecd.org/dataoecd/61/45/38368714.pdf>
208. Ouden A. Recognition, Sovereignty Struggles, and Indigenous Rights in the United States : A Sourcebook / A. Ouden, J. O'Brien – Chapel Hill : The University of North Carolina Press, 2013. – 376 p.
209. Oxford Dictionary [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/reactivate>
210. Patrick S. «Failed» States and Global Security : Empirical Questions and Policy Dilemmas / S. Patrick // International Studies Review. – Vol. 9. – № 4. – 2007. – P. 644-662.

211. Pavkovic A. Creating New States. Theory and Practice of Secession / A. Pavkovic, P. Radan – Surrey : Ashgate Publisher, 2013. – 292 p.
212. Pavkovic A. On the Way to Statehood : Secession and Globalization / A. Pavkovic, P. Radan – Surrey : Ashgate Publisher, 2008. – 177 p.
213. Pegg S. De Facto States in the International System / S. Pegg – L. : Institute of International Relations, University of British Columbia, 1998. – 29 p.
214. Popescu N. «Outsourcing» de facto statehood : Russia and the secessionist entities in Georgia and Moldova [Электронный ресурс] / N. Popescu // Brussels: Centre for European Policy Studies. – Режим доступа : <http://aei.pitt.edu/11718/1/1361.pdf>
215. Puppet state [Электронный ресурс] – Режим доступа : https://www.princeton.edu/~achaney/tmve/wiki100k/docs/Puppet_state.html
216. Putin: Crimea similar to Kosovo, West is rewriting its own rule book [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://rt.com/news/putin-address-parliament-crimea-562/>
217. Raic D. Statehood and the Law of Self-determination / D. Raic – Leiden : Kluwer Law International, 2002. – 495 p.
218. Richards R. Understanding State building : Traditional Governance and the Modern State in Somaliland / R. Richards – L. : Ashgate Pub Co, 2014. – 220 p.
219. Rigo-Sureda A. The Evolution of the Right of Self-Determination. A study of United Nations Practice. / A. Rigo-Sureda. – Leiden : A.W. Sijthoff, 1967. – 397p.
220. Risse T. Governance without a state? Policies and Politics in areas of Limited Statehood // T. Risse – N.Y. : Columbia University Press, 2011. – 320 p.
221. Roberts J. Contested Land, Contested Memory : Israel's Jews and Arabs and the Ghost of Catastrophe / J. Roberts – Toronto : Dundurn, 2013. – 304 p.
222. Robinson P. The Influence of Media on World Politics : Models of Media Influence on Foreign Policy / P. Robinson // European Journal of Communication. – 2001. – № 4. – P. 533–535.

223. Rocha Menocal A. Statebuilding for Peace : Navigating an Arena of Contradictions / A. Rocha Menocal // ODI Briefing Paper. – L. : Overseas Development Institute – 2009. – №. 52 – P. 1-4.

224. Sambanis N. Do Ethnic and Non-Ethnic Civil Wars Have the Same Causes? [Электронный ресурс] / N. Sambanis – Режим доступа : <http://jcr.sagepub.com/content/45/3/259>

225. Scotland votes «no» to independence [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.bbc.com/news/events/scotland-decides>

226. Scotland: a Big Push for Basque Sovereignty Supports [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.opendemocracy.net/can-europe-make-it/xabier-letona/scotland-a-big-push-for-basque-sovereignty-supports>

227. Scottish independence referendum [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.bbc.co.uk/news/uk-scotland-scotland-politics-19907675>

228. Security Council restates support for Kosovo «Standards before Status» policy [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=10590&Cr=Kosovo&Cr1>

229. Simpson J. Save Us from Reporters Who Pass Judgement / J. Simpson // The Daily Telegraph. – 1997. – P. 16.

230. Spain to Block Catalonia Independence referendum [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.bbc.com/news/world-europe-25353086>

231. Stansfield G. The Kurdish dilemma : the golden era threatened / G. Stansfield, T. Dodge, S. Simon // Iraq at the Crossroads: State and Society in the Shadow of Regime Change. – Oxford : Oxford University Press. – 2003 – P.131-148.

232. Sterio M. The Right to Self-Determination Under International Law : Selfistans, Secession, and the Rule of the Great Powers (Routledge Research in International Law) / M. Sterio – L. : Routledge, 2012. – 224 p.

233. Stromberg D. Radio's Impact on Public Spending / D. Stromberg // Quarterly Journal of Economics. – 2000. – № 119 (1). – P. 189-221.

234. The Big Question : Is Greenland ready for independence, and what would it mean for its people? [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/the-big-question-is-greenland-ready-for-independence-and-what-would-it-mean-for-its-people-1036735.html>

235. The Geneva Centre for Security Policy (GCSP) [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.gcsp.ch/Resources-Publications/Annual-Reports/2012-Annual-Report>

236. The national security strategy of the USA [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss/2006/nss2006.pdf>

237. Thornberry P. International Law and the Rights of Minorities / P. Thornberry – Oxford : Oxford University Press, 1992. – 464 p.

238. Tilly Ch. States and Nationalism in Europe 1492-1992 / Ch. Tilly // Theory and Society. – 1994. – № 1. – P. 131-146.

239. Tilly Ch. The Formation of National States in Western Europe. / Ch. Tilly – Princeton : Princeton University Press, 1975. – 711 p.

240. Torrance D. The Battle for Britain : Scotland and the Independence / D. Torrance – L. : Biteback Publishing, 2013. – 384 p.

241. UN Documents Gathering a body of global agreements [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.un-documents.net/a25r2625.htm>

242. UNPO : Unrepresented Nations and Peoples Organization [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.unpo.org/>

243. UNRISD 2010. Building State Capacity for Poverty Reduction. [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.unrisd.org/unrisd/website/document.nsf/%28httpAuxPages%29>

244. US and EU powers recognize Kosovo as some opposed [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.reuters.com/article/2008/02/18/us-kosovo-serbiaidUSHAM53437920080218>

245. Vatican Recognizes State of Palestine [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.america.aljazeera.com/articles/2015/5/13/vatican-recognizes-state-of-palestine-in-new-treaty.html>

246. Veneto Residents Support Leaving Italy in Unofficial Referendum [Электронный ресурс] – Режим доступа : http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/italy/10715888/venetto_residents_support_leaving_italy_in_unofficial_Referendum

247. Vidmar J. Democratic Statehood in International Law : the Emergence of New States in Post-Cold War Practice / J. Vidmar – L. : Bloomsbury Publishing, 2013. – 302 p.

248. Voller Y. The Kurdish Liberation Movement in Iraq : From Insurgency to Statehood (Routledge Studies in Middle Eastern Politics) / Y. Voller – L. : Routledge, 2014. – 190 p.

249. Wallace R.M.M. International Law : A Student Introduction / R.M.M. Wallace – L. : Sweet & Maxwell, 1986. – 275 p.

250. Walter C. Self Determination and Secession in International Law / C. Walter, A. Ungern-Sternberg – Oxford : Oxford University Press, 2014. – 336 p.

251. Webster's Online Dictionary [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.totodefinition.com/search.php?word=referendum>

252. White B. The Emergence of Minorities in the Middle East : The Politics of Community in French Mandate / B. White – Edinburgh : Edinburgh University Press, 2012. – 256 p.

253. Wilson's Fourteen Points, 1918 [Электронный ресурс] – Режим доступа : <https://history.state.gov/milestones/1914-1920/fourteen-points>

254. Workshop : Making Sense of Unrecognized States in the International System [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.lancaster.ac.uk/fass/projects/unrecognised-states/events.php>

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Табл. А.1 Утворення держав в Європі в період 1830-1991 рр. [33, с. 33]

Перетворення держави (10)	Об'єднання держав (3)	Відокремлення держав (29)	
		Західна Європа	Східна Європа
Австрія	Італія 1860	Бельгія 1831	Азербайджан 1918/1991
Великобританія	Німеччина 1871	Греція 1830	Албанія 1912
Данія	Швейцарія 1848	Ісландія 1944	Болгарія 1908
Іспанія		Ірландія 1921	Боснія і Герцеговина 1991
Нідерланди		Кіпр 1960	Білорусь 1918/1991
Португалія		Люксембург 1867	Вірменія 1918/1991
Туреччина		Мальта 1964	Грузія 1918/1991
Росія		Норвегія 1905	Естонія 1918/1991
Франція		Фінляндія 1917	Латвія 1918/1991
Швеція			Литва 1918/1991
			Македонія 1991
			Молдова 1991
			Сербія 1878/2006
			Польща 1918
			Словаччина 1918/2003
			Словенія 1918/91
			Румунія 1878
			Чорногорія 1878/2006
			Угорщина 1918
			Україна 1918/1991

Табл. Б.1 Типологія держав/державоподібних утворень з
невизначеним статусом (розробка дисертанта)

Класифі- кація Критерії	Самопроголо- шені державоподіб- ні утворення	Самопрого- лошені держави	Невизнані державоподі- бні утворення	Невизнані держави	Частково визнані держави	Повністю визнані держави
Кількість держав, що визнають	0	0	> 63	> 63	< 63	< 97
Наявність усіх ознак держави	-	+	-	+	+	+
Приклад	Вазиристан, Мурраваррі, Сомаліленд, Джубаленд, Азавад, Республіка Шан, Республіка Ва, Абьян, Бакассі, Еуахлаї	Нагорний Карабах, ПМР, Сіленд,	Західна Сахара, САДР	Абхазія, Південна Осетія, ТРПК, Тайвань		Косово, Палестина

Результати SWOT-аналізу держав-метрополій (батьківських держав) від яких утворились невизнані держави

Мета: виявити позитивні та негативні сторони, а також можливості та загрози для держав-метрополій, на території яких з'явилися невизнані держави/державоподібні утворення

Табл. В.1. SWOT-аналіз (розробка дисертанта)

S (сильні сторони)	W (слабкі сторони)
- зникнення проблемної конфліктогенної зони на території держави-метрополії; - зменшення дотацій з бюджету на утримання конфліктогенної зони;	- зменшення території держави-метрополії; - втрата людських, земельних, водних ресурсів тощо;
О (можливості)	Т (загрози)
- позбавлення держави від незадоволених мас центральною владою; - уникнення жертв в разі мирного врегулювання;	- можливі економічні втрати; - можливі воєнні дії; - можливі людські жертви;

Результати проведеного SWOT-аналізу засвідчують, що для держав-метрополій на території яких утворились нові невизнані держави/державоподібні утворення, окрім негативних сторін та загроз існує кілька позитивних аспектів, а також низка можливостей.

Результати SWOT-аналізу невизнаних держави

Мета: виявити позитивні та негативні сторони для нової невизнаної держави/державоподібного утворення, а також можливості та загрози

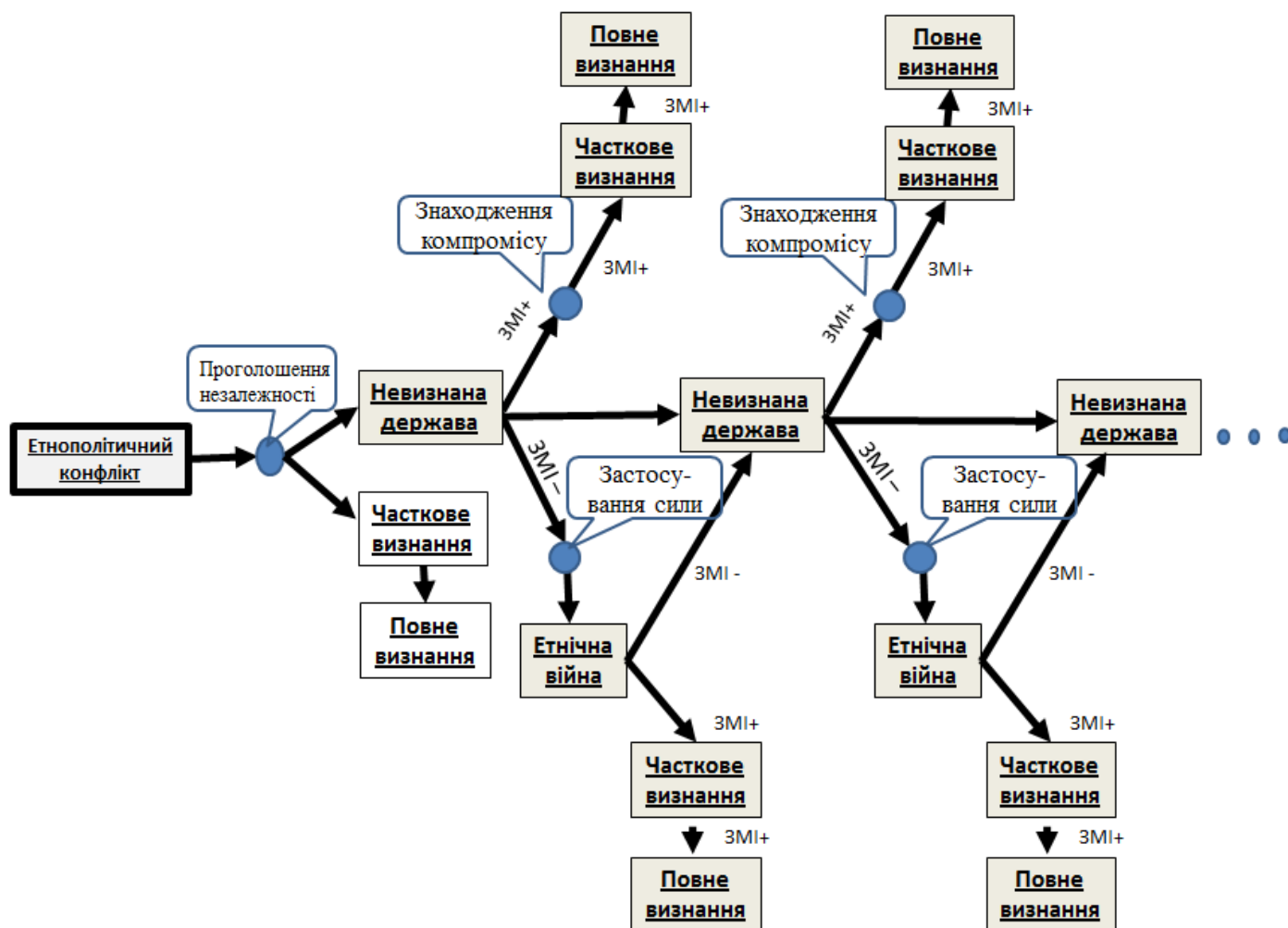
Табл. В.2. SWOT-аналіз (розробка дисертанта)

S (сильні сторони)	W (слабкі сторони)
- отримання незалежності; - самостійна економічна та політична системи; - право розпоряджатись власними ресурсами; - право на власну мову, культуру тощо; - наявність усіх ознак державності.	- невизнаність міжнародним співтовариством; - часткова (можлива) залежність від держави-патрона (держави-анрепренера); - «заморожений» стан конфлікту;
О (можливості)	Т (загрози)
- можливе часткове міжнародне визнання; - можливе поступове повне міжнародне визнання; - членство в міжнародних організаціях; - стабілізація ситуації мирним шляхом.	- силове врегулювання і примусове приєднання до держави-метрополії; - можливі значні людські жертви; - не визнання тими країнами, що мають подібні прецеденти; - можливий збройний конфлікт, який супроводжуватиметься інформаційною війною.

Результати проведеного SWOT-аналізу засвідчують, що для нових невизнаних держав/державоподібних утворень позитивних сторін та можливостей значно більше ніж загроз та негативних сторін.

Табл. Г. 1 Визнані та невизнані держави Євразії (розробка дисертанта)

	Столиця	Незалежність та визнання	Територія	Чисельність населення	Етнічний склад	Збройні сили
<u>Азербайджан</u>	Баку	Незалежність - 18.10.1991; приєдналась до ООН 02.03.1992	86,600 кв км	8,000,000	90%-азерб., 3%-дагест., 3%-росіяни, 2%-арм.	72,100
<u>НКР (Нагорно-Карабахська Республіка)</u>	Степанакерт	Незалежність - 2.09.1991; визнана 3 країнами (не членами ООН).	4,400 кв км	150,000	95%-арм., 5%- курдиги та ассирійці	15,000- 20,000
<u>Молдова</u>	Кишинів	Незалежність - 27.08.1991; приєдналась до ООН 02.03.1992	33,700 кв км.	4,300,000	65%-молдовани, 14%- укр., 13%-рос., 4%- гагаузи.	9,500
<u>ПНР (Північно-східна Молдавська Республіка)</u>	Тираспіль	Незалежність - 02.09.1990; визнана 3 країнами (не членами ООН).	4,163 кв км	670,000	33%-молдовани, 29%- рос., 29%-укр.	5,000- 10,000
<u>Прусія</u>	Тбілісі	Незалежність - 09.04.1991; приєдналась до ООН 31.07.1992	69,700 кв км	5,500,000	70%-грузини, 8%-арм., 6%-рос., 3%-осетини, 2%-абх.	26,900
<u>Республіка Абхазія</u>	Сухумі	Незалежність - 25.08.1990; визнана 5 країнами (4 з яких не члени ООН).	7,867 кв км	240,705	52%-абхазів; 19%- грузини; 17%-арм.; 9%- рос. 0.6%-греки	5000
<u>Республіка Південна Осетія</u>	Цхинвалі	Незалежність - 20.09.1990; визнана 9 країнами (4 з яких не члени ООН).	3,900 кв км	72,000	64%-осетини; 25%- грузини; 2,8%-рос.; 7%- інші.	2000
<u>Сербія</u>	Белград	Незалежність - 13.07.1878 приєдналась до ООН 2000р.	88 361 кв км	7 243 007	83%-сербів; 3,9%- угорів; 12%-інші.	114 200
Косово	Приштина	Незалежність - 17.02.2008; визнана 105 країнами.	10 887 кв км	1,806 000	88%-албанці; 7 %- сербів; 5%-інші.	2500
<u>Туреччина</u>	Анкара	Незалежність - 29.10.1923; приєдналась до Ліги Націй 18.07.1932.	783 562 кв км	75 762 621	82%-турки; 11%- курди; 7%-інші.	720 000
<u>ТРНК (Турецька Республіка Північного Кіпру)</u>	Лефкія (м. част. Евросіті)	Незалежність - 15.11.1983; визнана 1 країною (Туреччиною).	3 355 кв км	294 906	98,7%-турки; 0,5%- греки; 0,8%-інші.	3 500
<u>КНР (Китайська Народна Республіка)</u>	Пекін	Незалежність - 01.10.1949; приєдналась до ООН 1971р.	9 596 960 кв км	1 330 000 000	92%-китайці (хань); 8%- інші.	2 330 000
<u>Китайська Республіка (о. Тайвань)</u>	Тайбей	Незалежність - 10.10.1911; визнана 23 країнами.	35 980 кв км	23 340 000	98%-китайці (хань); 2%- аборигени (гаошань).	22 000

ЗМІ + позитивне висвітлення події засобами масової інформації

ЗМІ - негативне висвітлення події засобами масової інформації

Рис. Д.1 Можливі (імовірні) варіанти еволюції невизнаних держав (розробка дисертанта)

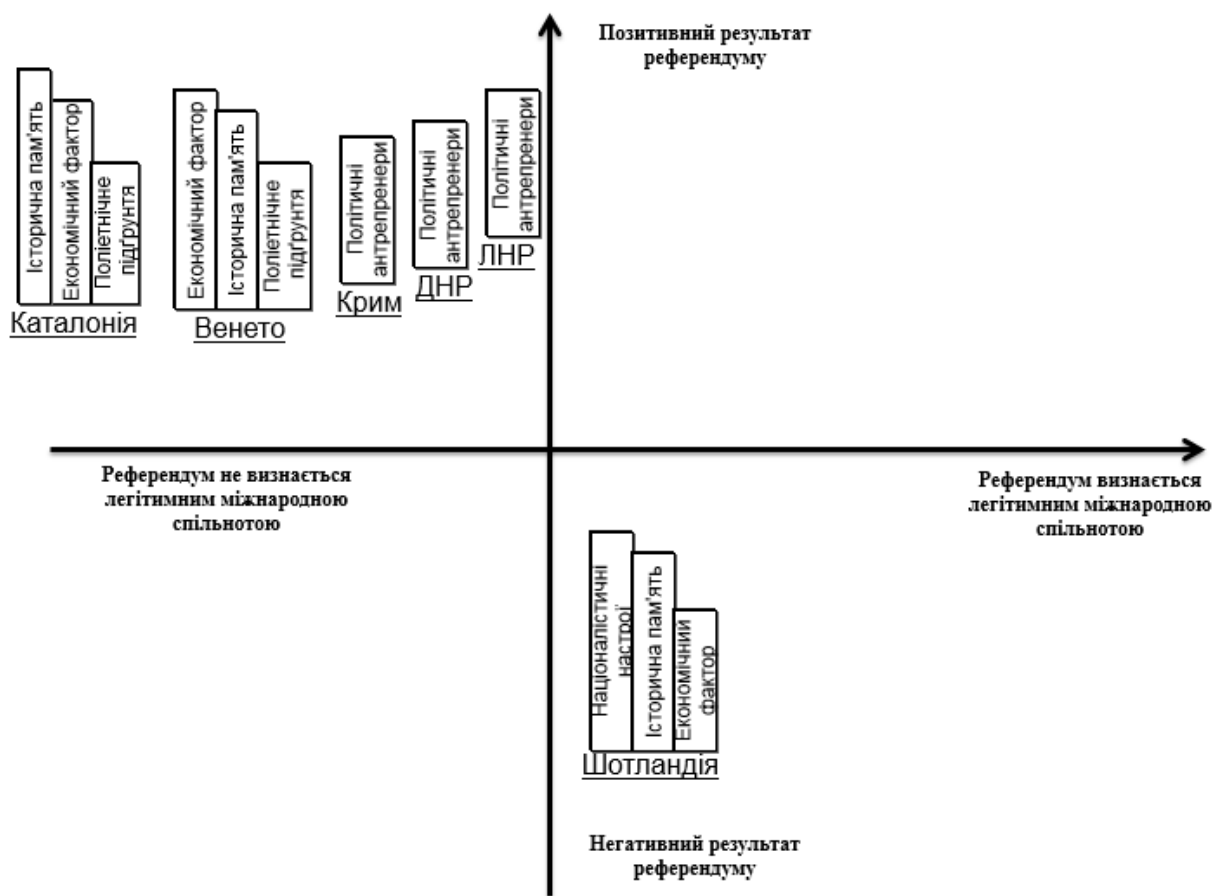

Рис.Е.1 Результати компаративного аналізу референдумів щодо самовизначення 2014 року (розробка дисертанта)

Табл. Є.1 Держави-покровителі невизнаних держав з часів Другої Світової війни [139, с. 201]

Невизнана держава (Unrecognized state)	Держава-метрополія (Parent state)	Результат (Outcome)	Держава-покровитель (Protector)
Катанга	Конго	Силова реінтеграція	Відсутня (спочатку Бельгія)
Біафра	Нігерія	Силова реінтеграція	Відсутня
Сербська Країна	Хорватія	Силова реінтеграція	Відсутня (спочатку Сербія)
Чечня	Росія	Силова реінтеграція	Відсутня
Таміл Ілам	Шрі-Ланка	Силова реінтеграція	Відсутня
Анжуан	Коморські острови	Силова реінтеграція	Відсутня
Гагаузія	Молдова	Добровільна реінтеграція	Відсутня
Республіка Сербська	Боснія і Герцеговина	«Добровільна» реінтеграція	Відсутня (спочатку Сербія)
Курдистан	Ірак	Добровільна реінтеграція	США, Великобританія (Франція)
Бугенвіль	Папуа Нова Гвінея	Добровільна реінтеграція	Відсутня
Еритрея	Ефіопія	Незалежність	Відсутня
Східний Тимор	Індонезія	Незалежність	Відсутня
Чорногорія	ФРЮ	Незалежність	Відсутня
Косово	Сербія	Суперечила незалежність	США та деякі країни НАТО
Придністров'я	Молдова	Невизначений	Росія
Нагірний Карабах	Азербайджан	Невизначений	Вірменія
Абхазія	Грузія	Невизначений	Росія
Південна Осетія	Грузія	Невизначений	Росія
Турецька Республіка Північного Кіпру	Кіпр	Невизначений	Туреччина
Сомаліленд	Сомалі	Невизначений	Відсутня
Тайвань	Китай	Невизначений	США
Сахарська Демократична Арабська Республіка	Марокко	Невизначений	Алжир